

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (TÜRK DİN MÛSİKİSİ) ANABİLİM DALI

RUHİ KALENDER'İN HAYATI, ESERLERİ VE MÛSİKÎ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet TIRAŞCI

ANKARA – 2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (TÜRK DİN MÛSİKİSİ) ANABİLİM DALI

RUHİ KALENDER'İN HAYATI, ESERLERİ VE MÛSİKÎ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Bayram AKDOĞAN

Tezi Hazırlayan

Mehmet TIRAŞCI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

.....
.....
.....
.....
.....

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ	V
GİRİŞ	VII
A. Tezin Amacı ve Önemi.....	VIII
B. Tezin Metod ve Kapsamı.....	IX

I. BÖLÜM

RUHİ KALENDER'İN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

1- Ailesi, Doğumu ve Çocukluğu.....	1
2- Yüksek Okul ve Memuriyete Başlaması.....	3
3- A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ne Atanması ve Fakülte Yılları.....	6
4- Emekliliği ve Sonrasında Yaptığı Çalışmalar.....	10
5- Eşi ve Çocukları	10
6- Şahsiyeti (Kişiliği).....	11

II. BÖLÜM

RUHİ KALENDER'İN HİZMETLERİ VE SANAT KİŞİLİĞİ

1 – Ruhi Kalender'in Din Kültürü Öğretmenliği.....	15
--	----

2 - İlahiyat Fakültesi Hocalığı ve Türk Din Mûsikîsine Olan Hizmetleri.....	16
3 – Ruhi Kalender’in Kanun Sanatçılığı.....	16
4 – Ruhi Kalender’in Yurt Dışı Hizmetleri.....	17
5 - Ruhi Kalender’in Öğrencileri.....	18

III. BÖLÜM

RUHİ KALENDER’İN ÇALIŞMALARI

1- Ruhi Kalender’in Kitapları.....	22
2- Ruhi Kalender’in Makaleleri.....	31
3- Ruhi Kalender’in Sunduğu Tebliğler.....	38
4- Konserler ve Programlar.....	43
5- Ruhi Kalender’in Aldığı Ödüller ve Hakkında Yayınlanmış Yazılar.....	47
a. Basın ve Yayın Organlarında Çıkan Yazılar	47
b. Aldığı Plaket ve Ödüller.....	48

IV. BÖLÜM

RUHİ KALENDER’İN MÛSİKÎ HAKKINDA GÖRÜŞLERİ

1. Ruhi Kalender’e Göre Mûsikî.....	50
2. Ruhi Kalender’e Göre Dînî Mûsikî.....	59
3. Ruhi Kalender’e Göre Mûsikî Eğitimi.....	63
4. Ruhi Kalender’e Göre Dînî Mûsikî Eğitimi.....	66

5. Ruhi Kalender'e Göre Mûsikîde Usûl.....	69
6. Ruhi Kalender'e Göre Güfte Ve Beste Unsuru.....	70
7. Ruhi Kalender'e Göre Uslûp (Tavır) Unsuru.....	72
8. Ruhi Kalender'e Göre Prozodi Unsuru.....	73

V. BÖLÜM

BAZI SANATÇI, İLİM ADAMI VE TALEBELERİNİN RUHİ KALENDER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Bazı Sanatçı, İlim Adamı ve Talebelerinin Ruhi Kalender Hakkındaki Görüşleri.....	74
SONUÇ	84
KAYNAKLAR	86

EK BÖLÜM

Resimlerle Ruhi Kalender.....	90
-------------------------------	----

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.r.	: Aynı röportaj.
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi.
A.Ü.İ.F.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
Bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı.
Hz.	: Hazreti.
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı.
s.	: Sayfa.
s.a.v.	: Sallâllâhu aleyhi ve selem.
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı.
T.R.T.	: Türkiye Radyo Televizyonu.
Tsz.	: Tarihsiz.

ÖNSÖZ

Yurdumuzda Türk Din Mûsikîsi konulu bilimsel çalışmalar yeterli değildir. Bunun bazı sebepleri vardır: Özellikle Cumhuriyetten sonra Türk Mûsikîsi geri plana itilmiş ve okullarda Batı Mûsikîsi eğitimi verilmeye başlanmıştır. Dînî Mûsikî de aynı şekildeki olumsuzluklarla birlikte, tekke ve zâviyelerin kapatılması ve Ezân gibi Cami Mûsikîsi formlarının Türkçe haricinde icrasının yasaklanması nedeniyle unutulmaya yüz tutmuştur. Nihayetinde, bu milletin bağrından çıkan mûsikîmizin bir ihtiyaç olduğu ve gerek Klasik Türk Mûsikîsi, gerekse Türk Halk Mûsikîsi'nin ayrılmaz bir parçamız olduğu zamanla kendini göstermiş ve bu alanda kalifiye insanlar yetişmeye başlamıştır.

Son yıllarda gerçekleştirilen akademik araştırmalar ve yapılan Lisansüstü tezler vesilesiyle bazı gelişmeler yaşansa da, bunların bir kısmı da çeşitli nedenlerle yayınlanamamış veya istenilen derecede istifade edilememiştir. Fakat yine de bu alanda çalışan bazı akademisyenler ve araştırmacıların azim ve gayretleriyle mûsikîmiz açısından bazı gelişmeler yaşanmıştır. Hiç şüphesiz, Türk Din Mûsikîsi alanında da bilimsel çalışmaları en önemli manada İlahiyat Fakültelerindeki Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalları üstlenmiştir. Hâlen devam eden bu gayretler neticesinde, binlerce yıllık Türk kültürü ve İslam'ın mûsikîye yansımış güzellikleri bilimsel temellerle sistemleştirilmiş ve kayda geçilmiştir.

Biz bu çalışmamızda, bu alanda yetişmiş ve eserleriyle güzel bir yol açmış olan Ruhi Kalender Hocamızın çalışmalarını bir araya topladık. Bu çalışmada, Hocanın –Allah uzun ömürler versin- hayatta olması, eserlerinin haricinde kendi bilgilerine de ulaşmamıza ve bunları kayıt altına almamıza yardımcı oldu.

Bir insanın bilgi yönünden en kıymetli ve en ileri olduğu zamanlar yaşının en fazla olduğu zamanlarla orantılıdır. Bilgileri hayatının getirdiği tecrübeye eklenen insan adeta insanlık için bir nimet haline gelir. Bu çalışmamızda biz mûsikîye birinci derecede önem vermemize rağmen, ülkemiz açısından önemli şahsiyetlerden birini tanıma fırsatı da elde etmiş olduk. Dînî Mûsikî açısından bir ömür boyu yapılan çalışmayı özümseme ve bu araştırmayla bunlardan öncelikle kendimiz yararlanma fırsatı bulduk.

Yapılan bu tezle, Türk Din Mûsikîsi dalında çok önemli bir kaynak niteliği taşıyan Ruhi Kalender Hocamızın eserlerini ve bu alandaki görüşlerini bir araya toplamayı amaçladık. Bunları yaparken aynı zamanda Ruhi Kalender'in hayatı ve kendisi ile çalışmalarda bulunmuş bazı ilim adamı, sanatçı ve önemli şahsiyetlerin görüşlerinden yararlandık.

Yetişmemizde yaptığı katkıların yanında, bu tezde her türlü yardımı esirgemeyen, eserlerine ulaşmamda ve kendisiyle yaptığım saatler süren röportajlarda bıkmadan usanmadan benimle ilgilenen, çok kıymetli ve saygı değer hocam Ruhi Kalender Bey'e en kalbi hislerimle bitmez tükenmez şükranlarımı sunuyorum. Benim için bir kazanım olan bu teze teşvikleri ile sebep olan ve yetişmemiz için azim gösteren bir diğer hocam, muhterem Yrd. Doç. Dr. Bayram Akdoğan Bey'e de ayrıca tezimiz için gerekli yardımları ve ayırdığı kıymetli vakitleri için teşekkürü bir borç biliyorum. Dahası, bu tez için yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen, Ruhi Hocamın eski dostları ve talebelerine ulaşmamda vesile olan bir hocanın üzerinde bir ağabey bildiğim çok kıymetli Fatih Koca Hocama ve ismini zikredemediğim fakat bu teze katkı sağlayan çok kıymetli üstadlarıma şükranlarımla beraber, rızâ-i ilâhi dilerim. Yapılan tezin amaçlandığı ölçüde akademik faydasının ve istifadesinin görülmesini de Cenab-ı Hak'tan niyaz ederim.

Mehmet TIRAŞCI

24 Mart 2010

Pursaklar

GİRİŞ

İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliği akıldır. Fakat yalın haliyle sadece düşünmek ve doğruya ulaşmak demek olmayan bu akıl; insanı, cismanî varlıkların dışında, belki metafizik âlemde idrak ve tasavvura sevk eder. Dahası bu akıl; insanı maddî çevre ve şartların yanında bir takım manevî hislere taşır. Bu hislerle ve duygularla ancak insan akli var olabilir. Akli tarif ederken insanın yalnızca robot gibi ayırt edebilme yeteneği vurgulanır. Hâlbuki insanı insan yapan; akli ile âlî duygulara ulaşabilmesi, onları ruhunda hissedip güzele yönelmesidir.

Hislerle ve düşüncelerle daima güzeli arayan insan böylece sanata yönelmiş ve estetik kaygılarla bunu cismanî şeylere dönüştürmeye çalışmıştır. Denilebilir ki, sanatsal düşünce, bu hislerle donatılan ilk insanla başlamıştır. Her insanda güzeli arama ve güzele yönelme duygusu vardır fakat bunu fark eden ve dışarı yansıtan kişiler sanatçılardır. Bir sanatkâr, böylece içinde yaşadığı kâinata aşk ve vecd ile estetik bir anlayışla bakar. Sanatkâr; düşünebilen, gerçekleri görebilen, toplumu anlayabilen kişidir.¹ Sanatın önemine gelince; sanat güzeli ve daha iyiyi arama çabasıdır. İnsandaki bu güzeli arama gayreti onu zamanla kötü duygu ve düşüncelerden arındırır ve onu insan-ı kâmil yapar. İnsan-ı kâmil olmak için illa meşhur sanatkâr olmak gerekmez, fakat yüksek bir estetik zevke ulaşmak gerekir.² Sanat uğraşları iki kısımda incelenebilir: Birincisi fonetik, yani; işitsel sanatlardır. Bu sanat dalı kulağa hitap eder ve edebiyat, şiir ve mûsikî gibi unsurları içerir. Diğerleri; plastik sanatlardır. Bunlar görsel sanatlardır ve resim, heykel ve mimârî gibi göze hitap eden sanat uğraşlarını içerir.³

Fonetik sanatların bir dalı olan mûsikî; bazen bir takım duyguları tarif için, bazen insanlar üzerine bazı duyguları empoze etmek için, bazen bir fikrin yayılması için vs. kullanılmıştır. Mûsikî aynı zamanda iyi bir tebliğ vasıtasıdır.⁴ Dînî amaçlarla bu sebeple kullanılmış ve menşeyini Türk Kültürü ve İslam Mûsikîsinden alarak bugünkü seviyesine

¹ Yrd. Doç Dr. Bayram Akdoğan, *Sanat, Sanatçı, Sanat Eseri ve Ahlak*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt XLII, s. 213-245.

² Prof. Dr. Nusret Çam, *İslamda Sanat Sanatta İslam*, Akçağ yayınları, Ankara-2008, s. 21.

³ Doç. Dr. Yılmaz Can, Yrd. Doç. Dr. Recep Gün, *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği*, Kayışhan Yayınları, İstanbul-2006, s. 15.

⁴ Prof. Dr. Nusret Çam, A.g.e, s. 26

gelmiş olan Türk Din Mûsikîsi dünyanın en büyük ve köklü mûsikîsi haline gelmiştir. Hiçbir millet mûsikî ile dîni bu kadar iç içe yaşamamıştır. Bugün elimizdeki formlara ve bunlara ait eserlere baktığımızda hayranlık içinde kalıyoruz. Câmide ve tekkede, Klasik Türk Mûsikîsi'nin verilen bu en muhteşem örneklerine bakınca, böyle bir kültür ve medeniyetin evlâtları olmaktan gurur duyuyoruz.

A. TEZİN AMACI VE ÖNEMİ

Türk Mûsikîsi yirmi beş yüzyılı aşkın süredir varlığını sürdürmekte olan Türk Kültür ve Sanat Tarihi'nin bir ürünüdür.⁵ Bu sanat dalı zamanla gelişip yükselmiş ve kullanıldığı zaman ve yere göre çeşitli formlara ayrılmıştır. Bu formların biri de; köklü olması, zenginliği ve yüceliğinin yanı sıra kaynağını dinden almasıyla ulvî hislerin de bir tercümanı ve yansıtıcısı olan Türk Din Mûsikîsi'dir. Bu mûsikîye gönül vermiş olanların gayretiyle tekâmülünü tamamlayarak devam eden Dînî Mûsikîmiz, Ruhi Kalender gibi şahsiyetleri bünyesinde barındırarak yeni ufukların sahibi olmuştur.

Ne yazık ki, Dînî Mûsikîmiz tarihinde sahip olduğu nice zenginlikleri bugün bünyesinde barındırmamakta ya da elde olan zenginlikler hakkıyla icra edilememektedir. Bu konuda araştırma yapmak isteyenler de tarihle aralarındaki kopukluklar yüzünden ağır bir yük altına girmektedirler. Kulaktan kalan icraların yanında, Dr. Suphi Ezgi'nin "*Türk Mûsikîsi Klasiklerinden Temcit – Nâ't – Salât – Durak*", gibi sayıları pek az olan eserler de olmasa bu tarih mirası kaybolup gidecekti. Cumhuriyet devrinden sonra, bu alanda çalışma yapan ve bunu akademik çerçeveye oturtan önemli şahsiyetlerden biri de hiç şüphesiz Ruhi Kalender'dir. Ruhi Kalender, sadece, geçtiğimiz yüzyılda Türk Din Mûsikî'nin dünü, bugünü ve yarınını ortaya koyabilen, kitapları, makaleleri, vermiş olduğu sunum ve tebliğlerle yalnızca bir kaynak membâsı değil, aynı zamanda yetiştirdiği talebeleri ile geleceğin Türk Din Mûsikîsi akademisyenleri açısından çok önemli bir şahsiyettir. Emekliliği sonrasında bile evinde oturmak yerine – o yaşına rağmen – talebelerini mahcup eder bir edâ ile gayretle öğretim hayatına devam etmiştir. Mûsikîden bilhassa kendi mûsikîsinden kaçan öğrencilerine bu mûsikîyi sevdirmiş ve arkasından hep hayırla ve

⁵ Cinuçen Tanrıkorur, *Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi*, Dergâh Yayınları, İstanbul-2005, s. 13.

hayranlıkla söz ettirmiştir. Verdiği konserlerde gönül tellerini titreten Ruhi Kalender, kanaatimizce bundan sonra bu mûsikîde yetişecek olan akademisyen ve araştırmacılar için bir köprü vazifesi olacaktır.

Biz bu tezle Ruhi Kalender'in hayatının yanı sıra çalışmalarını ve mûsikî hakkındaki görüşlerini de ortaya koymaya çalıştık. Bu çalışmayı yaparken ona ait olan kitaplar, makaleler, tebliğ notları, raporlar, dokümanlar ve hakkındaki diğer belgeleri bir araya getirdik ve bu kaynaklar ve buldukları yerler hakkında bilgiler verdik. Bu sayede, bu tezle araştırmacılar için, Ruhi Kalender ile ilgili eser ve bilgiler açısından bir kaynak oluşturduk. Kültür ve Sanat Tarihimiz açısından kendisinin yaptığı çalışmaların çok önemli olduğuna inanıyoruz. Bunlarla birlikte çalışmamız, Türk Din Mûsikîsi ile ilgili araştırma yapacakların ve özellikle İlahiyat Fakültelerinde bulunan Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dallarında bu konu üzerinde çalışan çok değerli akademisyen ve Doktora, Yüksek Lisans yapan öğrencilerin varlığı açısından bir gelişme olacaktır.

B. TEZİN METOD VE KAPSAMI

Tezi hazırlarken takip ettiğimiz metod; diyalog, bazı yazılı kaynaklar ve Ruhi Kalender'i tanıyanlarla yapılan röportajlardan oluşmaktadır.

Araştırmamızda her bölümde, o bölüme ait olan metod şekli ağırlıkta olmakla birlikte diğer metodlar da göz ardı edilmemiştir. Örneğin hayatı bölümünde kendisiyle yaptığımız röportaj asıl kaynak olmakla birlikte, eserleri de göz önünde bulundurulmuştur. Mûsikî hakkındaki görüşlerinde, eserleri öncelikli kaynak olarak kullanılırken, kendisiyle ayrı olarak bu konularda röportajlar yapılmış ve yer yer bunlardan önemine göre eklemeler yapılmıştır. Röportajlar, Ruhi Kalender ile farklı zamanlarda yaklaşık beş aylık bir dönemde haftalık iki saatlik periyotlarla yapılmış ve bunlar kaydedilmiştir. Yapılan kayıtlar tekrar tekrar dikkatle incelenerek yazı diline aktarılmıştır ve kompozisyon haline getirilmiştir. Ayrıca Ruhi Kalender'i tanıyanlarla yapılan röportajlarda da aynı metod kullanılmıştır. Yazıya aktarılan bu röportajlar yer ve zaman olarak dipnotta verilmeye çalışılmıştır. Bir diğer kaynağımız olan Ruhi Kalender'e ait yazılı eserler ve çalışmalar ise, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden alınan Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı, Ruhi

Kalender'in Çalışma Raporu'nun da yardımıyla arşivler, kütüphaneler ve kendisinden temin edilmek suretiyle toplanmış ve çalışmanın ana kaynakları olarak kullanılmıştır.

Bu araştırmaların asıl nedeni; ilmî ve nazarî çalışmalarıyla mûsikîmize ve özellikle Türk Din Mûsikîsi'ne hizmet etmiş ve birçok akademisyen ve öğrenci yetiştirmiş olan Ruhi Kalender'in tanıtılması ve bazılarının unutulması ihtimâline karşı eser ve çalışmalarının kayda alınması amacını taşımaktadır. Araştırmamızda asıl amaç bu sebepler olsa da bazı önemli görülen ve konu dışı olan hatıralar ve düşünceler de önemine binaen yer alabilmektedir. Fakat bunlar kesinlikle konunun akışını ve anlaşılabilirliğini etkilememiş aksine kendisini daha iyi anlamada bize yardımcı olmuştur.

I. BÖLÜM

RUHİ KALENDER'İN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

1. Ailesi, Doğumu ve Çocukluğu

Ruhi Kalender 10 Ocak 1933'te Elazığ, Kızılay'da¹ doğmuştur. Babası Ahmet Kalender, annesi Nazire Kalender'dir. Aslen, dedeleri Harput'tan göç etmişlerdir. O zaman orada yaşayan Ermenilerden bağ bahçe alarak Elazığ merkeze yerleşmişlerdir. Harput'a nereden geldikleri tespit edilememiştir.²

Babası Ahmet Kalender 1903 doğumludur. Marangozluk ve oyma sanatları ile uğraşan Ahmet Kalender, aynı zamanda iyi bir ud yapımcısıdır. Osmanlının son döneminde ud sazına, pratik olan bir saz olması ve sözlü icra ile de kolay kullanılabilir olması sebebiyle ilgi artmıştır. Ahmet Kalender udun önem kazanması ve bu saza ilginin artması nedeniyle ud imal etmeye de başlamıştır. Kendisi ud icra etmese de, iyi bir ud yapımcısıdır. Aslında o, klarnet icra etmektedir. Herhangi bir hocadan ders almamış, kendi kendine kulaktan, klarnet öğrenmiştir. Fakat ömrünün son demlerinde özellikle de hacdan dönünce mûsikîyi ve saz yapımını tamamen bırakmıştır. Fakat çocuklarına da bu konuda telkinde bulunmamıştır. Suzi, Ruhi ve Yılmaz isiminde üç oğlu olan Ahmet Kalender, 1977'de, oğlu Ruhi'nin Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde asistan olarak göreve başladığı gün, vefat etmiştir. Büyük oğlu Suzi 1928 doğumludur ve Karayolları'ndan emeklidir. Küçük oğlu Yılmaz ise, 1935 doğumludur, esnaftır ve o da babası gibi klarnet icracısıdır. Günümüzde Elazığ'daki işyerinde kendisi gibi sanatseverlerle hâlâ fırsat buldukça mûsikî fasılları yapmaktadır.³

Ruhi Kalender ilk, orta ve lise eğitimini Elazığ'da tamamlamış, mûsikî ile ilgili ilk tecrübelerini babasından almıştır. Küçük yaşta ondan duyduğu mûsikî nağmeleri ile yetişmiştir. Elazığ Kesrik'te küçüklüğünde bahçelerde mûsikî fasılları yapılmaktaydı. Bu gelenek daha öncesinden geliyordu. Harput mûsikîsi, Klasik Türk Mûsikîsine çok

¹ Eski ismi Kesrik'tir. Cumhuriyetten sonra zamanla Ermeni isimlerinin yerine Türkçe isimler verilmiştir.

² 7 Ekim 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

³ Aynı röportaj

benzemektedir. Buraya güzel sesli olan hânendeler ve sâzendeler katılırdı. Cümbüş, kanun, keman, klarnet ve ud gibi enstrümanlar bulunurdu. Genellikle akşam saatlerinde başlayan bu fasıllara katılır ve dinlerdi. Daha çocuk sayılabilecek çağlarda bu mûsikî nağmeleri kulağına dolmuştur. İlkokul zamanlarında mûsikî becerisi ile dikkat çekmiş ve kendini göstermiş olacak ki bir gün, bir ev düğününe ritim çalması için çağrılır ve kulaktan, hiç usûl bilmediği halde onlara eşlik eder. Hem beğenilir, hem de iki buçuk lira harçlık alır ve eve gelip annesine: “*Anneciğim iki buçuk lira kazandım.*” der. Annesi de onun sevincini görünce: “*Aferin oğlum, sen zaten çok beceriklisin.*” der ve gönlünü alır. Yine ilkokulda, okul müdürü ve sınıf öğretmeni bir gün gelirler ve: “*Sen bize ağzıyla bir ud taksimi yapacaksın yoksa sana not olarak bir veririz.*” derler. Çalışıp gelir ve ağzıyla udu taklit eder. Hocaları çok beğenip pekiyi verirler. Böylece ağzıyla muhtelif sazları taklit etmeye başlar. Klarnet, mey, ney, ud vs. enstrümanları taklit ederek taksimler yapar. Ney taksimini yaparken neyin fosurtusunu verebilmek için ağzına külâh gibi yaptığı kâğıdı tutar. Eğer kayıttan dinlense, yaptığı taksimin ney olmadığını fark etmek zordur.⁴

Yine ortaokul zamanlarında, bir kış gecesi amcasının evinden dönerken, çeşmenin başında bir okul arkadaşını görür. Sekiz sesli bir ağız mızıkası ile meşgul olmaktadır. Hoşuna gidince ondan ister ve üflemeğe başlar ve arkadaşından bir geceliğine ödünç ister. Mızıkayla eve dönüp gece uyumaz ve yatağının içinde sessiz bir şekilde onu icra etmeye çalışır. Mızıka ile o kadar uğraşmıştır ki, sabah dudaklarının yara olduğunu görür ve bir tane satın almaya karar verir. Alman malı, daha iyi çift sesli bir mızıka alır ve ilerletip müsamerelerde çalmaya başlar.⁵

Lise çağlarında da bir yaz günü rahmetli mühendis amcası, bahçelerine keman ve kanun icra eden iki arkadaşıyla gelir ve fasıl yaparlar. Bir ara sazları bırakıp oradan uzaklaştıklarında, hemen kanunun yanına gelip şöyle telleriyle bir oynar, sesi çok hoşuna gider ve kendi kendine: “Ben bunu büyüdüğüm zaman çalarım.” der. Fakat yine de pahalı olması yüzünden uzun süre daha kanun satın alamaz. İlk sazını çevresindeki arkadaşlarına özenerek, orta ikinci sınıfta iken alır. Aslında Klasik Türk Mûsikîsi’ne hayranlık duysa da, çevresindekilere ayak uydurur ve yirmi liraya bir bağlama alır. O sıralarda İstanbul’dan,

⁴ 7 Ekim 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi’ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

⁵ Aynı röportaj

Yurttan Sesler Korosu'ndan meşhur ses sanatçısı Ahmet Yamacı'nın⁶ bir öğrencisi gelir ve güzel de saz çalmaktadır. Ona bakarak perdelerin yerlerini bulur ve mûsamereelerde çalmaya başlar. Buna rağmen babasının yanında mûsikî icra etmezdi. Hâlbuki babası ne ona ne de diğer kardeşlerine bu konuda hiç baskı yapmaz ama yine de babasından çekinir. Enstrümanlarını evde saklar, açıktan getirip götürmezdi. Babası mûsikîye karşı değildi zira öyle olsa kendisi klarnet icra etmezdi. Hatta bir seferinde radyoda dinlediği bir yaylı tambur taksimının ardından şöyle der; “Evladım işte bu mûsikî haram değil helâldir. Bu sesler haram olamaz.”⁷

Hiç şüphesiz bunlar, hocamızın mûsikîye olan ilgisini tetiklemiştir fakat onu asıl etkileyen kâinat olmuştur. Bunu kendisi şu güzel sözleriyle ifade ediyor; “ Beni mûsikî sesleri çok etkiledi. Mesela; rüzgârın sesinden çok etkilendim, bilhassa gümüş gibi parlayan derelerin sularının seslerinden çok etkilendim, gecelerde kuşların seslerinden, kurbağa seslerinden etkilendim, özellikle ilkbaharda kuşların sabahlara kadar süren ötüşlerinden çok etkilenirdim. Yani mûsikîde beni etkileyen bütün doğaydı. Allah'ın yarattığı her şeyde bir ahenk bir armoni var.”⁸

2. Yüksek Okul ve Memuriyete Başlaması

Ruhi Kalender liseyi bitirdikten sonra 1955 ve 1957 yılları arasında Elazığ Devlet Su İşleri'nde dokuzuncu bölgede memur olarak çalışmıştır. 1957'de okumak için memurluk görevinden istifa ederek Ankara'ya gelmiş ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne, 1957-1958 eğitim öğretim yılında öğrenci olarak başlamıştır. Maalesef o yıllarda İlahiyat Fakültesi şimdiki gibi geniş imkânlarla sahip değildi. Hatta bazı derslerin öğretim görevlileri bile yoktu. Türk Din Mûsikîsi, Kur'an, Osmanlıca vs. dersler okutulmuyordu. Ancak, öğrenciler kendi gayretleriyle Arap alfabesi öğreniyordu. Dolayısıyla o yıllarda Fakülte bünyesinde mûsikî ile ilgili bir çalışması olmamıştır.

⁶ 1926 yılında Tefenni ilçesinde doğdu. Gönen Öğretmen Okulu'nda okudu. 1944 yılında Ankara Radyosu'nda açılan imtihanda bağlama dalında birinci oldu. 1954 yılında İstanbul Radyosu Yurttan Sesler Korosu şefliğine atandı. TRT'de Bilimsel Araştırma ve Repertuar Kurulu üyeliği yaptı. Binden fazla türkü ve oyun havası derledi. 21.03.1987 tarihinde İstanbul'da vefat etti ve Zincirlikuyu Mezarlığı'nda toprağa verildi.

⁷ 7 Ekim 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

⁸ 14 Ekim 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

Yalnızca o zaman bir akşam sohbetinde Prof. Dr. Mehmet Said Hatipoğlu bir kayıt dinleterek öğrencilerine bir ilahi öğretmiştir.⁹

Üniversitede okurken ikinci sınıftan sonra, babaları önceden birbirini tanıyan Türkan Hanımefendiyle nişanlanır ve Fakülteyi bitirdikten sonra 1961’de de evlenirler. Ardından Antalya’ya İmam Hatip Lisesi öğretmeni olarak atanır. İmam Hatip Lisesinde öğretmenlik yapıyor ve aynı zamanda oradaki liselerde Sanat Tarihi derslerine de gırıyordu. O yıllardan sevinçle bahseden Ruhi Kalender, Antalya yıllarını şöyle anlatıyor: *“Oranın halkı öğretmene karşı çok saygılıydılar. Caddede yürürken kendimize çok dikkat ederdik çünkü herkesin gözü bizim üzerimizdeydi. Dükkânların önünden geçerken bizi görünce hocam buyurun, ne istiyorsanız alın, sonra ödersiniz diyerek bizleri taltif ederlerdi. Biz çok teşekkür edip gerek olmadığını, lâzım oldukça peşin alacağımızı söyleyip mahcup bir şekilde ayrılırdık. Halkını çok sevdik, hiç olumsuz bir davranışlarını görmedik.”*

Burada iki sene öğretmen olarak görev yaptıktan sonra 1963’ün sonunda askerlik görevi için Tuzla Yedek Subay Okulu’na gitmiş ve orada altı ay kalıp, oradan da Erzincan 59. Topçu Tugayı Levazım Amirliği’ne gitmiş ve bir sene de burada görev yapmıştır. Burada tahakkuk subayı olarak bir buçuk sene görev yapmıştır. 1965’te askerlik görevini bitirdikten sonra Erzurum’da bir İmam Hatip Lisesine tayin olmuştur. Fakat orada daha çok Ortaokullarda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri vermiştir.¹⁰

O yıllarda, yurt dışı din görevliliği için açılan sınava katılmıştır. Altmış kişinin katıldığı sınavda seçilen dokuz kişiden biri olarak, Avrupa’nın muhtelif yerlerine gönderilen ilk din görevlilerinden olmuştur. Almanya’da Hamburg şehrinde görev yapmıştır. Burada cuma günleri bir mescitte cuma namazını kıldırıyor, din ateşesiyle birlikte orada yaşayan gurbetçileri ziyaret ediyor ve onların Türkiye ile ilgili resmi işlerine yardımcı oluyordu.

Almanya’dan döndükten sonra, 1969’da Erzurum Lisesi’nde altı ay daha görev yapmış ve Ankara Başkent Lisesi’ne tayin olmuştur. 1977’ye kadar burada öğretmenliğin

⁹ 7 Ekim 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi’ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

¹⁰ 14 Ekim 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi’ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

yanında müdür vekilliği, müdür muavinliği gibi görevler yapmıştır. Aynı zamanda burada, Özel Tevfik Fikret Lisesi'nde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri vermiştir.

Başkent Lisesi'nde görev yaptığı zamanlarda Selahattin Pınar'ın¹¹ talebesi, Muazzez Abacı'nın da hocası olan Sait Çağlar'la çalışmalarda bulunmuştur. Denizciler Caddesi'ndeki evindeki derslere üç ay devam etmiştir. Kendisi pratik olarak kanun icra etse de nota öğrenmek için bu dersleri takip etmiştir.

Bu derslerden sonra Türk Müziği Derneği tarafından Milli Kütüphane'de düzenlenen mûsikî dersi ve fasıllarını takip etmiştir. Burada Erol Sayan ve albay emeklisi olan Gündoğdu Duran'dan ders almıştır. Bu derslere Ela Altun, Zekai Tunca gibi zamanımızın önemli sanatçıları da katılıyor ve buradan istifade ediyordu. Usûl ve notaya ait birçok bilgiye burada ulaşmıştır. Makamların muhteviyatını burada kavramıştır. 1972 yılında yapılan bu çalışmalar, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle zor oluyordu. Sıkıyönetim vardı. Salı ve cuma akşamları iki saat süren bu derslerden sonra herkes kaçarcasına evlere dağılıyordu. Burada derslerin böyle sıkıntılı olması nedeniyle, iki ay sonra buradaki dersleri de bırakmıştır. Aynı yılda, öğretmenlik yaptığı okulda aynı zamanda müdür muavinliği yaparken, Askeri Mızıka Okulu'ndan gelen bir müzik öğretmeniyle nota çalışarak solfej dersleri almıştır. Aynı zamanda kanun sazında da ilerlemeye gayret etmiş, bu sebeple öncelikle TRT'deki sâzendeler başta olmak üzere bir kanun hocası bulmaya çalışmış, fakat yararlanmak için mücadele verdiyse de müdavim olabileceği bir hoca bulamamıştır.¹²

3. A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ne Atanması ve Fakülte Yılları

¹¹ 1902 yılında Denizli Çal'da dünyaya geldi. Babası Denizli milletvekili Sadık Bey'dir. Babasının karşı çıkmasına rağmen 12 yaşında ud çalarak mûsikîye başladı. Dönemin önemli bestekârlarından ders alan Selahattin Pınar ileriki yıllarda tambur sazına geçti. "Üsküdar Mûsikî Cemiyeti" adını alacak olan Darü'l-Feyz-i Mûsikî'nin kurucuları arasında bulundu. Çok temiz giyinen, zarif, efendi, güzel ve esprili konuşan Selâhaddin Pınar gerek mûsikî çevrelerinde, gerekse dostları arasında sevilen, sayılan bir kimseydi. 6 Şubat 1960'da bir kalp krizi sonucu öldü. Bkz. Ahmet Şahin AK, Türk Mûsikîsi Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara 2009, s. 398, 403.

¹² 14 Ekim 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

Ruhi Kalender 1974 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Dinler Tarihi Bölümü'nde açılan sınava girdi fakat lisanı kazanamadığı için muvaffak olamadı. Nihayet 1977'de üniversiteden sınıf arkadaşı Günay Tümer, Türk Din Mûsikîsi bölümünde açılan bir kadroyu tavsiye etti. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki bu Anabilim Dalının özgeçmişî şöyledir:

Türk Din Mûsikîsi 1968-1969 eğitim öğretim yılında bu isimle, Türk İslam Sanatları ve Tarihi Kürsüsü'ne bağlı ve seçmeli olarak başladı. 1972-1973 eğitim öğretim yılından itibaren de mecburi ders haline getirildi. O dönemde bu dersi, öğretim görevlisi İsmail Baha Sürelsan yürütüyordu. 31 Mart 1971 tarihinde, kürsüde bulunan asistanlık kadrosuna Dr. Gültekin Oransay atandı. Bu dersi, İsmail Baha Sürelsan'ın ayrılış tarihi olan 3 Haziran 1972'ye kadar birlikte yürüten Dr. Gültekin Oransay aynı yıl doçent olunca, Türk Din Musikisi dersi, bağımsız kürsü haline geldi.¹³

Böylece kürsüdeki asistanlık kadrosu boşalmış oldu. Boşalan bu asistanlık kadrosu için yapılan ilana, Arif Biçer, Nuri Uygun ve Ruhi Kalender başvurdu. Yapılan yabancı dil sınavından geçtiyse de Arapça sınavından kaldı. Kadroyu Nuri Uygun kazandı. Fakat gelip göreve başlamadığı için tekrar sınav açıldı, bu sefer Ruhi Kalender, Arapça sınavını da geçerek asistanlık kadrosu hakkını kazandı. Fakülte'deki görevine başladığı gün 1 Ağustos 1977'de babası Ahmet Kalender vefat etti.¹⁴

Dönem başında dersler başlar başlamaz, Yüksek Lisans eğitimine başladı. Yüksek Lisansını verilen şu dört ödevi yaparak tamamladı: İkdâm Gazetesi'nde mûsikî ile ilgili yapılan yayınlar ve İstanbul'da mûsikî hayatı, o zaman Fakülte'deki Türk Din Mûsikîsi hocası Doç. Dr. Gültekin Oransay'ın doçentlik tezindeki Farsça çevirilerdeki yanlışlıkların tashihi, Sadettin Nüzhet Ergun'un iki ciltlik Türk Mûsikîsi Antolojisi'ndeki Arapça ilahilerin incelenmesi ve yedi anahtar üzerinden solfej okuma çalışması. Bu çalışmalarda başarı göstererek 1978 Temmuzunda Yüksek Lisansını tamamladı. Bu zaman zarfında hocası Doç. Dr. Gültekin Oransay'la birlikte Fakülte'deki Türk Din Mûsikîsi derslerine

¹³ Fakülte'den alınan Türk Din Mûsikîsi Ana Bilim Dalı geçmişi raporu.

¹⁴ 14 Ekim 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

girdi. Bir saat hocası ders anlatıyor kalan bir saatte de kendisi öğrencilere icra yaptırıyordu. Girdiği bu derslerde de hocasının ders anlatma stilini dikkatle takip ediyordu.¹⁵

Yüksek lisansını tamamlamasının ardından Doktora çalışmalarına başladı. Konu olarak Ladikli Mehmed Çelebi'nin "*Zeynu'l-Elhân fi İlmi't-Te'lîf ve'l-Evzân*" isimli eserini belirledi. 1980'de hocası Doç. Dr. Gültekin Oransay'ın sözleşmesi Fakülte tarafından yapılmayınca burada olan görevi bitmiş oldu. Fakültede kürsü başkanı kalmayınca bölüm, Tefsir Kürsüsü'ne bağlandı. O zaman kürsünün başında Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu bulunuyordu. Hocasını kaybetmenin sebep olduğu bazı aksaklıklar oldu. Bu sebeple birkaç sefer o sırada İzmir'de bulunan hocası Doç. Dr. Gültekin Oransay'a resmi kanallarla ulaşmaya çalıştı. Hocası iki yıl kendisinden bizzat ders almasını şart koştu. Fakültedeki görevini de bırakamayınca artık, Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu Hocayla çalışmalarını sürdürerek Doktoraya devam etti. Bu çalışmalarda Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu Hoca kendisine çok yardımcı oldu, yol gösterdi. 1982'de "*XV. Yüzyılda Mûsikî Kuramı (Nazariyatı) ve Zeynu'l-Elhân fi İlmi't-Te'lîf ve'l-Evzân, (Lâdikli) Mehmed Çelebi*" isimli teziyle Doktorasını tamamladı ve sundu. Tezi, Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu danışmanı başta olmak üzere, Prof. Dr. M Sait Hatipoğlu ve E. Ruhi Fıçlalı'nın bulunduğu jüri tarafından kabul edilerek doktor oldu.¹⁶

¹⁵ 14 Ekim 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

¹⁶ 27 Ekim 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

Bu arada İlahiyat Fakülteleri Türk Din Mûsikîsi Ders Kitabı adında bir kitap hazırladı. Kitap çok fazla hacimli bulunularak kabul edilmedi. Bu kitap için çok fazla emek çektiğini, kendisi şöyle anlatıyor: “Bu vakitler yardımcı doçentlik sınavımın olduğu zamanlardı. 1983 yılında tamamen onunla uğraştım. Hanımla birlikte gece gündüz nota yazdık. Kitabı zor zahmetler içinde bitirdik. Fakülte, kitabı incelenmesi için TRT’ye gönderdi. Orada, içindeki bazı şeyleri değiştirmeye çalışmışlar, makamları başka türlü yazmışlar. Sonra da baş edemeyince fakülteye çok hacimli, çok fazla kabarık, gereksiz ayrıntılar var diyerek geri göndermişler. Prof. Dr. M Sait Hatipoğlu Hoca tekrardan yazmamı söylediye de yoğunluk sebebiyle tekrar uğraşamadım ve o çalışmam öylece harap olup gitti.”¹⁷

¹⁷ 27 Ekim 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi’ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

Ruhi Kalender Fakülteye girdikten sonra aynı zamanda okulda bir koro da kurdu ve çalışmalarında bulundu. Fakültede ilk defa böyle bir çalışma olması büyük ilgi uyandırdı ve koro çalışmaları çok kalabalık gruplarla yapıldı. Çoğu zaman gelen öğrenciler oturacak yer bulamayıp ayaktan iştirak ettiler. Haftada bir veya iki gün öğle aralarında çalışmalar yapılmaktaydı. A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu böylece kurulmuş oldu ve bu koro ilk konserini A.Ü.İ.F. Yunus Emre Salonu'nda 31 Ocak 1983'te verdi. Kendisi de bu konserde şef olarak bulundu. Bu tarihten sonra mezuniyette verilen konserler bir gelenek haline geldi. Böylece ders dışında da Türk Din Mûsikîsi'ne ilgi duyanlar için önemli bir imkân sağlanmış oldu. Sonradan kaset çıkaran, meşhur olan, önemli câmi ve kurumlarda faaliyet gösteren birçok Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunu buradan yararlandı. 1986'da da kız öğrenciler korusu kuruldu, aynı yıl bir de konser verildi.¹⁸

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenlenen Hizmet İçi Eğitim Kursları'na Öğretim Görevlisi olarak katıldı. İlk olarak 1985'te Samsun'da başlayan bu kurslar daha sonra 1987'de Trabzon, 1988'de Giresun, 1989'da Konya ve Bartın, 1990'da Ordu ve Samsun, 1993'te Çanakkale, 1997'de Giresun Tirebolu'da devam etti. Buradaki derslerde Yrd. Doç. Dr. Nuri Özcan, Doç. Ayhan Altıkuşlar ve Ar. Gör. Bayram Akdoğan ile birlikte çalıştılar.¹⁹

1994 yılında Türkiye'ye getirilen Kırgız öğrencilere Türk Din Mûsikîsi dersleri vermeye başladı. Bu dersler on yıl boyunca devam etti. Usûlle birlikte kulaktan eğitim verildi.²⁰ Dersler meşk usûlü ile yapılıyordu. Bu eski mûsikî öğretim metodunun yanında öğrenciye, en azından notayı takip ettirecek kadar, nazariyat bilgisi de veriliyordu.

1995'de Almanya'ya Dusseldorf'a, rektörlük tarafından açılan araştırma kontenjanıyla altı ay, görevli olarak gitti. Orada mûsikî üzerine araştırmalarda bulundu. Pazar günleri orada bulunan çocuklara ilâhiler öğretti. Din görevlisi olmadığı zamanlar, onun yerine câmide görev yaptı.²¹

¹⁸ 27 Ekim 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

¹⁹ 11 Kasım 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

²⁰ Aynı röportaj

²¹ Aynı röportaj

4. Emekliliği ve Sonrasında Yaptığı Çalışmalar.

1999'da Fakülteden emekli oldu. Fakat her ne kadar emekli olsa da bir köşeye çekilmedi ve Fakültede, Yüksek Lisans ve Doktora dersleri vermeye devam etti. Günümüzde hâlen, Türk Din Mûsikîsi'nde Usûller ve Türk Din Mûsikîsi'nde Beste ve İmlâ Teknikleri isimli dersleri vermektedir.²²

2004 yılına kadar Kırgız öğrencilere verdiği Türk Din Mûsikîsi derslerine devam etti. 20-21 Mayıs 2004'te Kırgızistan'da, Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Onuncu Yıl Uluslar Arası Orta Asya'da İslam Sempozyumu'na katıldı."Günümüzde Kırgızistan milletvekili olan Kırgızistan halk sanatçısı İbrahim Yunusev konserden sonra o zaman dekanı olduğu Oş Üniversitesi Müzik Bölümü'nde bir konser vermelerini rica etti. Bir konser de burada Fakülte hocaları ve öğrencileri için verildi.²³

5. Eşi ve Çocukları

Ruhi Kalender, Türkan Hanımefendi ile evli olup, Metin ve Nergis Melike isimli iki çocukları vardır. Eşi Türkan Hanım 1945, Ankara doğumludur. Annesi Ankaralı, babası ise Malatyalıdır. İlk ve orta öğretimini Ankara'da tamamlamış, lise eğitimi bitince Ruhi Kalender ile evlenmiştir. Türkan Hanımefendi de çok küçük yaşlarda müzik eğitimi almaya başlamıştır. İlkokul ikinci sınıftan itibaren özel müzik dersleri almaya başlamış, hocası kendisini konservatuar için hazırlamış fakat yatılı olması nedeniyle ailesi buna pek sıcak bakmamıştır. İlk sazı olan mandolinin yanı sıra, keman ve ud da icra etmekte olan Türkan Hanım, müzik çalışmalarını evlendikten sonra da devam ettirmiştir. Kendisinin müziğe olan bu ilgisi eşinin çalışmalarında da, ona önemli bir maddi ve manevi destek sağlamıştır. Nota bilgisiyle eşinin kitap ve repertuar çalışmalarına büyük destek vermiş, halen elimizde bulunan birçok notayı kendisi bizzat yazmıştır. Kendisinin aynı zamanda bir ressam olması, bu alandaki yeteneği notalara yansımış, yazılan notaların hepsi bir boyda, inci gibi sade ve güzel olmuştur. Kendisi Milli Eğitim Bakanlığı Ankara Mûsikî

²² 11 Kasım 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

²³ 8 Mart 2010 tarihinde Fatih Koca ile Fakülte'deki odasında yapılan röportaj.

Derneği'nde on yıl solist olarak bulunmuş ve kurs hocalığı yapabilir sertifikası almıştır. Türkan Hanımefendinin ressamlığı ileri derecede ve bu alandaki eserleri de takdire şâyandır. Yıllarca önemli hocalardan resim dersi almış ve bu alandaki eserleri sergilerde sunulmuştur. Şu anda çalışmaları ve sergi faaliyetleri devam etmektedir.²⁴

Sanatla dolu bir evde yetişen, oğlu Metin Kalender 1963 yılında Antalya'da Ruhi Kalender'in öğretmenlik yaptığı dönemde dünyaya gelmiştir. Çocukluğu ve ilköğretim yıllarını babasının tayin olduğu yerlerde onunla birlikte bulunarak tamamlamıştır. Ortaokul yıllarında babasının ona bir gitar almasıyla müziğe adım atmıştır. Bunun öncesinde ritim sazlarla ilgilenmesine rağmen asıl müzik hayatı bundan sonra başlamıştır. Liseyi, Ankara Atatürk Lisesinde tamamlamış ve son olarak Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesini kazanmış ve orayı bitirerek tıp doktoru olmuştur. Müzik çalışmaları ve yaptığı bestelerle çeşitli ödüller almıştır.²⁵

Ruhi Kalender'in kızı Nergis Melike 1969'da Ankara'da dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğrenimini Ankara'da tamamlamıştır. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyasal Basın bölümü mezunudur. Halen Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Yüksek Lisans çalışmaları devam etmektedir. Sağlık Bakanlığı'nda memur olarak çalışmaktadır. Müzikle iç içe olan bir ailede büyümenin payını o da almış ve küçüklüğünden itibaren müzik çalışmalarında bulunmuştur. Ağabeyi ile zaman zaman programlarda bulunmuştur. Org icra etmekte olsa da aslen Jazz müzik solisti olarak çalışmalarda bulunmuştur.²⁶

6. Şahsiyeti (Kişiliği)

Ruhi Kalender Hocamız, soy ismiyle müsemma olan, gerçekten kalender bir insandır. Biz her ne kadar onu, son birkaç yıldır tanıma imkânı elde ettiysek de çok daha eskiden tanıyan mesai arkadaşları ve talebelerinin onun hakkındaki görüşlerine beşinci bölümde yer vererek, onu okuyuculara ve araştırmacılara tanıtmak için gayret ettik.

²⁴ 14 Ocak 2010 Tarihinde Ankara, Çankaya, Birlik Mahallesi'ndeki evinde eşi Türkan Hanım ile yaptığımız röportaj.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: www.metinkalender.com

²⁶ 14 Ocak 2010 Tarihinde Ankara, Çankaya, Birlik Mahallesi'ndeki evinde eşi Türkan Hanım ile yaptığımız röportaj.

Araştırmalarımız ve kendisiyle olan diyalogumuzda tanıyabildiğimiz ölçüde kendisi; alçak gönüllü, insanlarla irtibatında gayet kibar ve düşünceli, kalp kırmaktan ve münakaşaya girmekten çok çok uzak, beyefendi bir insandır. Kendisini bir ömür, eğitime ve Türk Mûsikîsi'ne adanmış, bu vesileyle birçok sanatçı, öğretmen, akademisyen ve ilahiyatçı yetiştirmiştir. Bu yolla, eşi Türkan Hanımın ifade ettiği gibi bazen talebeleri ile ilgilenmekten kendi çocuklarını bile ihmal edecek kadar gönüllü bir öğretmen olmuştur.²⁷ Ruhi Kalender ayrıca, hayat dolu, neşeli ve etrafını pozitif enerji ile dolduran güler yüzlü bir insandır. Sanatın insanı olgunlaştırması ve dünyanın kederinden uzaklaştırıp gönülleri coşturmasının bir gereği olsa gerek daima hayat dolu bir insan olarak etrafına neşe saçar. Onun şahsiyetinde, bir hoca olmanın önemli payı vardır. Ders sırasında, birden ciddileşen ve hatasız ödev bekleyen, bu konuda gayet titiz olan bir insandır. Buna öğrenci memnun olmasa da, sonradan kıymetini anlar.

Ruhi Kalender Hocamızın şahsiyetini, din ve dünya görüşünü ve mizah duygusunu anlatma adına, hem esprili hem de düşündürücü bir anısını kendi ağzından olduğu gibi aktarıyoruz: *“Kendimi bildim bileli bayram namazlarına hep gittim. Küçüklüğümde hatırlıyorum babam bizi götürürdü. Fakat Erzincan’da askerlik vazifemi subay olarak yaparken bir arife gecesini yatarken saati de kurmadım, nasıl olsa kalkarım namaza diye. Bir uyandım eyvah! Namaz çoktan kılınmış. Hemen abdest aldım on rekât namaz kıldım ama yine de vicdanım rahatsız oluyordu çünkü bayram olmuştu ama bayram namazını kılamamıştım. Muhakkak cemaat lâzım, kendi başıma kılamam. Benden başka herkes de namazını kıldı. Ne yapabilirim diye düşünürken aklıma bir şey geldi. Bizim radyodan, Kahire Radyosu şahane çekiyordu. Araplar da namazı geç kılıyorlar. Açtım radyoyu baktım Ezher Camisinden naklen yayın devam ediyor. Sirenler çalıyor, Cemal Abdünnâsır geliyor diye ilanlar yapılıyor. Hemen seccâdeyi radyonun önüne serdim. Şöyle diye niyet ettim: Niyet ettim Allah rızası için bayram namazını kılmaya, uydum Kahire’de hâzır olan imâma. Sonra tekbir alıp onlara uydum. Ruhen tatmin oldum. Akşama subaylara bayram ziyaretine gidince bana: “Hocam bugün bayram namazını hangi camide kıldınız?” dediler. Ben de dedim Erzincan’ın hiçbir camiinde kılmadım. Çünkü Cemal Abdünnâsır ile birlikte kıldım. Herkes birden şaşırıldı. Hocam bu nasıl olur diye sormaya başladılar. Ben*

---

²⁷ Aynı röportaj

de olan biteni anlattım. Bunun üzerine şaşkınlık içinde, birazda yapılan işe yüz ekşiterek: “Hocam şimdi bu namaz oldu mu?” dediler. Ben de cevaben şöyle söyledim; Aziz kardeşim, kabul edecek olan Yüce Allah, O’nun merhameti büyüktür. Ben O’na olan vazifemi yerine getirememiş ve ruhen rahatsız olmuştum, çok üzülmişim. Kendi kendime ruhen tatmin olmak için ve Cenâb-ı Hakk’ın da kabul edeceği düşüncesiyle kıldım. Rabbim lütfederse kabul eder.”²⁸

Ruhi Hocamızı tanıdıkça O’nun sadece yaptığı çalışmalarla gelecek nesillere bir miras olduğunu değil, aynı zamanda; ahlâkı ve şahsiyetiyle çağımızda insanlar için nasıl bir örnek olduğuna şahit olduk. Mesai arkadaşları, talebeleri ve bazı sanatçılarla yaptığımız röportajlarda, ahlâkını sordüğümüzde istisnasız herkesin ilk sözü; Ruhi Hoca dedi kodu ve kötü söz bilmez, oldu. Herkes onun güzel ahlâkı, kibarlığı, beyefendiliği ve azminden bahsetti. Öğrencileri zamanında hocanın nasıl cehd ve gayretle kendileri için çabaladığını anlattı. Burada, Ruhi Hocamın öğrencisi olmuş olmanın sevinci ve gururuyla ben de, hocamın bana olan bazı hizmetlerine kısaca yer vermek istiyorum. Böylece Ruhi Hocamızın, eğitimciler ve öğretmenler için de güzel bir örnek olacağını düşünüyorum. Hocamla 2006 yılında Karapınar’a gittiğimiz konserde tanıştım. Allah’ın gizli bir nimeti olduğunu bilemezdim ki; Ruhi Hocamla otobüste yan yana seyahat ettik. Yol boyunca güzel sohbeti ve nasihâtleriyle bizi onurlandırdı. Bu tanışma seyahat bitince sona ermedi. Ruhi Hocam istekli bir öğrenci görmüştü. O günden sonra, Çankaya’daki evinden özel arabasıyla sırf beni çalıştırabilmek için okula geldi. Okulda Doktora ve Yüksek Lisans derslerine geliyordu, fakat öğrencileri olmasa da benim için birçok sefer okula geldi. O zamanlarda solfej, usûl, nazariyat gibi birçok konuda ödevler vererek benim yetişmeme vesile oldu. Haftalık yaptığımız o dersler meğerse benim hayatımın daha farklı şekillenmesine neden olacaktı ki, ben o zaman bunun farkında bile değildim. Bu derslerimiz tam iki sene sürdü. Sonrasında da Yüksek Lisans çalışmalarında yine hocamızdan istifade edebildim. Son olarak bir hatıramı burada paylaşmak istiyorum. Ruhi Hocam, beni çalıştırdığı bir hafta Nâyi Osman Dede’nin Ağır Aksak Semâî usûlündeki “Segâh Saz Semâîsi” adlı eserini usûlle birlikte solfej olarak ödev verdi. Dizlerime vura vura bir hafta çalıştım fakat eser zordu. Hocama zor olduğunu ifade etsem de, benim

---

²⁸ 14 Ekim 2009 tarihinde Fakültedeki odasında Ruhi Kalender ile yaptığımız röportaj.

bıkmama rağmen o bıkmadı ve beraber saatlerce çalıştık. Nihayetinde ertesi hafta ödevi verebilmişim. Her fırsatta bu eserin önemini belirtir ve neyle dinlemek isterdi. Nice zaman sonra ki; İstanbul'da araştırma görevlisi olarak sınava girdiğimde önüme solfej için konulan eser buydu. Bu zor eseri hiç teklemeyen okudum. Çünkü onu bana Ruhi Hocam yanlışsız bir şekilde öğretmişti. Onca Saz Semâîsinin içinden bunun çıkması ve bu zor eseri okuyabilmem ve böylece araştırma görevliliği sınavını kazanmam acaba Ruhi Hocamın üzerimdeki bir hakkı değil miydi?

II. BÖLÜM

RUHİ KALENDER'İN HİZMETLERİ VE SANAT KİŞİLİĞİ

1. Ruhi Kalender'in Din Kültürü Öğretmenliği

1961 yılında ilk olarak Antalya İmam Hatip Lisesine öğretmen olarak atanmıştır ve ek ders olarak da Antalya Lisesinde Sanat Tarihi derslerine girmiştir. Buradaki iki yıllık görevinin ardından askere gitmiş ve yedek subay olduğu Erzincan 59. Topçu Tugayı Levazım Amirliği'nde de Din Kültürü²⁹ dersleri vermiştir. Vatanî görevinden sonra Erzurum İmam Hatip Lisesi ve Erzurum'daki birkaç ortaokulda Din Kültürü dersleri vermiştir. Buradayken Almanya'ya iki yıllığına din görevlisi olarak gitmiş ve dönünce yine Erzurum'da aynı okullarda altı ay daha görev yapmıştır.

1969 yılında Ankara Başkent Lisesi'ne tayin olmuştur. Buradaki müdür muavinliği görevinin yanında Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerine girmiştir. Burada görev yaptığı zamanlarda Tevfik Fikret Lisesine ek ders olarak Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerine girmiştir. Başkent Lisesine ilk geldiği dönemde din dersleri seçmeli olarak okutuluyordu. Bu ders haftanın son iş günü bayrak töreninden sonra yapılıyordu. Yani bu dersi alan öğrenciler, diğer öğrencilere göre evlere geç kaldığı için dersi alabilmek için zahmet çekmesi gerekiyordu. Bu sebeple ancak istekli öğrencilerden oluşmuş iki sınıf kadar öğrenci vardı. Burada öğrencilerin gayretini artırmak ve dersin zorunlu olmasını temin etmek için Ruhi Kalender Hocamız öğrencilerin gönlünü kazanmaya çalışmıştır.

Bunu çocuklara nasıl ifade ettiğini kendisi şöyle anlatıyor: “Çocuklar Din dersinden kalmak diye bir şey mevzu bahis değildir. Çünkü bu ders not almak için değil; noksanlarımızı tamamlamak için vardır. Abdest nasıl alınır? Namaz nasıl kılınır? Bunları öğreneceğiz. Fakat İslam'ın şartı beş ise; bu dersi alanların notu da beştir.” Derslerde öğrencilere ilâhiler okumuş, ayrıca yapılan sınavlarda kitaba bakmayı serbest yapmış fakat bu sırada birbirlerinin kâğıtlarına bakmalarını engellemiştir. Böylece hem verdiği sözü tutmuş hem de sınavda da olsa öğrenciye kitaptan bir şeyler yazdırarak, aslında öğrencinin

²⁹ Dersin ismi o yıllarda Din Kültürü'dür. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ismi sonradan verilmiştir.

oradan alacağı ana fikri aramasıyla öğrenip anlamasını sağlamıştır. Hocanın öğrencilere olan bu yaklaşımı üzerine gün ve gün derse katılan öğrenci sayısı artmış ve haftada iki saat verilen bu ders bazen günlük dokuz saat ders yapılabilen bir hale gelmiştir.³⁰ Halen karşılaştığı öğrencilerinin kendisine hayranlıkla o günlerden bahsetmesi onun öğretmenlik anlayışının neticesini yansıtan güzel bir örnektir.

2. İlahiyat Fakültesi Hocalığı ve Türk Din Mûsikîsine Olan Hizmetleri

1977 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Türk Din Mûsikîsi bölümünde açılan asistanlık kadrosuna yerleşen Ruhi Kalender hocamız, daha sonra aynı Fakülte derslere de girmeye başlamıştır. Fakülte hocalığı sırasında birçok öğrenci onun vesilesiyle enstrüman öğrenmiş, nazarî bilgi elde etmiş ve bu alanda kendini geliştirmiştir. Geleceğin önemli fikir adamları, öğretmenleri, imam hatipleri, Kur'an kursu öğreticileri onun dersinden, gayretleri ölçüsünde faydalanmıştır. Yetişen ve bu alanda hizmet eden birkaç öğrencisini beşinci maddede "Ruhi Kalender'in Öğrencileri" isimli bölümde verdik. Emekliliğinin ardından da hâlâ devam ettiği Doktora ve Yüksek Lisans dersleri ile de bu alanda önemli akademisyen ve araştırmacılar yetiştirmektedir. Hocanın en önemli hizmetlerinden biri olan çalışmaları da, üçüncü bölümde ayrıntılı olarak verilmiştir. Bunlar altı kitap, on makale, on bir sunulmuş tebliğ ve tespit edebildiğimiz otuz yedi konser programından oluşmaktadır. Özellikle Türk Din Mûsikîsi alanındaki kaynakların miktarca az olması nedeniyle, hocanın yazılı çalışmaları önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bunların dışında Milli Eğitim Bakanlığı'nın düzenlemiş olduğu hizmet içi kurslarda görev almıştır. Buralarda din görevlileri, öğretmenler ve Kur'an kursu öğreticilerine Türk Din Mûsikîsi dersi vermiştir.

3. Ruhi Kalender'in Kanun Sanatçılığı

Ruhi Kalender Hocamızın ilk teşekküllü olarak icra ettiği enstrüman bağlamadır. Daha sonra ağırlığın Türk Sanat Mûsikîsi ve Türk Din Mûsikîsi üzerine verilmesiyle

³⁰ 30 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız söyleşi.

bağlamayı bırakmış ve kanun sazına başlamıştır. Küçüklüğünden beri hayranı olduğu bu sazı, üniversitede okurken ve daha sonra çalıştığı sıralarda bulabildiği zamanlarda icra etmeye çalışmış fakat ilk kanununu 1972’de ancak alabilmiştir. Muhtelif yerlerde ders almasına rağmen düzenli bir ders programı takip etmemiştir. Kendi gayretleri ve takip ettiği mûsikî cemiyetleri sayesinde kanun sazında ilerlemiştir. Hocası Gültekin Oransay: “Çalacağın sazı bir tane çalacaksın ama en iyi şekilde çalacaksın.” diyerek O’nu teşvik etmiş, bunun üzerine TRT’den İsmail Baha Sürelesan’ın da sevk etmesiyle TRT’de kanun sanatçısı olan Gültekin Aydoğdu’dan klasik tarzda kanun icrası dersleri almıştır. Ayrıca Gültekin Aydoğdu’nun verdiği nazariyat, solfej vs. derslerini takip etmiştir.³¹

Daha önce bahsetmiş olduğumuz Sait Çağlar Hocanın derslerine de kanun ile katılmıştır. Kanun sazını Fakültede bazı öğrencilerine de öğretmiş, pahalı olan enstrümanlardan olması sebebiyle kanun alamayan öğrencilerine, fakültenin kanunu ile ders aralarında ve sonrasında çalışma ortamı hazırlamış ve böylece gelen talepleri elden geldiğince boş çevirmemiştir. Doksanlı yıllardan sonra gözlerinin rahatsızlığı nedeniyle nota okumakta zorlandığı için ezberinde olan eserlerin haricinde kanun icra etmekte zorlanmıştır. Bugün hâlâ kanun ile yaptığı taksimler gönül telini titretecek kadar takdire şâyandır.

4. Ruhi Kalender’in Yurt Dışı Hizmetleri

Yurt dışına din görevlisi olarak giden Ruhi Kalender ayrıca akademik hayatında da dünyanın çeşitli yerlerinde sempozyum, kongre ve konser programlarına katılmıştır. 1965’de, Milli Eğitim Bakanlığı altmış kişiyi sınav yapmış ve arasından dokuz kişi seçilerek, yurt dışında görev yapacak ilk din görevlileri olarak gönderilmiştir. Bu dokuz kişi Avrupa’nın çeşitli yerlerine gönderilmiş, Ruhi Kalender Hocamız da Almanya Hamburg’a din işleri görevlisi olarak gitmiştir. Burada cuma günleri bir mescitte cuma namazını kıldırılmış, din ateşesiyle birlikte orada yaşayan gurbetçileri ziyaret etmiş ve onların Türkiye ile ilgili resmi işlerine yardımcı olmuştur. Burada yaptığı iki senelik

---

³¹ 30 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi’ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

görevinde ayrıca, günümüzde din ateşelerinin yaptığı yurt dışı hizmetlerini yaparken işçi çocuklarına din dersi vermiş ve onlara ilahiler öğretmiştir.³²

Yurt dışına görevli olarak gitmesinin haricinde, bazı sempozyumlara ve kongrelere de gerek bizzat kendisi gerekse yazdığı tebliğlerle katılmıştır. Avusturya Salzburg’da 15-20 Ağustos 1994 tarihleri arasında düzenlenen “Symposion Kunst und Religion” İsimli Sempozyumda “*Die Türkische Religiöse Musik*”³³ isimli bildirisi okunmuştur. Sempozyuma kendisi bizzat katılmamış, yazdığı Almanca bildiriye posta yoluyla ulaştırmıştır. Bildiri İslam Mûsikîsi ve Türk Mûsikîsi ile ilgili tarihsel ve bilimsel bilgiler içermektedir.³⁴ 20-21 Mayıs 2004’te Kırgızistan’a Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Onuncu Yıl Uluslar Arası Orta Asya’da İslam Sempozyumu’na katılmış burada iki konser vermişlerdir.³⁵

5. Ruhi Kalender’in Öğrencileri

Ruhi Kalender, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ndeki araştırma görevlisi kadrosuna yerleşmesi ve daha sonra aynı Fakültede yardımcı doçentlik karosuna girmesinden emekli olana kadar birçok öğrenci yetiştirmiş, hatta emekliliğinin ardından da aynı göreve devam etmiştir. Buradan birçok öğrencisi mezun olmuştur. Bunların bir kısmı enstrüman öğrenmiş, bir kısmı Türk Din Mûsikîsi dalında derinleşmiş ve gittikleri yerde korolar kurarak aynı görevi devam ettirmişlerdir. Bir kısmı, bu alanda akademik çalışmalar yapıp günümüzde üniversitelerde öğretim görevlisi, araştırma görevlisi, okutman vs. gibi kadrolarda hizmet etmektedir. Gittikleri yerde öğrencileri, hocalarından nota talep etmişler ve bu konuda da hocaları onlara elinden geldiğince yardım etmiştir. Yaptıkları programlara hocalarını da davet etmişler bazen de uzakta olması sebebiyle, davetiye göndererek hocalarına karşı vefâlı davranmışlardır. Öğrencileri, hocalarının bu hassasiyetini gerek

³² 14 Ekim 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi’ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

³³ Almanca “Türk Din Mûsikîsi”.

³⁴ 11 Kasım 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi’ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

³⁵ Bahsi geçen sempozyum ve konser hakkında ayrıntılı bilgi I. Bölümün dördüncü maddesinde, “*Emekliliği Ve Sonrasında Yaptığı Çalışmalar*” başlığı altında verilmiştir.

ziyaret ederek gerekse mektup yollayarak ifade etmişlerdir. Bunlardan hâlen Türk Din Mûsikîsi dalında hizmet veren birkaç tanesinden şu kişiler örnek olarak verilebilir:

-Yrd. Doç. Dr. Bayram Akdoğan

Hâlen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı Başkanlığı görevini sürdüren, bu tezin yapılmasına vesile ve yardımcı olan sevgili Bayram Hocamız, Ruhi Hocamızın, şu anda görevini kaldığı yerden devam ettiren kişidir. 1988’de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı’nda araştırma görevlisi olmuş. 1991 yılında “*İsmâil-i Ankaravî’nin Hucceü’s-Semâ Adlı Eserine Göre Mûsikî Anlayışı*” isimli teziyle Yüksek Lisansını, 1996 yılında da “*Fethullah Şîrvânî, Mecelletün fi’l-Mûsîka*” adlı teziyle Doktorasını hocasından tamamlamıştır. 1999 yılında Yrd. Doç. Dr. ünvanını alarak, Ruhi Kalender’in emekliliğinin ardından hocasının hizmetlerine devam etmiştir.³⁶ Yrd. Doç. Dr. Bayram Akdoğan kendi ifadesiyle kanun sazını bizzat hocasının vesilesiyle öğrenmiştir.³⁷

- Fatih Koca

Ruhi Kalender Hocamız emekli olunca onun yerine Bayram Akdoğan geçmiş ve Bayram Akdoğan’dan boşalan araştırma görevlisi kadrosuna Fatih Koca’nın şartları tutmayınca, bu defa Fatih Koca öğretim görevlisi olarak teklif edilmiş ve burada göreve başlamıştır. “*Ahmet Hatipoğlu’nun Hayatı Eserleri ve Mûsikî Hakkında Görüşleri*” isimli tezini Yrd. Doç. Dr. Bayram Akdoğan Hocamızın danışmanlığında tamamlamıştır. Günümüzde adından ve sanatından söz ettiren ve gittiği yerlerde hocasını ve Fakültesini gururla temsil eden sevgili hocamız Fatih Koca; Fakültede öğrenci olduğu yıllarda, Ruhi Kalender hocamızdan nota, usûl, makam vs. gibi nazarî bilgiler almıştır. Ruhi Kalender O’nu şöyle anlatıyor: “*Fakültede ders verdiğim birçok öğrenci vardı. Odamda bunların istekli olanlarına özel olarak ders veriyor ve verdiğim ödevlerle onların yetişmesi için gayret ediyordum. Bazı öğrenciler başta merakla geliyor fakat daha sonra işin zorluğunu*

³⁶ Yrd. Doç. Dr. Bayram Akdoğan, *İsmâil-i Ankaravî ve Mûsikî Risâlesi, Mevlevilik ve Mûsikî*, Rağbet Yayınları, İstanbul – 2009, Baş taraftaki yazar tanıtım bilgisi.

³⁷ 8 Mart 2010 tarihinde Yrd. Doç. Dr. Bayram Akdoğan Hocamla, Fakültedeki odasında yapılan röportaj.

veya çalışmak gerektiğini görünce kaçıyorlardı. Fatih bu derslerin müdavimlerindendi. Bir dersimizde ona, Sadettin Kaynak'a ait olan Hüzzâm makamındaki “Ya Sâhibe'l-Cemal” isimli eseri usûl vurarak okuması için ödev verdim. Bu eseri o zamana kadar öğrencilerim arasından ilk geçen Fatih oldu.”³⁸

- Yrd. Doç. Dr. Ramazan Kamiloğlu

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne lisans eğitimine başladı ve Ruhi Kalender hocamızın yürütmekte olduğu Fakülte korosuna katıldı. Asıl sazı bağlama olmasına rağmen farklı Türk Mûsikîsi enstrümanlarına hâkimdir. Okulda Ruhi Kalender yönetimindeki Türk Tasavvuf Mûsikîsi korosuna katıldı. Yüksek Lisans eğitimini Yrd. Doç Dr. Ruhi Kalender, Doktora çalışmasını da Yrd. Doç. Dr. Bayram Akdoğan danışmanlığında yaptı. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Hâlen İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde yardımcı doçent doktor olarak görev yapmaktadır.

- Hüseyin Çelik

1990 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne lisans eğitimine başladı ve Ruhi Kalender Hocamızın yürütmekte olduğu Fakülte korosuna katıldı. Üçüncü sınıfta Bayram Akdoğan'dan ud dersleri de almaya başlayan Hüseyin Çelik, hocasıyla eğitimine Yüksek Lisanla devam edip 1999 yılında mezun olmuş ve 2002 yılından itibaren Almanya'da yaşamaya başlamıştır. Almanya'da halen kendisinin kurduğu Grup Ahenk'le Tasavvuf Mûsikîsi çalışmalarına devam etmekte olup, *Ağla Gönül* ve *Bağışla Beni* isimli iki albümü vardır.

- Abdullah Kazancı

1994 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Ruhi Kalender hocamızın danışmanlığında, “*Tahir Karagöz Hayatı ve Eserleri*” isimli lisans tezini yapmıştır. Abdullah Kazancı, İmam Hatip Lisesi meslek dersi öğretmenidir. T.R.T.'de bir şarkı bant kaydı yapmıştır.

³⁸ 16 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

- Mahmut Şevket Bayram

1981-1987 yılları arasında katıldığı Kur'an-ı Kerim'i güzel okuma yarışmalarında Ankara Bölge ve Türkiye dereceleri aldı. 1986 yılında İlahiyat Fakültesi'ne başladı. Burada Ruhi Kalender yönetimindeki Türk Tasavvuf Mûsikîsi korosunda çalışmalarda bulundu. 1989 yılında Türkiye İlahiyat Fakülteleri arasında Kur'an-ı Kerim'i güzel okuma dalında yapılan yarışmada Türkiye birincisi oldu. 20 yaşında Ankara Kocatepe Camii'nde en genç müezzin olarak göreve başladı. Burada 5 yıl görev yaptı. TRT ve özel TV kanallarında birçok programda Kur'an okudu. Tasavvuf Mûsikîsi kaset ve cdleri yaptı. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Din Mûsikîsi Ana Bilim Dalı'nda Yrd. Doç. Dr. Bayram Akdoğan danışmanlığında, Yüksek Lisans çalışması hâlen devam etmektedir.

III.BÖLÜM

RUHİ KALENDER'İN ÇALIŞMALARI

1. Ruhi Kalender'in Kitapları

Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender Hocamızın her biri geleceğin Türk Din Mûsikîsi akademisyenleri, araştırmacıları ve öğrencileri için önemli kaynaklar teşkil eden kitapları vardır. Maalesef, bunlardan sadece biri basılmıştır. İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri için hazırlamış olduğu ders kitapları ve ders notları şayet gerektiği şekilde sunulabilseydi, birçok talebe için güzel bir istifade kaynağı olabilirdi.

a. XV. Yüzyılda Mûsikî Kuramı (Nazariyatı) ve Zeynu'l-Elhân fi İlmi't-Te'lîf ve'l-Evzân, Lâdikli Mehmed Çelebi

Ruhi Kalender Hocamızın kitapları arasında ilk olarak, 1982 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı'nda yaptığı ilk kapsamlı çalışması ve doktora tezi olan “*XV. Yüzyılda Mûsikî Kuramı (Nazariyatı) ve Zeynu'l-Elhân fi İlmi't-Te'lîf ve'l-Evzân, Lâdikli Mehmed Çelebi*” isimli çalışmasını zikretmek gerekir. Kendisinin ifadesiyle bu tez; Ruhi Kalender Hocamız ilk çalışması olması, etrafında bu alanda yetişmiş ve yol gösterecek kimselerin olmaması, hocasının tez sırasında Fakülte'deki görevinden ayrılmış olması gibi sebeplerle, bazı eksiklikleri barındırmaktadır. Eserin önemine binaen tekrar bir çalışma daha yapılması uygundur.³⁹

Basılmamış olan bu tez çalışması, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde tezler bölümünde “780.9 KAL.O” fiş numarası ile bulunmaktadır. 165 sayfa ve 4 bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümü; XV. Yüzyıla kadar Arap, İran ve Türk Mûsikîsi'nin kısa tarihçesi ve XV. Yüzyılda Mûsikî Kuramı (Nazariyatı), aralıklar, makam ve usûller gibi başlıklar altında ilgili konuları içerir. İkinci bölüm; yazma eserin müellifi Lâdikli Mehmed Çelebi hakkında bilgi ve müellifin diğer eserleri gibi konuları

³⁹ 16 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

içerir. Üçüncü bölümde; “*Zeynü’l-Elhân fî İlmi’t-Te’lif ve’l-Evzân*” adlı eserin Türkçe el yazma nüshalarının birbirleriyle karşılaştırılması ve transkribesi işlenir. Son olarak dördüncü bölümde ise; bugünkü dilde “*Zeynü’l-Elhân fî İlmi’t-Te’lif ve’l-Evzân*” risâlesi, metinde geçen ilmi tâbirler cetveli, bibliyografya konuları işlenir.

b. İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Kitabı

1983 yılında uzun uğraşlar sonucu, İlahiyat Fakülteleri için ders notları açısından kaynak olması için hazırlandı. Mûsikî ve Din Mûsikîsi, Din Mûsikîsi Formları ve örnek eserler, nazariyat, usûl gibi birçok gerekli konu ve bilgiyi içerecek şekilde hazırlandı. Kitap bitirildikten sonra Fakültede kuruluna sunuldu, kurul da bu kitabı incelemesi için TRT’ye gönderdi. TRT’den çok fazla ayrıntı içerdiği gerekçesiyle geri gönderildi. Fakat Ruhi Kalender tekrardan bu kitabı tashih etmeye fırsat bulamadı. Kitap orijinal haliyle günümüzde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Din Mûsikîsi Ana Bilim Başkanı Yrd. Doç. Dr. Bayram Akdoğan’da bulunmaktadır. Başka bir kopyası bulunmamaktadır.⁴⁰

c. Türk Tasavvuf Mûsikîsi’nden Seçme Eserler Cilt – 1

Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender ve Arş. Gör. Bayram Akdoğan tarafından 1990 yılında Türk Din Mûsikîsi’ne ait eserlerden oluşan bu repertuar kitabı 342 sayfadan müteşekkildir. Eserler makam makam ayrılarak, içinde barındırdığı nota ve yazım hatalarından arındırılarak tasnif edilmiştir. Çeşitli makamlarda Türk Din Mûsikîsi eserlerinin toplanmış bu halinin bastırılması için teşebbüs edildiğinde, o dönem Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları’nın başında bulunan Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay kitabı çok beğenmiş ve arkasına birde sözlük eklenmesini istemiştir. Fakat iş telif hakkı meselesine gelince tıkanıp kalmıştır. Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay: “*Dede Efendi artık anonim olmuş tamam ama burada birçok kişi var bunlardan telif hakkı alınmadan bu eser basılamaz. Yarın biri gelir mahkemeye verir uğraştırır.*” demiştir.⁴¹ Bunun üzerine, güzel bir arşiv niteliği taşıyan bu kaynak eser de maalesef basılamamıştır.

⁴⁰ 11 Kasım 2009 tarihinde Ruhi Kalender’le A.Ü. İlahiyat Fakültesi’ndeki odasında yapılan röportaj.

⁴¹ Aynı röportaj

d. İmam Hatip Liseleri İçin (Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre) Dînî Mûsikî 1

Kalem Yayınlarından Ankara'da 1996'da basılan eser; Türk Millî Eğitiminin genel amaçları ve ilkelerine dayalı olarak, mûsikîmizin dine bağlı olan bölümlerinin, İmam Hatip Liseleri öğrencilerine yönelik eğitimlerinin gerçekleştirilmesi için Doç. Ayhan Altınkuşlar, Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender ve Yrd. Doç. Dr. Nuri Özcan tarafından kaleme alınmıştır. Eserin tashih ve yeniden düzenlenmesi, o zaman araştırma görevlisi olan Bayram Akdoğan tarafından yapılmıştır. Talim Terbiye'nin önerisiyle birçok konular çıkarılmış ve en son şekli Bayram Akdoğan tarafından verilmiştir. Cumhuriyetten sonra mûsikîdeki batılılaşma hareketi sonucu ne yazık ki; uzun bir süre kendi müziğimizi gelecek nesillere aktaracak eğitimler yetişmemiş, bu konuda bilgi sahibi olanlar da kendi çabalarıyla ancak bir yere kadar gidebilmiştir. Bilindiği gibi mûsikînin etkili olduğu alanlardan biri de dînî formlardır. Türkiye'de mevcut din görevlilerinin ve din görevlisi eğitimi veren okullarda okuyan adayların ciddi bir müzik eğitime tabi tutulmaları çok önemlidir.⁴² Buna göre, bu konuda en çok eksiklik yaşayacak olan kurumların başında da İmam Hatip Liseleri gelmektedir. İşte bu aksaklıkları gidermek maksadıyla örnek bir çalışma ortaya konmuştur. Fakat Ruhi Kalender Hocamızın bu konudaki çabaları, 28 Şubat süreci sonrası İmam Hatip Liselerinin orta kısmının kapanması ve öğrenci sayısının azalması sonucu beklenen ilgiyi görememiştir. İlk beş binlik baskıdan sonra tekrar basılamamıştır.⁴³ Üç ünite ve kitabın sonunda Türk Din Mûsikîsi Makamları'ndan oluşan ilâhi örneklerini içeren, 107 sayfalık bu kitap ünitelerine göre şu konuları içermektedir.

I. Ünite

Mûsikînin tarifi ve önemi, Türk Mûsikîsi'nin çeşitleri, Mûsikînin İslam Dînî'ndeki yeri gibi konuları içerir. Dînî Mûsikî ve Din Dışı Mûsikî tasnif edilir. Dînî Mûsikî'nin mahiyeti ve hususiyetlerinin yanında Dini Mûsikî Formları hakkında bilgiler verilir. Mûsikî ve Dini Mûsikî hakkında giriş mahiyetinde olan bu ünite ayrıca tarihsel bazı örneklerle daha anlaşılır şekilde oluşturulmuştur.

⁴² Yrd. Doç. Dr. Bayram Akdoğan, *Din Görevlilerine Mûsikî Eğitimi Verilmesi Hakkında Örnek Bir Metod*, A.Ü.İ.F.D, Cilt: XLIII, Sayı: 2, Yıl: 2002, s. 315-353.

⁴³ 11 Kasım 2009 tarihinde Ruhi Kalender'le A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yapılan röportaj.

II. Ünite

Genel olarak Türk Mûsikîsi Nazariyatından oluşan bölüm, şu konuları içermektedir: Nota ve çeşitli devirlerdeki durumu, mûsikî temel bilgileri (ses, nota ve değerleri, porte, anahtar, ölçü, ölçü sayısı, ölçü çizgisi, ilave çizgiler ve son çizgi, uzatma noktası ve bağı, hece bağı), dizi ve dizi seslerinin isim ve görevleri, ses sistemi, koma, aralıklar, değiştirme tekrar ve sus işaretleri, usûl (usûllerde mertebe, usûl vurulması ve usûl aletlerinin tanıtılması, basit usûller). Verilen ve açıklanan bu terimler ayrıca şekiller ve örneklerle pekiştirilmiştir.

III. Ünite

Cami Mûsikîsi formlarını içerir. Cami Mûsikîsi; Sözlü Mûsikî formlarındandır. Ayrıca Cami Mûsikî icra edilirken çalgı aleti kullanılmaz. İslam'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan türlerin yanında Türk Tarihi boyunca ortaya çıkan türler de vardır. Bunlar şöyledir: Ezân, Cumhur Müezziniği, Kâmet, Tesbîh, Temcit ve Münâcât, Mahfel Sürmesi, Tekbîr, Salâ, Tevşih, Mevlit, Tardiyeye, Mirâciyye. Bu türlerden bazıları notalı örneklerle verilmiştir. Üniteye son olarak da basit solfej çalışmaları ve dînî besteler verilmiştir. Uygulamada kullanılmak için Cami Mûsikîsi'ne ait tesbîh ve ilâhiler makam makam tasnif edilmiş ve okuyucuya sunulmuştur. Eser son olarak sözlük ve bibliyografya ile nihayete erdirilmiştir.

e. İmam Hatip Liseleri İçin Dînî Mûsikî II (11 ve 12. Sınıflar İçin)

Doç. Ayhan Altıkuşlar, Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender ve Yrd Doç. Dr. Nuri Özcan tarafından 1996 yılında basılan *İmam Hatip Liseleri İçin (Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre) Dînî Mûsikî I* isimli ders kitabının devamı niteliğinde olup on birinci ve on ikinci sınıflar için hazırlanmıştır. Bu alanda, önemli bir kaynak niteliğindedir. İmam Hatiplerin orta kısmının kapanması, lise kısmında da öğrenci sayısının azalması üzerine kitap basılamamıştır.⁴⁴ Basıma hazırlanmış hâli şu an elimizde bulunmaktadır. 4 ünite ve 137 sayfadan müteşekkildir. Birinci kitapta bulunan konular genişletilmiş ve onda bulunmayan bazı konulara da, bu kitapta değinilmiştir. Zengin kültür mirasımız arasında bulunan engin

⁴⁴ 11 Kasım 2009 tarihinde Ruhi Kalender'le A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yapılan röportaj.

mûsikîmizin dîne bağlı bölümleri (Cami ve Tekke Mûsikîsi) ele alınmıştır. Türk Din Mûsikîsi repertuarı arasından, ortaokul sonrası çocukların ses sınırlarını zorlamayan, ritmik ve melodik yapıları itibariyle, güzel demeye layık ve aynı zamanda İmam Hatip Liseleri öğrencilerinin kafa ve gönüllerinde silinmeyecek izler bırakması muhtemel güzide eserlerin seçilmesine özellikle gayret edilmiştir. Türk Mûsikîsi'nin her şubesi ile sevilmesi, korunması ve yaşatılması şuurunun verilmesi hedef tutulmuştur. Böylece öğrencilerin ve mûsikî öğretmenlerinin her zaman ellerinin altında bulundurabilecekleri küçük bir repertuar, kıymetli bir koleksiyon sahibi olmalarına çalışılmıştır.⁴⁵

I. Ünite

Dînî Mûsikî çeşitlerinden cami mûsikîsi formlarını içerir. Ezân, Cumhur Müezzinliği, Kâmet, Temcîd ve Münâcât, Tesbîh, Mahfel Sürmesi, Tekbîr gibi önceki kitapta açıklanan bu formlar kısaca tekrar edilir.

II. Ünite

Türk Din Mûsikî'ndeki makamlar işlenmiştir. Her makam nota üzerinde dizisi, donanımı, güçlüsü, durağı, yedeni, pestten tize doğru sesleri ve seyri ile birlikte verilmiştir. İlk olarak şu basit makamlar verilmiştir: Çârgâh Makamı, Bûselik Makamı, Kürdî Makamı, Rast Makamı, Uşşâk Makamı, Hüseyinî Makamı, Nevâ Makamı, Hicâz Makamı, Hümâyun Makamı, Uzzâl Makamı, Zengûle (Zîrgûle, Zîrgûleli Hicâz) Makamı, Karcığâr Makamı, Sûznâk (Basit Sûznâk Makamı). Arkasından da en fazla kullanılan şu şedd (göçürülmüş – transpoze) makamlar aynı şekilde sunulmuştur: Mâhûr Makamı, Acemaşîrân Makamı, Nihâvend Makamı, Sultânîyegâh Makamı.

III. Ünite

Önceki kitapta sekiz zamanlı usûllere kadar verilmiş olup bu kitapta da on beş zamanlı usûllere kadar olan usûller verilmiştir. Diğer ünitelerde olduğu gibi bunda da konular birer

---

⁴⁵Doç. Ayhan Altınkuşlar, Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender, Yrd Doç. Dr. Nuri Özcan, *İmam Hatip Liseleri İçin Dini Musiki II (11 ve 12. Sınıflar İçin)*, Basılmamış eser, sunuş yazısı.

örnekle pekiştirilmiş bu sayede öğrencinin, teorik bilginin yanında pratik de alması sağlanmıştır. Ünite de dokuz zamanlı; Aksak Usûlü, Evfer Usûlü, Raks Aksağı Usûlü, Oynak Usûlü, on zamanlı; Aksak Semâ (Curcuna Usûlü, Aksak Semâ Usûlü, Ağır Aksak Usûlü), Lenk Fahte (veya Nîm Fahte) Usûlü, Ceng-i Harb (veya Çeng-i Harbi) Usûlü, on bir zamanlı; Tek Vuruş Usûlü, on iki zamanlı; Firençîn Usûlü, Nîm Çenber Usûlü, İkiz Aksak Usûlü, on üç zamanı; Nîm Evsat Usûlü, Şarkı Devr-i Revânı Usûlü, Bektâşî Devr-i Revânı Usûlü, on dört zamanlı; Âyin Devr-i Revânı Usûlü, on beş zamanlı; Reksân Usûlü, Bektâşî Raksânı Usûlü bulunmaktadır.

IV. Ünite

Türk Saz Mûsikîsi formlarını içermektedir. Bu bölümden anlaşılmaktadır ki; öğrencilere verilen bilgiler sadece Cami Mûsikîsi ile sınırlı olmayıp, onların sanat zevkini geliştirecek ve onlara millî kültürlerini hatırlatacak konular da verilmek istenmiştir. Ayrıca bu saz formlarının müzik zevki ve kulağını geliştireceği düşünülürse oldukça isabetli bir düşüncede bulunulmuştur. Ünite de şu formlar verilmiştir: Taksim, Pîşrev (Peşrev), Medhâl, Saz Semâsi, Longa, Sirto, Oyun Havası, Aranağme, Koda. Bu üniteyi müteakiben uygulama eserleri, fihrist ve bibliyografya verilerek kitap bitirilmiştir.

f. İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Notları

Türk Din Mûsikîsi'nin İlahiyat Fakülteleri öğrencilerine akademik bir dille anlatılabilmesi maksadıyla, küçük ciltler halinde oluşturulmuştur. Kanaatimizce bu alanda çalışma yapan akademisyenler için çok önemli bir çalışma ve kaynak mahiyetindedir. Ayrıca bu dersin yardımcı kaynağı olmadığı düşünülürse, öğrenciler için de çok büyük önem arz etmektedir. Yardımcı ders kitabı mahiyetinde olan bu kitabın her cildi, İlahiyat Fakültelerinin bir dönemi için düşünülmüştür. Böylece öğrenci üç dönemde bu eğitimini tamamlamış olur. Türk Din Mûsikîsi dersinin teorik olan kısmında, emekli oluncaya kadar bizzat kendisi bu kitabı kullanmış ve kullandırmıştır. Pratik olan kısmında ise öğrenilen makam ve usûllerde eserler geçilerek, derslerini takip etmiştir. Kitabın içeriği de şöyledir:

- Türk Din Mûsikîsi – I

İki bölümden oluşur. Birinci bölüm mûsikînin etimolojik yapısını ve tarihini, ikinci bölüm de nazari kısmını kapsar.

I. Mûsikî Tarihinin Ana Hatları

Mûsikînin tanımı ve adlandırılması, tarihe mâl olmuş önemli şahsiyetlerden anekdotlar verilerek açıklanmış, mûsikînin kökeni, konusu, amacı, Türk Din Mûsikîsi, bu mûsikînin tarihsel yapısı ve mahiyeti akademik bir dille verilmiştir.

II. Türk Mûsikîsi Nazariyatı

Nota çeşitleri ve durumu, notanın tarihsel evrimi, nota ve değerleri, porte, anahtar, ölçü, ölçü sayısı, ölçü çizgisi, ilâve çizgiler ve son çizgi, dizi ve dizi seslerinin görev ve isimleri, ses sistemi, koma, aralıklar, değiştirme, tekrar ve sus işaretleri, tekrar işaretleri, usûl (ölçü, düzüm, velvele, mertebe), usûl vurulması ve usûl âletleri, usûl çeşitleri (Nîm Sofyan, Semâî, Sofyan, Yürük Semâî, Devr-i Hindi, Düyek), Türk Musikisi'nde kullanılan makamlar ve çeşitleri, makam dizileri, basit makamlar (Çargâh Makamı, Rast Makamı, Uşşâk Makamı, Hüseyinî Makamı, Hicâz Makamı), şed makamlar (Mâhur Makamı, Acemaşîrân Makamı), birleşik makamlar (Hüzzâm Makamı, Segâh Makamı, Sabâ Makamı) gibi konu ve başlıkları içerir.

- Türk Din Mûsikîsi – II

İkinci kitap Türk Din Mûsikîsi'ne ait formlardan oluşur. Bilindiği gibi Türk Din Mûsikîsi, Cami Mûsikîsi ve Tekke (Tasavvuf) Mûsikîsi olarak ikiye ayrılır.

1. Bölüm

Cami Mûsikîsi'ne ait olan formlar birer başlık halinde açıklanmış ve bazıları nota üzerinde örneklendirilmiştir. Konu başlıkları şöyle sıralanmaktadır: Ezân, Cumhur Müezzinliği, Kâmet, Tesbîh, Temcit ve Münâcât, Mahfel Sürmesi, Tekbîr, Salâ (Sabah

Salâsı, Cenâze Salâsı, Cuma ve Bayram Salâsı, Salât-ı Ümmiye), İlâhi, Nât, Şuğl, Tevşih, Mevlit, Tardiyeye, Mirâciyye.

2. Bölüm

Tasavvuf (Tekke) Mûsikîsi konularını içerir. Tekke Mûsikîsi, ilk Türk tarikatı olan Yesevîlikle başlar ve mûsikîmiz açısından Mevlânâ ile de zirveye ulaşır.⁴⁶ Bu meselenin tarihi seyri anlatılır. Anadolu'ya gelen ilk Türkler, Anadolu'nun İslamlaşması, Mevlevî Mûsikîsi, Bektâşî Mûsikîsi, Kadirî, Celvetî ve Gülşenî Mûsikîsi'ne ek olarak, bu Tekke Mûsikîsinin önemli türlerinden olan; Mersiye, Durak Ve İsm-i Celâl gibi konuları içerir.

Kitabın sonunda ek olarak birinci kitapta anlatılan usûl ve makamlara yenileri eklenir. Velveleli şekliyle Devr-i Revan Usûlu, ardından da basit makamlardan Bûselik Makamı ve Hümâyun Makamı, şed makamlardan Nihavent Makamı ve Sultâniyegâh Makamı, birleşik makamlardan da Nikriz Makamı ve Bestenigâr Makamı verilmiştir.

- Türk Din Mûsikîsi – III

İlahiyat Fakülteleri için hazırlanan ders kitabının son serisi olan bu kitap, İslam ve Türk Tarihi'nde mûsikînin gelişimini, Türk Mûsikîsi'ne yön vermiş önemli bestekâr, hânende ve sâzendelerin biyografilerini ve tarihe mâl olmuş önemli yerli ve yabancı şahsiyetlerin mûsikî hakkındaki görüşlerini konu edinir.

1- Bölüm

Türk Mûsikî Tarihi'ni ele alır. İlk olarak İslam'dan önce Türklerin geleneksel manâda mûsikîye olan bakışları ve onu kullanış şekilleri verilmiş, daha sonra İslamiyet'ten sonra Türklerin mûsikî ile alakalı faaliyetleri, XVII. yüzyıla kadar, XVIII. yüzyıla kadar, XIX. yüzyıla kadar ve XX. yüzyıla kadar ayrı ayrı ele alınmıştır.

2- Bölüm

Türk Mûsikîsi alanında eser vermiş büyük bestekârların kısa kısa hayatı ele alınmıştır. İlk olarak, daha çok Dînî Mûsikî sahasında eser vermiş; Hatip Zâkirî Hasan Efendi(1623),

⁴⁶Yrd. Doç. Dr. Bayram Akdoğan “*Türk Din Mûsikîsinin Anadolu’da Doğuşu ve Tarihi Seyri Hakkında Bazı Mülâhazalar*”, A.Ü.İ.F. Dergisi, Cilt: XLIV, Sayı: 1, Yıl: 2003, s. 345-371.

Buhurîzâde Mustafa İtrî Efendi (1712), Hammamîzâde İsmail Dede Efendi (1846), Zekâî Dede Efendi(1897) ve Saadettin Kaynak'ın(1961) biyografileri, müteakiben de daha çok din dışı eserler veren Abdülkâdir Merâğî(1435), Hafız Post(1693), Dellâlzâde İsmail Efendi(1869) ve Hacı Arif Bey(1885)'in biyografileri verilmiştir. Bu bölümün sonunda da günümüz Klasik Türk Mûsikîsini sistematik hale getiren Türk Mûsikîsi nazariyatçıları Rauf Yektâ(1935), Hüseyin Saadettin Arel(1955) ve Dr. Suphi Ezgi(1962)'nin hayatı konu edilmiştir.

3. Bölüm

Bu bölümde mûsikî konusunda önemli yerli ve yabancı şahsiyetlerin söylemlerine yer verilmiştir. Bunlardan yerli olanlar şunlardır: İbn Sina (1037), Gazâlî (1111), Safiyyüddin Urnevî (1294), Mevlânâ Celâleddin-i Rumî (1273), Abdülkadir Merağî (1435), İbrahim Hakkı (1780), Hammamîzâde İsmail Dede Efendi (1846), Zekâîzâde Ahmet Efendi (1943), Mustafa Kemal Atatürk (1938), Dr. Suphi Ezgi (1962). Yabancı olanlar ise şunlardır: Pythagoras (M.Ö. 500), Eflatun (M.Ö. 347), Martin Luther (1546) William Shakespeare (1616), Kant (1804), Weber (1826) Ludwig Van Bethoven (1827), Johann Wolfgang Von Goethe (1832), L.A. Müssef (1857), Hector Berlioz(1869), Wagner (1883). Bütün bu söylemlerin ardından mûsikînin tarifini kendisi şöyle yapıyor: “*Mûsikî; bir duygu, bir düşünce ve fikri veya tabii bir olayı anlatmak amacıyla, ölçülü ve ahenkli seslerin belli bir sanat anlayışı içerisinde, ritimli ve ritimsiz olarak estetik bir şekilde bir araya getirilme sanatıdır.*”

2. Ruhi Kalender'in Makaleleri

a. Yüzyılımızın Başlarında İstanbul'un Mûsikî Hayatı

Ruhi Kalender'in "*Yüzyılımızın Başlarında İstanbul'un Mûsikî Hayatı*" isimli makalesi, 1978'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 23. cildinde yayınlanmıştır. Bilindiği gibi XIX. yüzyılın son çeyreği ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, İstanbul zengin ve çok yönlü bir mûsikî hayatı yaşamış, fakat bu faaliyetlerden günümüze pek az belge ulaşabilmiştir. O günlerde faaliyet göstermiş sanatçılardan birçoğunun şöhreti günümüze kadar geldiği halde, elimizde bu sanatçıların yaşamları ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı ve kesin bilgiler yoktur. Ayrıca o günlerde yayınlanmış notaların üzerlerinde yayın tarihleri bildirilmediğinden, notalar tarihlendirilememektedir. Bu sebeple Ruhi Kalender'in gazeteleri tarayarak ilan ve haberlerden topladığı bilgiler, bu konulardaki bilgileri tamamlayarak, düzelterek kesinleştirmiştir.

Güzel sanatların ve millî kültürümüzün bir dalı olan Türk Mûsikîsi'nin öz geçmişi hakkında, İstanbul'da 1895-1916 yıllarına ait günlerde yayınlanmış İkdam Gazetesinden toplanan bilgiler beş çizelge halinde özetlenmiştir. Birinci çizelgede; seslendirmeler, mûsikî gösterileri ve balolardan toplanan bilgiler 277 madde altında verilmiştir. İkinci çizelgede; mûsikî dersleri 13 madde altında verilmiştir. Üçüncü çizelgede; nota, kitap ve dergi yayınları 38 madde olarak verilmiştir. Dördüncü çizelgede; çalgı satışı hakkında 5 madde verilmiştir. Beşinci ve son çizelgede ise fonograf kovanı ve gramofon plağı satışı 16 madde olarak verilmiştir. Osmanlı'nın son dönemi mûsikîsi hakkında bilgi edinmek için önemli bir kaynak oluşturulduğu kanaatindeyiz.

b. 15. Yüzyılda Arapça Mûsikî Terimleri ve Türkçe Karşılıkları

Ruhi Kalender'in "*15. Yüzyılda Arapça Mûsikî Terimleri ve Türkçe Karşılıkları*" isimli makalesi, 1981'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 24.cildinde yayınlanmıştır. Makale adından da anlaşılacağı gibi, XV. Yüzyılda kullanılan mûsikî terimlerini içermektedir.

Bilindiği gibi XV. Yüzyıl, mûsikî ile ilgili yazma eserler için altın devirdir. Hemen hemen çoğu kaynak bu dönemde ortaya konmuştur. Bugün ise bu eserler hakkında bir araştırma yapıldığında bazı sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Bunun başlıca sebebi; özellikle XIV. ve XV. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesi ve Türkçenin haricinde, özellikle Arapça ve Farsçanın ilim ve edebiyatta kullanılmaya başlamasıdır. Mûsikîde de bunun etkisi görülmektedir. Kitap isimleri, konu başlıkları ve terimler Türkçenin haricinde başka dillerle ifade edilmiştir. Bilhassa bugün kütüphanelerde el yazması eserler araştırılırken bu terimlerin bilinmesine ihtiyaç vardır. Taramalar sırasında bu terimler yardımı ile ancak eserlere ulaşılabilmektedir. Hatta bazı yazmalar ve risalelerin aralarında bu başlıklarla araştırmacıları beklemektedir. Kanaatimizce bu terimler Türk Din Mûsikîsi dalında araştırma yapacaklar için önemli bir kaynak mahiyetindedir.

Makalede verilen mûsikî terimleri şöyledir; nağme, lahn, mûsikî, musikâr, lehiv, buud, ikâ, nakarat, mülâyim, mütenâfir, veter, mücenneb, tanini, bakiye, makam, avâze, şube, terkip, zü'l-hams, zü'l-erbea, zü'l-küll, habit. Bu terimler maddeler halinde açıklanmıştır. Kaynaklarıyla birlikte terim anlamları verilmiştir.

c. Kitabu'n-Nağam

Ruhi Kalender'in "*Kitabu'n-Nağam*" isimli makalesi, 1981'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 25.cildinde 395 ve 418. sayfalar arasında yayınlanmıştır. Makale X. yüzyılın başlarında Yahya ibn Ali Yahya el-Müneccim⁴⁷ tarafından yazılan "*Kitabu'n-Nağam*⁴⁸" adlı eserin, Muhammed Behcetü'l-Eseri'nin 1950'de Bağdat'ta Er-Rabîta Matbaası'nda yayınlanan incelemesinin Türkçeye çevrilmiş halidir. Çeviri o zaman asistan olan Ruhi Kalender ve A.Ü. İlahiyat Fakültesi Arapça okutmanı Necati Avcı tarafından birlikte yapılmıştır.

⁴⁷ H. 241 yılında doğmuştur. Edebiyatçı, iyi bir şair, Arap ve İran bilimlerine çok düşkün bir zattır. Mutezile kelimcilerinden sayılır. El-Bahir fî Ahbâr-i Şuarâi Muhazrâmi ed-Devleteyn adlı bir kitabı daha vardır. H. 300 yılında vefat etmiştir.

⁴⁸ Kitabu'n-Nağam adlı eserin elimizde buluna tek orijinal metni Britanya Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. Eser on nağmeyi toplayan eser olarak da bilinmektedir. Bkz. Makalenin sonundaki Arapça çevirisi.

Eser hicri III. yüzyıl dönemindeki ud enstrümanının icra edilmesiyle ilgilidir. Uddaki teller ve bu tellerin üzerindeki parmak pozisyonlarını konu edinir. Eserde o döneme ait birçok terim kullanılmıştır. Bu terimlerin Türkçe karşılıkları makalenin sonunda verilse de makalede birbiri ardınca çok fazla kullanılması, makalenin anlaşılması açısından sıkıntı ortaya çıkarmaktadır. Kanaatimizce makalede çeviriden sonra güümüz Türkçesi ile bir açıklama bölümü bulunsaydı daha faydalı olabilirdi.

d. Türk Mûsikîsi'nde Kullanılan Makamların Tesirleri

Ruhi Kalender'in "*Türk Mûsikîsi'nde Kullanılan Makamların Tesirleri*" isimli makalesi, 1987'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 29. cildinde yayınlanmıştır. Makale mûsikînin, insanlara, zamanlara ve milletlere göre tesirinin yanında, mûsikînin hisleri tebliğ kuvveti, mûsikî ile tedavi ve makamların insan hastalıklarına etkisi gibi konuları içermektedir.

Birinci bölümde mûsikî makamlarının insanlar üzerindeki tesiri incelenir. Bu konudaki bilgiler edvar⁴⁹ kitaplarında ele alınmıştır. Tarihimizde 550yi aşkın makam kullanılsa da, günümüzde ancak yüz civarında makam kullanılmaktadır. İkinci bölüm mûsikî makamlarının zamanlara göre tesirini içerir. Üçüncü bölüm mûsikî makamlarının hisleri tebliğ kuvvetini içerir. Örneğin Segâh ve Irâk Makamlarında zühd ve takva hissi mevcuttur. Bunu bilen bestekârlarımız dînî eserler için bu makamı çokça kullanmışlardır. Dördüncü ve son bölüm mûsikî ile tedavi konusundadır.

e. Ruh Hastalıklarının Tedavisinde Mûsikî

Ruhi Kalender'in "*Ruh Hastalıklarının Tedavisinde Mûsikî*" isimli makalesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 31. cildinde yayınlanmıştır. Mûsikînin tarihte kullanılan bu metodu incelenirken, ilk bölümde; mûsikînin kelime anlamı lugavi olarak tahlil edilmiş ve İbn Sina (980-1073), Abdulkadir Merâğî (1360-1435) gibi Türk

⁴⁹ Edvâr; eski mûsikî nazariyatı kitaplarına verilen isimdir. (Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1970. S242)

Mûsikîsinin önemli şahsiyetlerinin yanında Jean Jacques Raussoau (1712-1778), Joseph d'Ortique (1802-1866), Kant(1724-1804) ve Romain Ronald gibi yabancı mûsikîşinas ve düşünürlerin mûsikî tanımları verilmiştir.

İkinci bölümde mûsikînin psikiyatrideki yeri ve önemi özet olarak şöyle incelenmiştir: Mûsikî, kaynağını tabiatın alan sadece bir düşünüş değil, aynı zamanda düşündürücü niteliğini de taşıyan Allah'ın bir iyileştirme aracıdır. Rûhî armonimizde olan bozulma olayının anlamı ve nedeni ya içe, ya da çevreye aittir. Mûsikî dediğimiz tabiatın tabi armonisini dile getiren bestelerle, bu bozulmayı yaşayan insan armonisi neden düzeltilmesin? Mûsikî sayesinde patolojik reaksiyonlar içinde bulunan şahsın gösterdiği uyumsuzluğun düzeltilmesinde yardım ve tedavi kolaylaşmış olur. Bilinç dışı ruh alanı, mûsikî ile bir şekilde kanalize edilmiş, bilinçli bir hale getirilmiş olur. Hasta sıkıntıdan kurtulur; bilinçaltı, kötü enerjili doyumsuz arzular, zararlı niteliklerini kaybeder.⁵⁰ Üçüncü bölümde eski çağlarda mûsikî ile tedavi incelenmiştir. Mûsikî her çağda, insanların ruhi hayatlarında, sevinçlerin ve üzüntülerin arasında, bayramlarda ve eğlencelerde mükemmel bir rol oynamış; ümitsizlik ve sıkıntılı zamanlarda, insanın en güçlü iradesi ve hayata bağlanma desteği olmuştur. Sonuç olarak; mûsikî ile tedavi, rûhî bunalımlar, sıkıntılar ve rûhî depresyonların rehâbilitesi için kullanılabilir. Ayrıca insanın bu sıkıntıları bulunmasa bile mûsikînin etkisiyle ferahlaması göz önüne alınırsa, rûhânî manâda mûsikînin önemi ortaya çıkmış olur.

f. İslam'a Göre Ses ve Mûsikî Sanatı

Ruhi Kalender'in "*İslam'a Göre Ses ve Mûsikî*" isimli makalesi, 1992'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 33. cildinde yayınlanmıştır. Makale, Dr. Şahâde Ali en-Nâtur'un⁵¹, "*el-Ğina ve'l-Mûsika Hattâ Nihâyeti'l-Asri'l-Emevî*"⁵² isimli Arapça makalesinin çevirisinden oluşmaktadır. Makalenin isminin asıl çevirisi "Başlangıcından

⁵⁰ Tıp Dünyası, Aylık Tıbbi Dergi, C. XXXV, sa. 418 (Şubat 1963) s. 49-50.

⁵¹ Yazar 1939 yılında Filistin'in El-Abbîsiye kasabasında doğmuştur. 1965 yılında Şam Üniversitesi'nde tarih lisansı almış, 1972 yılında Lübnan Üniversitesi'nde mastırını, 1982 yılında da el-Yeusiye Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamıştır. Yazar hakkındaki bilgiler makaledeki dipnottan alınmıştır.

⁵² Bu makale, 1984'de, Bağdat'ta çıkan el-Mavrid dergisinin XIII. cilt, IV. sayısının, 3-12. sayfalarından alınmıştır.

Emevîler'in Sonuna Kadar Ğina ve Musiki'dir, fakat “İslam’a Göre Ses ve Mûsikî Sanatı” diye çevrilmesi daha uygun bulunmuştur. Çeviri o zaman Arapça bölümünde araştırma görevlisi olan Dr. Adem Akın ile birlikte yapılmıştır.

Makale cahiliye döneminde ğina ve mûsikî ile başlar. Burada, önce mûsikî ile ilgili küçük tanım ve ona olan ihtiyaçtan bahsedilir. Sonrasında cahiliye Araplarında mûsikî ele alınır ve Arapların mûsikîye verdikleri isimler belirtilir. İkinci bölümde İslam'ın doğuşunda ğina ve mûsikî ele alınır. Bu bölümde mûsikînin meşrutiyeti de, yani; helâl veya haram olup olmadığı tartışılmıştır. Üçüncü bölümde ise; Emevî döneminde ğina ve mûsikî ele alınmıştır. Bu dönemde önemli olarak Emevîler'in eğlence sektöründeki durumları ve refahlarının artmasıyla İslam'a uygun olmayan bazı davranışlar içine girdikleri konusunda bilgiler vardır. Ve yine bu bölümde tarihsel açıdan Araplardaki mûsikî aletleri hakkında bilgiler verilmiştir.

g. Türk Mûsikîsi Makamlarında Geçki

Ruhi Kalender'in “*Türk Mûsikîsi Makamlarında Geçki*” isimli makalesi, 1993'te Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 34. cildinde yayınlanmıştır. Makale genel olarak; geçkinin tanımı, geçki ile ilgili kavramlar, makam geçkilerinin türleri ve geçkinin yapılışı gibi konuları içerir.

Mûsikîde bir makamdan diğer bir makama geçerken yapılan değişikliğe geçki (modulation) denir.⁵³ Başka bir deyişle; bir makamdan diğerine gidişten ibarettir. Her geçki bir yürüyüşün ifadesidir. Tek makamın insanı bıktıracağı gibi, birbiri ardından makam değiştirmek de yorgunluk verebilir. Geçki çeşitli gayeler için yapılır. Bu gayelerin başlıcaları; mûsikî eserini monotonluktan kurtarmak, güzelliği ve çeşitliliği temin etmek, özel bir fikri ve duyguyu dinleyenlere aktarmaktan ibarettir. Geçki ile ilgili olan kavramlar şunlardır: Ayırt notası, eldeki makam, hüviyet, yabancı ses, uzak makam, yakın makam. Bunların hepsi, makalede ayrıntılı bir şekilde açıklanır.

⁵³ Mûsikî makamlarında geçki yapılabildiği gibi, usüllerde de geçki yapılabilir. Buna usul geçkisi denir. Bazı mûsikî eserlerinin içinde çok güzel kullanılmış usûl geçkileri vardır. Nâyi Osman Dede'nin, Segâh Saz Semaisi buna örnek gösterilebilir.

İkinci bölümde makam geçkilerinin türleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde geçkinin yapılışı incelenir. İlk makam kendine özgü bütün karakteristik özellikleriyle devam ederken, bu makamın dizisinin seslerinden birinin veya bir kaçının değiştirilmesi halinde, bu değişiklik kulak tarafından algılanarak hissedilir ve yeni bir makam ortaya çıktığı için, makam geçkisi yapılmış olur.

h. Türk Mûsikîsi Türk Halkının Kendi Öz Varlığıdır.

Ruhi Kalender'in "*Türk Mûsikîsi Türk Halkının Kendi Öz Varlığıdır*" isimli makalesi 1996 yılında Milli Eğitim (Kültür, Sanat ve Eğitim) Dergisi'nin 130. sayısında⁵⁴ 25 ve 26. sayfalarda yayınlanmıştır.

Bilindiği gibi bugün hâlâ ülkemizde okullarda Batı Müziği Eğitimi verilmektedir. Bu makalede Türk Mûsikîsi'ne bir ömür hizmet etmiş olan hocamız bunun yanlışlığına ve yeni bir düzenlemenin nasıl olabileceğine dair önemli açıklamalarda bulunmaktadır. İlk olarak bugün eğitim sistemimizdeki müzik öğretimi tahlil edilmiş ve mûsikînin bir toplumun millî değerleri ve tarihsel dokusuyla olan yakınlığına değinilmiştir. Bir toplumda var olan mûsikî; o toplumun geçmişinin bir fihristidir. O mûsikîyi ortaya çıkaran içinde yaşanan kültür ve sanat anlayışıdır. Dolayısıyla bugün kayda değer ve geleceğe miras olarak bırakılacak derecede sanat eseri niteliği taşıyan çalışmaların çok az olmasının nedeni budur. Makalede yazar özellikle Batı Müziği'ne karşı değildir fakat kendi müziğimizi bir kenara itip yerine yalnızca başkalarına ait olan müziğin dikte edilmesine karşıdır. Bugün ortaokullarda okutulan müzik kitaplarında, orkestra çalgıları başlığı altında hiçbir Türk Mûsikîsi çalgısına yer verilmemesi, hiçbir Türk Mûsikîsi bestekârının bulunmamasını üzümlere dile getirir. Bugün arabesk, özgün müzik gibi belli bir dinleyici tipine hitap eden popüler müziğin de, kendi millî müziğimizin gereken şekilde öğretilmemesi sonucu, müzik ihtiyacına binâen ortaya çıktığını ifade eder.

⁵⁴ Makalenin orijinal nüshası Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı - Teknikokullar 06508 Teknikokullar-Ankara adresinde bulunmaktadır. Arşivde bulunan bu nüshanın haricinde elimizde örneği bulunmamaktadır.

Sonuç olarak; müzik eğitiminin verilmesi için dört maddelik bir reçete sunar. Bunlar şöyledir: Türk Mûsikîsi tarihinin ana kaynakları, ünlü bestekârların biyografî ve eserleri tanıtılmalıdır. Türk Mûsikîsi ses sistemi bilimsel ve uygulamalı olarak öğretilmelidir. Türk Mûsikîsi'nde kullanılmakta olan makam, usûl, nota ve solfej teorik bilgisi ile birlikte uygulamalı olarak gösterilmelidir. Dünya Mûsikîsi Tarihi'nin ana hatları sunulmalı ve Batı Mûsikîsi ses sistemi ile Türk Mûsikîsi ses sistemi karşılaştırılmalıdır.

i. Mûsikî ve İnsan

Ruhi Kalender'in "*Mûsikî ve İnsan*" isimli makalesi, 1998'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 37.cildinde yayınlanmıştır. Mûsikî, güzel sanatların, kulağa hitap eden bir dalı, en önemlilerinden biri, çok güçlü tesiri olan ve aynı zamanda ses üzerine kurulmuş bir sanat ilmidir. Bu sanat, fertlerin ve toplumların hayatında önemli bir rol oynar ve insanın fitratında bulunan tabii bir ihtiyaçtır. İnsanların manevî duygularını, acı ve tatlı hatıralarını dile getirir.

Makale, Almanya'da Duisburg şehir kütüphanesinde bulunan "Von Form und Sinn der Musik"⁵⁵ (Müziğin Anlamı ve Şekli) adlı kitabın 240 ve 244. sayfaları arasının çevirisi ve yine aynı kütüphanedeki "Einklang Heilen mit Musik"⁵⁶ (Ahenk-mûsikî ile tedavi) adlı kitabın 13 ve 16. Sayfaları arasının çevirisinden oluşmaktadır. Çeviri bizzat Ruhi Kalender tarafından yapılmıştır.

İlk çeviri olan "Mûsikî ve İnsan" on beş maddeden oluşmaktadır. Makale genel anlamda; mûsikîye tarih boyu insanların ihtiyacı, mûsikînin sanatsal alanın içindeki yeri, Alman ulusunu açısından mûsikî, ruhsal ve fikrî açıdan mûsikî, sanatın kaynağı gibi konuları içermektedir. İkinci çeviri olan "Mûsikî İle Tedavi" ise ruhsal açıdan mûsikînin insanı etkilemesi üzerinedir. Makale, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Guru Nanak, Pisagor vs. gibi dünyaya mâl olmuş ünlü bilginlerin mûsikîye bakışıyla onu yücelterek, insanın psikolojik anlamda, onunla nasıl neşv-ü nemâ bulduğunu ortaya koymaktadır. Tarih

⁵⁵ Kitabın yazarı August Halm'dır ve kitap 1978'de Wiesbade'de basılmıştır.

⁵⁶ Kitabın yazarı Sandalen mit Wuifing von Rohr'dur ve kitap 1995'te Münih'te basılmıştır.

sürecinde mûsikînin tedavi maksatlı nasıl kullanıldığı hakkında da önemli detaylar içermektedir.

j. XV. Yüzyıla Kadar Arap, İran ve Türk Mûsikîsi'nin Kısa Tarihçesi

Ruhi Kalender'in "XV. Yüzyıla Kadar Arap, İran ve Türk Mûsikîsi'nin Kısa Tarihçesi" isimli makalesi, 1999'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 39. cildinde yayınlanmıştır. Bilindiği gibi özellikle cumhuriyet döneminden sonra Klasik Türk Mûsikîsi'nin fetret devri yaşamasıyla, yakınlığı nedeniyle özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerinde Arap ve İran mûsikîsi dinlenmiş, bu da Türk Mûsikîsi'nin bunlardan etkilemesine hatta arabesk adı altında yeni bir mûsikînin çıkmasına sebep olmuştur. Bu açıdan İran ve Arap mûsikîsi dolaylı da olsa, günümüz Türk Mûsikîsi açısından etkileycidir. Makalenin bu sebeple önem arz eden bir konusu vardır.

Birinci bölümde, Arap Mûsikîsi incelenmiştir. İslam'dan önce Arap Mûsikîsi'nin incelenmesinin ardından, İslam'da mûsikî, Hz. Peygamber ve sonrası, Emevîler devri, Abbasîler devri ve Kuzey Afrika'da Mûsikî alt başlıkları halinde incelenmiştir. İkinci bölüm de ise İran Mûsikîsi yine aynı şekilde; İslam'dan önce mûsikî, İslam devrinde mûsikî bölümleriyle incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Türk Mûsikîsi, İslam'dan önce ve İslam devri Türk Mûsikîsi olarak incelenmiştir.

3. Ruhi Kalender'in Sunduğu Tebliğler

a. Yüzyılımızın Başlarında İstanbul'un Mûsikî Hayatı

"Yüzyılımızın Başlarında İstanbul'un Mûsikî Hayatı" isimli tebliğini 1978 yılında 6 ve 9 Şubat arasında İstanbul'da, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından organize edilen I. Millî Türkoloji Kongresi'nde sunmuştur. Bu tebliğ İstanbul'da 1895-1916 yıllarına ait günlerde yayınlanmış İkdam gazetesinden toplanan bilgiler ışığında beş

çizelge halinde özetlenmiştir.⁵⁷ Bu tebliğ genişletilerek aynı yıl Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 23. cildinde yayınlanmıştır.⁵⁸

b. 15. Yüzyılda Arapça Mûsikî Terimleri ve Türkçe Karşılıkları

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından İstanbul'da 5-9 Şubat 1979 tarihinde organize edilen II. Millî Türkoloji Kongresi'nde "XV. Yüzyılda Arapça Mûsikî Terimleri ve Türkçe Karşılıkları" adlı tebliği sunmuştur. Bu tebliğ XV. yüzyıl içerisinde yazılan eserlerde bulunan ve dilimize özellikle dışarıdan gelen bir takım terimleri içermektedir.⁵⁹ Bu tebliğ genişletilerek 1981'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 24. cildinde yayınlanmıştır.⁶⁰

c. XV. Yüzyılda Kullanılan Makamlar

Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından İstanbul'da 24-29 Eylül 1979 tarihleri arasında düzenlenen III. Milletler Arası Türkoloji Kongresinde "XV. Yüzyılda Kullanılan Makamlar" isimli tebliği sunmuştur. On beşinci yüzyıldan elimize ulaşan sınırlı sayıda beste ve el yazmaları ışığında, o devre ait kullanılan makamlar sunulmuştur.⁶¹

d. Atatürk ve Mûsikî

23-25 Nisan 1981 tarihleri arasında İstanbul'da tertip edilen İslam İlimleri Kongresi'nde "Atatürk ve Mûsikî" isimli tebliği sunmuştur. Bu tebliğde Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk Mûsikî ile ilgili düşüncelerine yer verilmiş. Atatürk'ün sevdiği Klasik Türk Sanat Mûsikîsi, Türk Halk Mûsikîsi ve Gazelleri'nden örnekler sunulmuş.

⁵⁷ 11 Kasım 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

⁵⁸ Makalelerin incelendiği bölümde bu konu daha ayrıntılı olarak işlemiştir.

⁵⁹ Aynı röportaj

⁶⁰ Makalelerin incelendiği bölümde bu konu daha ayrıntılı olarak işlemiştir.

⁶¹ Aynı röportaj

Atatürk'ün mûsikî ile ilgisi ve mûsikî sorunları konusundaki davranışlarını kapsayan bir kısım belgeler sunulmuştur. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ortaya çıkan mûsikîdeki çağdaşlaşma hareketleri hakkında açıklamalarda bulunulmuştur.⁶² Tebliğin yazılı metni elimizde bulunmaktadır.

e. İslam Mûsikîsinde Kullanılan Makamların Tesirleri

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından İstanbul'da 19-24 Ekim 1981 tarihleri arasında düzenlenen IV. Millî Türkoloji Kongresi'nde "*İslam Mûsikîsinde Kullanılan Makamların Tesirleri*" isimli tebliği sunmuştur. Bu tebliğde genel olarak mûsikînin insanlar üzerindeki etkisinden bahsettikten sonra Dînî Mûsikî'de kullanılan makamların insanlar üzerindeki etkisinden bahsetmiş, özellikle cami mûsikîsinde vakitlere göre makamların kullanılmasını ele almıştır. Bu konuda Edvar kitaplarında bulunan örneklerden yararlanarak vakitlere göre insanlar üzerinde etkili olan makamlar açıklanmıştır.⁶³ Yine bu konuda daha kapsamlı olarak 1987'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 29. cildinde "*Türk Mûsikîsi'nde Kullanılan Makamların Tesirleri*" isimli makalesi yayınlanmıştır.⁶⁴

f. Enderun'da Mûsikî

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından İstanbul'da 20-25 Eylül 1982 tarihleri arasında düzenlenen IV. Milletler Arası Türkoloji Kongresi'nde doktor ünvanı ile "*Enderun'da Mûsikî*" isimli tebliği sunmuştur. Tebliğde önce Enderun mektebinin tarihsel yapısı ele alınmış, sonra Enderun'da yetişen öğrencilerin mektebe girişleri, yetiştirilmesi ve sonrasında aldığı görevlerden bahsedilmiştir. Enderun'da öğretilen dersler belirtilmiş ve

⁶² Ruhi Kalender, "*Atatürk ve Mûsikî*", İslam İlimleri Kongresi", İstanbul, 23-25 Nisan 1981. Tebliğ notu.

⁶³ 11 Kasım 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj

⁶⁴ Makalelerin incelendiği bölümde bu konu daha ayrıntılı olarak işlenmiştir.

oradan mezun olan meşhur kişilerden örnekler sunulmuştur. Son olarak Enderun vesilesiyle padişahlara sunulan Edvar kitaplarından örnekler verilmiştir.⁶⁵

g. İlk ve Orta Eğitimde Mûsikî Öğretimi

İstanbul'da 21-24 Ocak 1984 tarihinde düzenlenen Tercüman Millî Eğitim Sempozyumu'nda "*İlk ve Orta Eğitimde Mûsikî Öğretimi*" isimli tebliği sundu. Tebliğde öncelikle mûsikînin bir insan ihtiyacı olduğu ortaya konduktan sonra, bu ihtiyacın eğitiminin nasıl olacağını ilmi gerekçelerle açıkladı. Mûsikî, kültürün bir parçası olması sebebiyle millî bir kimliği ifade ettiği için, okullarda verilen mûsikî eğitiminin Batı Mûsikîsine dayanmasının yanlışlığını ortaya koydu. Önce yeni nesillerimizin daha kapsamlı olan Türk Mûsikîsi ile yetiştirilmesi, sonra istenilirse Batı Müziği'nin öğretilebileceğini vurguladı. Batılılaşma hareketinin mûsikîmizin terk edilmesi olmaması gerektiğini belirtip, bu konuda Atatürk'ün bazı sözlerinden örnekler verdi. Bütün bunların sonucu olarak ilk ve ortaokulda mûsikî eğitiminin nasıl verilmesi gerektiğini, amaçlarını ve sonuçlarını belirtti.⁶⁶

h. Ruh Hastalıklarının Tedavisinde Mûsikî

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından İstanbul'da, 23-28 Eylül 1985 tarihleri arasında düzenlenen V. Milletler Arası Türkoloji Kongresi'nde "*Ruh Hastalıklarının Tedavisinde Mûsikî*" isimli bildiri sundu. Tarihsel manada mûsikînin psikolojik tedavilerde nasıl kullanıldığını örneklerle açıklayıp, günümüzde nasıl kullanıldığı konusunda açıklamalarda bulundu. Bu tedavi yöntemi çalışmalarını neticesinde ortaya çıkan sonuçları maddeler halinde beyan etti. Bir mûsikîşinas olarak bu konuda tavsiyelerde bulundu.⁶⁷ Aynı konuda 1987 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

⁶⁵ Ruhi Kalender "*Enderun'da Mûsikî*", IV. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 20-25 Eylül 1982. Tebliğ notu.

⁶⁶ Ruhi Kalender "*İlk ve Orta Eğitimde Mûsikî Öğretimi*" Tercüman Milli Eğitim Sempozyumu, İstanbul, 21-24 Ocak 1984. Tebliğ notu.

⁶⁷ 11 Kasım 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

Dergisi'nin otuz birinci cildinde “*Ruh Hastalıklarının Tedavisinde Mûsikî*” isimli makalesi bu tebliğin genişletilmiş hali olarak yayınlandı.⁶⁸

i. Dînî Mûsikî Dersi Özel Öğretim Yöntemleri

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Diyanet Vakfı ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, Ankara’da 8 - 10 Nisan 1988 tarihler arasında yapılan, Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri’nde “*Dînî Mûsikî Dersi Özel Öğretim Yöntemleri*” isimli tebliği sundu. Öncelikle İlahiyat Fakülteleri ve İmam Hatip Liselerinde Dînî Mûsikî Dersinin o günkü durumunu ortaya koydu. Öğrencilere verilen ders saatlerinin uygulama ve teorik açıdan miktarı bunların yeterliliği, bu dersin verilmesi sırasında ortaya çıkan aksaklıklar, eksikler ve sıkıntılar dile getirildikten sonra, Dînî Mûsikî Dersi’nin bundan sonra eğitim ve öğretimde nasıl uygulanması gerektiği konusunda önemli açıklamalarda bulundu. Bu çıkarımları maddeler halinde sundu.⁶⁹

j. Toplumun Müzik Yaşamını Etkilemede Yayın Kurumlarının Rolü

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Ankara’da, 8-10 Haziran 1988 tarihleri arasında tertip edilen I.Müzik Kongresi’nde “*Toplumun Müzik Yaşamını Etkilemede Yayın Kurumlarının Rolü*” isimli bildiriye sundu. Tebliğin başında, mûsikî hakkında kısa bir değerlendirme yapıp, meşrutiyetten sonra kurulan mûsikî cemiyetleri, dergiler ve yayınlardan bahsetti. Cumhuriyet döneminden sonra yayın açısından en önemli sorumluluğu TRT’nin yerine getirdiğini vurguladı ve yine bu dönemde ortaya çıkan yazılı kaynaklardan bahsetti. Tebliğin sonunda bu konu ile ilgili tavsiyelerde bulundu. Tebliğde kendisine ayrılan sürenin haricinde, kendisine sorulan soruları cevapladı.⁷⁰ Sunulan bu tebliğ Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü tarafından 1988’de

⁶⁸ Makalelerin incelendiği bölümde bu konu daha ayrıntılı olarak işlenmiştir.

⁶⁹ Ruhi Kalender “*Dînî Mûsikî Dersi Özel Öğretim Yöntemleri*” A.Ü.İ.F, T.D.V, D.İ.B., “Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri”, Ankara, 8-10 Nisan 1988.

⁷⁰ *Birinci Müzik Kongresi Bildiriler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, Ankara – 1988. s. 362-366.

Ankara’da basılan “*Birinci Müzik Kongresi Bildiriler*” isimli kitapta, 362 ve 366. sayfalar arasında yazılı olarak verilmiştir.

k. Die Türkische Religiöse Musik

Avusturya Salzburg’da 15-20 Ağustos 1994 tarihleri arasında düzenlenen “Symposion Kunst und Religion” İsimli Sempozyumda “*Die Türkische Religiöse Musik*”⁷¹ isimli bildirisi okundu. Kendisi bizzat katılmadı. Yazdığı Almanca bildiriye posta yoluyla ulaştırdı. Bildiri İslam Mûsikîsi ve Türk Mûsikîsi ile ilgili tarihsel ve bilimsel bilgiler içeriyordu.⁷²

4. Konserler ve Programlar (Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender Yönetimindeki Konserlerin ve Programların Yer ve Tarihleri)

Ruhi Kalender 1977’de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne asistan olarak atanmasının ardından, Fakültede okuyan öğrencilerden müteşekkil bir koro kurdu. Fakültede ilk defa böyle bir çalışma olması büyük ilgi uyandırdı ve koro çalışmaları çok kalabalık gruplarla yapıldı. Çoğu zaman gelen öğrenciler oturacak yer bulamayıp ayaktan iştirak ettiler. Haftada bir veya iki gün öğle aralarında çalışmalar yapılmaktaydı. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korusu böylece kurulmuş oldu ve ilk konserini A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yunus Emre Salonu’nda 31 Ocak 1983’te verdi. Kendisi de bu konserde şef olarak bulundu. Bu tarihten sonra mezuniyette verilen konserler bir gelenek haline geldi. Ayrıca bu koroyla, Türkiye’nin çeşitli illerinde ve çeşitli radyo ve televizyon programlarında konserler verdiler. 1986’da da kız öğrenciler korusu kuruldu, aynı yıl bir de konser verildi. İlahiyat Fakültesi’nde kız öğrencilerden bir koro

⁷¹ Almanca “Türk Din Mûsikîsi”.

⁷² 11 Kasım 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi’ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

kurması, bayanların, müziğin, özellikle de Dînî Mûsikînin dışındaymış gibi algılanması yanılığını yıkması nedeniyle ayrıca dikkat çekicidir.⁷³

1996 yılına Fakülte korosunu Doktorasını tamamlayan Bayram Akdoğan Hocamıza devretti. Bayram Akdoğan Hocamız Fakülte korosunu 2003 yılına kadar bizzat kendisi çalıştırmış, bu tarihte Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora dersleri artınca koro idare işini öğretim görevlisi Fatih Koca Hocamıza devretmiştir. Ruhi Kalender Hocamızın kurduğu bu Fakülte korusu halen, Yrd. Doç. Dr. Bayram Akdoğan denetiminde ve öğretim görevlisi Fatih Koca şefliğinde çalışmalarını sürdürmektedir.

Ruhi Kalender, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki bu koronun dışında bir de, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Hizmet İçi Eğitim Kursları'nda Türk Din Mûsikîsi dersi verdiği öğrencileriyle de bazı konser ve programlara katıldı. Bu programlara bazen kanun sazıyla sâzende olarak, bazen de koro şefi olarak katıldı. Adı geçen bu kurslarda talebeleri olan Bayram Akdoğan, Fatih Koca'da görev aldı. Bu konserlerinin kayıtlarını, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden alınan akademik çalışma raporu, kendisi ile yaptığımız söyleşiler ve elimizdeki yazılı ve görsel kaynaklar neticesinde 37 adet olarak belirledik. Fakat şurası da bir gerçek ki; üzerinden geçen zaman ve verilen konserlerin sayıca çokluğu düşünülürse, bu sayının daha fazla olacağı kuvvetle muhtemeldir. Tespit ettiğimiz konser ve programların listesi şöyledir:

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Yunus Emre Salonu, 31 Ocak 1983.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Yunus Emre Salonu, 31 Mayıs 1983.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Yunus Emre Salonu, 16 Aralık 1983.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Bahçelievler Arı Sineması, 7 Nisan 1984.

---

⁷³ 27 Ekim 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Yunus Emre Salonu, 28 Nisan 1984.

-TRT Orkut Stüdyosu, Ramazan Televizyon Programı, 26 Mayıs 1984

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 6 Mart 1985.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Kız Öğrenciler Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Yunus Emre Salonu, 28 Nisan 1985

-Samsun İ.H.L. M.E. Gençlik ve Spor Bakanlığı, Hizmet İçi Eğitimi Kursiyerleri Korosu Konseri, 29 Temmuz 1985.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Yunus Emre Salonu, 2 Mart 1986.

-Konya Sultan Selim Camii Kadir Gecesi Televizyon Mevlit Programı, 4 Haziran 1986.

-Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, 28 Haziran 1986.

-Diyanet İşleri Başkanlığı Konferans Salonu, 9 Nisan 1987.

-TRT Orkut Stüdyosu Ramazan Televizyon Programı (27 Çekim), 2-3 Mart 1988.

-Trabzon İ.H.L. M.E. Hizmet İçi Eğitimi Dînî Mûsikî Kursiyerleri Korosu Konseri, 13 Temmuz 1988.

-Giresun İ.H.L. M.E. B. Hizmet İçi Eğitimi Dînî Mûsikî Kursiyerleri Korosu Konseri, 28 Temmuz 1988.

-Bartın İ.H.L. M.E. B. Hizmet İçi Eğitimi Dînî Mûsikî Kursiyerleri Korosu Konseri, 28 Ağustos 1988.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi 40. Kuruluş Yıldönümü Fakülte Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, 29 Kasım 1989.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, TRT Ankara Televizyonu Ramazan Programı Orkut Stüdyosu, 10 Mart 1990.

- A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Yunus Emre Salonu, 9 Haziran 1990.

-Ordu İ.H.L. M.E. B. Hizmet İçi Eğitimi Dînî Mûsikî Kursiyerleri Korosu Konseri, 25 Temmuz 1990.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Yunus Emre Salonu, 25 Haziran 1991.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Diyanet İşleri Başkanlığı Konferans Salonu, 15 Mayıs 1992.

- A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Yunus Emre Salonu, 28 Mayıs 1994.

- A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Yunus Emre Salonu, 5 Ocak 1995.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Ankara Altındağ Belediyesi Konser Salonu, 29 Mart 1996.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Ankara Hüseyin Gazi Konser Salonu, 30 Mart 1996.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Yunus Emre Salonu, 12 Nisan 1996.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Yunus Emre Salonu, 12 Mayıs 1996.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Diyanet İşleri Başkanlığı Konferans Salonu, 24 Mayıs 1996.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Diyanet İşleri Başkanlığı Konferans Salonu, 1 Mayıs 1997.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Yunus Emre Salonu, 15 Mayıs 1997.

-Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Konseri, Kırgızistan, 21 Mayıs 2004.

- Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi Müzik Fakültesi Konseri, Kırgızistan, 22 Mayıs 2004.

-Konya Karapınar Belediyesi Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Vefatının 733. Yılı Anma Programı A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Karapınar Kapalı Spor Salonu, 2 Aralık 2006.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu, Nevşehir Ürgüp Belediyesi Kutlu Doğum Konseri, 22 Nisan 2007.

-A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Konseri, Yunus Emre Salonu, 10 Nisan 2008.

5. Ruhi Kalender'in Aldığı Ödüller ve Hakkında Yayınlanmış Yazılar.

a. Basın ve Yayın Organlarında Çıkan Yazıları

- Tercüman Gazetesi: 13 Temmuz 1968 Cumartesi. Tezimizde ifade ettiğimiz üzere Ruhi Kalender 1967 – 1969 yılları arasında Almanya Hamburg'da din görevlisi olarak bulunmuştur. Bu sırada Almanya'da ilk defa Türk çocuklarına, Din Dersi verilmeye başlanmış, bunu da Tercüman gazetesi "*Lâ ilâhe illâllah ve Türk Çocukları Din Dersi*

Almaya Başladı.” başlığıyla haber olarak yayınlamıştır. Görev yaptığı yer ve Din Dersi hakkında kaynak niteliği taşıyan gazeteyi kendisi hâlâ evinde saklamaktadır.⁷⁴

- Marmara Günlük Siyasi Gazete: 27 Mart 1983 Pazar, Yıl: 6, Sayı: 2324, Sayfa:6. Günlük Yayınlanan bu gazetede Ruhi Kalender ile Türk Din Mûsikîsi hakkında bir röportaj yapılmış, kendisine bu alanda sorular sormak suretiyle Gültekin Demirci tarafından bazı cevaplar kaydedilmiştir. Genel olarak mûsikînin tarifi ve tarihi hakkında bilgiler içermektedir.

- “Birinci Müzik Kongresi Bildiriler,” Ankara – 1988. “*Toplumun Müzik Yaşamını Etkilemede Yayın Kurumlarının Rolü*” , adlı bildiri notu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü tarafından basılan, I.Müzik Kongresi, Ankara, 8-10 Haziran 1988 adlı eserde yayınlanmıştır. Tebliğin içeriği ve basılan eserle ilgili, bu bölümün üçüncü maddesinde Sunduğu Tebliğler, başlığı altında ayrıntılı olarak bilgi verilmiştir.

b. Aldığı Plaket ve Ödüller

Aldığı plaket ve ödüller, üzerlerindeki teşekkür yazılarıyla birlikte şöyledir:

-Ankara Üniversitesi Onur Belgesi. “*Üniversitemize atandığı 01.08.1977 tarihinden emekliye ayrıldığı 16.04.1999 tarihine kadar, İlahiyat fakültesinde yaptığı özverili çalışmalar, ortaya koyduğu bilimsel eserler, yetiştirdiği öğrenciler ve bilim adamları ile üniversitemize güç ve onur veren Sn. Prof. Dr. Ruhi KALENDER’e Ankara Üniversitesi’nin en derin şükran duyguları ile saygılar sunarım. Prof. Dr. Günal AKBAY, Rektör 1 Ekim 1999.*”⁷⁵

-Ankara Üniversitesi Hizmet Plaketi: *Üniversitemize yapmış olduğunuz unutulmaz hizmetler anısına Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER’e Ankara Üniversitesi’nin şükran duygularıyla... Prof. Dr. Günal AKBAY, Rektör.*

⁷⁴ 14 Ocak 2010 Tarihinde Ankara, Çankaya, Birlik Mahallesi’ndeki evinde yaptığımız röportaj.

⁷⁵ Üniversiteye olan hizmetleri sebebiyle, fahrî olarak profesör ünvanı ile zikredilmiştir.

-Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hizmet Plaketi: *“Fakültemize yapmış olduğunuz unutulmaz hizmetler anısına, Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER’e, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin şükran duygularıyla, 10.06.1999 Prof. Dr. M. Sait YAZICIOĞLU, Dekan.”*

- *“Sn. Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER’e, Türkiye Cumhuriyeti’nin 75.yılında VII. Yoksullarla Dayanışma Haftası’na katkılarınıza, takdir ve teşekkürlerimizi sunarım.13.12.1998, Dr. İbrahim ATEŞ, Genel Başkan.*

- Konya Karapınar Belediyesi Başkanı tarafından 2 Aralık 2006’da verilen şükran plaketi. Plaket yazısı: *“Sn. Prof. Dr. Ruhi KALENDER, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı Emekli Başkanı, Belediyemiz tarafından düzenlenen, Hz. Mevlana’yı anma programına vermiş olduğunuz onurdan dolayı teşekkür eder, saygılar sunarız. Mehmet MUGAYITOĞLU, 2.12.2006. ”*

- Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 60. Yıl Hizmet Plaketi. *“Sn. Prof. Dr. Ruhi KALENDER, Fakültemize yaptığımız katkı ve hizmetlerinize en içten şükranlarımızla... Dekanlık, 25 Aralık 2009.*

IV.BÖLÜM

RUHİ KALENDER'İN MÛSİKÎ HAKKINDA GÖRÜŞLERİ

1. Ruhi Kalender'e Göre Mûsikî

Mûsikî bir duygu, bir düşünce ve fikri veya tabii bir olayı anlatmak amacıyla, ölçülü ve ahenkli seslerin belli bir sanat anlayışı içerisinde, ritimli ve ritimsiz olarak estetik bir şekilde bir araya getirilme sanatıdır.⁷⁶ Mûsikî ses üzerine kurulmuş bir sanattır. Bu, din, ahlâk ve iktisat gibi, topluma ait bir hakikattir. Her toplumun bir dîni, bir ahlâkı olduğu gibi, bir de mûsikîsi vardır. Bu mûsikî, ister iyi, ister kötü olsun, her ülke toplumunun kendine özgü ve kendi varlığındandır.⁷⁷ Mûsikî; insanoğlunun his ve hayal dünyasında önemli bir yer tutmuştur. En içten ve en samimi duygular, mûsikî ile dile getirilmiş ve bu özellikleri taşıyan eserler insanlığın ölümsüz âbideleri arasında yer almıştır. Mûsikî ses ve sanat ilmidir. Birbiri ardınca gelen anlamlı ve etkili seslerin veya notaların meydana getirdiği armoni, ahenk insanın ruhuna ferahlık vermektedir. İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran, sadece düşünme değildir. Çünkü yüksek hisler denilen din ve estetik gibi duygular da insana mahsus duygulardır. Din hissi gibi güzellik hissi de insanın fitratında yani yaratılışında vardır. Dolayısıyla insan bu hislere doğuştan sahiptir.⁷⁸

Mûsikî, lezzetlerin en büyüklerinden olup, işiten ve dinleyenlerin kalplerine neşe ve sevinç verir. Dinleyenlerin organlarını titretir, nefisini dinlendirir, sinirlerini rahatlatır. Kederlerini unutturur, zihnini açar ve huyunu yumuşatır. Güzel ses, kanın damardan aktığı gibi, vücuda yayılır. Güzel sesle kan berraklaşır, nefis gelişir, kalp dinlenir. Çünkü mûsikî; organları yormadan elde edilen bir lezzettir. Mûsikînin yapılması ve icrası, insan duygusunun bir ifadesi olduğundan, nefis mûsikîden gıdalanır, onunla neşelenir, sevinir ve canlanır. Bundan dolayı nefis mûsikîye ilgi duyar.⁷⁹

⁷⁶ Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender, İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Notları, Türk (Din Mûsikîsi – III), Basılmamış eser, Ankara – 1992, s. 19.

⁷⁷ Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender, “İlk ve Orta Eğitimde Mûsikî Öğretimi” isimli tebliğ, Milli Eğitim Sempozyumu, İstanbul – 1994.

⁷⁸ 1 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi’ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

⁷⁹ Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender, *Mûsikî ve İnsan*, A.Ü.İ.F. Dergisi, cilt: XXXVII, s. 263.

- Mûsikî Ve Kültür

Mûsikî, genelde insan hayatının her anına tesir eden ve toplumun ortak yanını teşkil eden güzel sanatların bir dalıdır. Bu sanatın millî bünyemize uygun bir şekilde geliştirilmesi ve çağın gereklerine göre evrensel bir yapıya sahip olması zaman geçmeden gerçekleştirilmelidir. Çağımız kültür savaşının yaşandığı bir devirdir. Her millet yaşayabilmek için, her sahada kendisini yenilemeli ve çağın kültür savaşından galip çıkabilmesi için, çağın değişen şartlarına uymalı ve millî değerleri hemen harekete geçirmelidir.⁸⁰ Müzik evrenseldir, millî olması demek onu yalnızca o milletin dinlemesi anlamından değildir. Bizim cenâze marşlarımız vardır, cenâze salâlarımız vardır, ama Frederic Francois Chopin'in (1849) cenaze marşını dinleyince de hüzünlenir, ondan etkileniriz. Biz müziğin hepsini seviyor destekliyor ve dinleyerek keyif alıyoruz. Yanlış olan; kendi kültürümüze, sanatımıza, mûsikîmize sırt çevirmektir.⁸¹

- Mûsikî Ve Sanat

Mûsikî insanoğlunun his ve hayal dünyasında daima önemli bir yer işgal etmiştir. En içten, en samimi duygular, mûsikî ile dile getirilmiş ve bu özellikleri taşıyan eserler, insanlığın ölümsüz abideleri arasında yerini almıştır. İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran özellik, sadece düşünme değildir. Çünkü yüksek hisler denilen din ve estetik gibi duygular da insana mahsus vasıflardır. Din hissi de güzellik hissi de insanoğlunun fitratında mevcuttur. Dolayısıyla insanoğlu bu hislere doğuştan sahiptir.⁸² Böylece insan güzel olan her şeye daima büyük ilgi duymuştur. Duyulan bu ilginin neticesi olarak da, çeşitli sanat eserleri meydana getirilmiştir. İlk toplumlarda görülen ve zamanla bir takım aşamalardan geçerek, her geçen gün daha iyiye doğru giden sanat eserlerine, tarihin her devrinde rastlanmıştır.⁸³

⁸⁰ Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender, *İlk ve Orta Eğitimde Mûsikî Öğretimi*, isimli tebliğ, Milli Eğitim Sempozyumu, İstanbul – 1994.

⁸¹ 1 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj

⁸² Doç. Ayhan Altınkuşlar, Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender, Yrd. Doç. Dr. Nuri Özcan, *İmam Hatip Liseleri İçin Dînî Mûsikî 1*, Kalem Yayınları, Ankara – 1996, s. 9.

⁸³ Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender, *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Notları*, (Türk Din Mûsikîsi – I), Basılmamış eser, Ankara – 1992, s. 1.

- Mûsikînin Menşei

Mûsikî sanatının tarihi, insanlığın tarihi kadar eskilere dayanır. Mûsikî şiirlerin veya konuşmanın uzatılması şeklinde meydana gelmiştir. Mesela; Tasavvuf Mûsikîsi sûfilerin tasavvuf şiirlerini uzatarak okumasıyla ortaya çıkmıştır. Eskiden sûfiler bir araya gelip bir birlerine şiirler okumuşlar veya ilhâmen şiir söylemişlerdir. Zamanla bu şiirleri uzatarak okumuşlar ve besteler de buradan doğmuştur.⁸⁴ Bir ülke insanların mûsikîsi, orada yaşayanların karakterlerini, ahlâk, örf ve âdetlerini bir ayna gibi yansıtır. İlk insan, oldukça basit, kaba ve ilkel nağmelerle, ağaç ve kemikten yaptığı basit düdüklerle terennüm ederek, güzellik duygusu ile ilgili mûsikî zevkini tatmin etme yolunu bulmuştu. İnsanlar zamanla bu gibi ilkel âletlerle mûsikî zevkini tatmin edememişler ve böylece yeni âletler ve besteler icat etmeye başlamışlardır.⁸⁵

- Mûsikînin Unsurları

Bir eserin mûsikî olarak ifade edilebilmesi için önce ses, sonra usûl, sonra da makam unsurlarını içermesi gerekir.⁸⁶ Mûsikî; birbiri ardınca gelen ve bir mana ifade eden, bir cümledir. Mûsikîde bütün mesele ahenk ve armoni dediğimiz, dinleyenlere güzel duygular veren ifadelerdir. Bu ifadeler de az önce bahsi geçen ses, usûl ve makam unsurlarının bir biri ile olan ilgisi ve uyumu ölçüsünde anlam kazanır.⁸⁷ Mûsikînin konusu seslerdir. Sesler ise; cisimlerin titreşiminden meydana gelen fiziki bir olaydır. Bir dalga hareketi olan bu fiziki olayın, işitme organlarımız üzerindeki etkisine ses deriz. Sesler birbirinden, süre, yükseklik, şiddet ve tını olarak ayrılır. Mûsikînin amacı ise bu seslerin içinden müzikal (mülâyim), yani kulağa hoş gelenlerin terennümleriyle ruhun gıdasını sağlamaktır.⁸⁸ Makam ise; çeşitli seslerin peslik ve tizliklerine göre çeşitli olarak sıralanmasıyla oluşur. Aynı bir kompozisyon gibi giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşur. Zemin, meyan ve karar unsurları bunları ifade eder.⁸⁹

⁸⁴ 1 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

⁸⁵ Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender, *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Notları, Türk (Din Mûsikîsi – I)*, Basılmamış eser, Ankara – 1992, s. 4.

⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Dr. Suphi EZGİ, *Amelî ve Nazarî Türk Mûsikîsi*, İstanbul Konservatuarı Yayını, İstanbul 1933-1953. c. 3, s. 2.

⁸⁷ Aynı röportaj

⁸⁸ a.g.e, s. 6-7.

⁸⁹ 1 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

- Mûsikîde Makam

Mûsikîdeki makam unsuruna gelince, makam Arapça “*kâme (ka-ve-me)*” kökünden gelir ve durulan yer anlamındadır. Türk Mûsikîsi içinde barındırdığı ses aralıklarının fazlalığı sayesinde birçok makamı ortaya çıkarmıştır. Bu bir gereksinim sonucu olmuştur. Nasıl ki günün saatleri vardır değişir ve insanda farklı ruh halleri meydana getirir. Aynı bunun gibi değişik makamlarda insanlarda farklı zamanlarda farklı etkiler ortaya çıkarır. On beşinci asırda, II. Murat zamanında bizzat padişahın da desteğiyle ve daha sonra da bu tür gayretlerin neticesinde o kadar çok makam yapılmış ki; artık yapılacak makam kalmamış, yapılan şeyler diğerlerinin benzeri veya tekrarı niteliğinde olmuştur. Bu sefer de makamları tasnif edip, ayırmışlar, güldürme makamı, hüznün makamı, uyku makamı gibi isimler vermişlerdir. Neticede 550’den fazla makam ortaya çıkmıştır. Bugün elimizde yüzü ancak kullanılır vaziyette bulunmaktadır. Bunlar bize, tarihimizde mûsikî için yapılan orjinalite çalışmalarını güzel bir şekilde ifade eder. Durağan olarak kalmamış, üzerinde çalışmalar yapılmış, daima yeniliğin ve gelişimin takipçisi olmuş bir mûsikî kültürüne sahibiz.⁹⁰

- Mûsikînin Amacı Ve Konusu

Mûsikînin amacı; seslerin kulağa hoş bir şekilde ulaştırılarak insanı etkilemesi ve düşündürmesidir. Bu düşünce sonrasında insan neşelenir, hüznlenir, ulvî duygular duyar, gayrete gelir ve daha nice hissiyatı yaşar. Mûsikînin konusu ise; seslerdir.⁹¹ Söz ve ses, insanî duyguların ifade edilmesini temin eden iki önemli vasıta. Önceden beri insanlar, hislerini ses ve sözle ifade etmişlerdir. Böylece mûsikî, ses elemanlarını kendisine temel alan bir sanat dalıdır. Genel olarak ölçülü sesler vasıtasıyla, insanlar üzerinde tesir ve heyecan meydana getiren sanat şeklinde tarif edilen mûsikînin, tarih içinde birçok tarif ve açıklaması yapılmıştır.⁹²

⁹⁰ 1 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi’ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

⁹¹ Aynı röportaj

⁹² a.g.e.

- Mûsikî Ve Tabiat

Mûsikî yalnızca çalgı aleti veya insan sesiyle ortaya çıkan nağmeler değildir. Mûsikî tabiatın içinde var olan sesleri de kapsar. Bu kapsamda Ruhi Kalender daha ilkokul çağlarında tabiatı dinleyerek, kendince, ondaki musikiyi keşfetmiştir. Dere kenarlarında su seslerini, ormandaki kuş seslerini, rüzgâr sesi ve rüzgârın eşliğinde buğday başaklarının, gelincik çiçeklerinin ortaya çıkardığı melodiyi dinlemiş ve bunlardan son derecede etkilenmiştir. Sıcak yaz günlerinde damda yattıkları günlerde gökyüzünü seyredip geceyi dinlemiştir. Böylece O, önce tabiatın mûsikîsiyle dolmuştur. Bunu daha önce fark eden yabancı bestekârlar bundan besteler yapmışlardır. Denizin durgunluğuyla başlar, sonra deniz bir rüzgârla hareketlenir, derken fırtına kopar. Her yer kıyamet gibi bir kargaşa, derken gökyüzü yavaşça açılır ve deniz dinginleşmeye başlar. Sonunda yine ilk hali gibi selamet halini bulur. İşte Batılılar enstrümanlarıyla bunu taklit ediyorlar. Siz dinlerken içinizde bir ferahlık, sonra tufan, sonra tekrar ferahlık buluyorsunuz. Bu bizim müziğimizde de vardır. Karar, güçlü ve meyanda olduğu gibi. Yani özetle diyebiliriz ki; mûsikî tabiatta bulunur ve tabiatta her şey sestem oluşur.⁹³

İslâm Dîni, kâinattaki bütün seslerin de aslında Allah'ın zikri olduğuna, Kur'an'ı Kerim'de; *“Yedi gökle yer ve bunların içinde bulunanlar O'nu tesbîh (ve tenzîh) eder. Hiçbir şey hariç olmamak üzere her şey O'nu hamd ile tesbîh eder. Fakat siz onların tesbîhini anlayamazsınız. O, hakikaten halîmdir, gerçekten bağışlayıcıdır.”*⁹⁴ ayetinde işaret etmektedir. Demek ki, tabiattaki seslerin de bu kadar güzel olmasının sebebi budur. Yazın böceklerin sesinden rahatsız olanlar olabilir. Fakat onlar o böceklerin ne için öttüğünü bilselerdi, kulak kesilirlerdi. Mutasavvıflar biz kilise çanı çaldığı zaman Allah'ı hatırlarız, bir enstrümandan ses duyunca Allah'ı hatırlarız, bir kadını şarkı söylerken duysak, bu güzel sesi Allah yarattı, ne güzel yaratmış der yine Allah'ı hatırlarız, derler.⁹⁵

Kur'an'da kıyamet tasvir edilirken insanların duyduğu sestem dolayı dehşete düştükleri, *“Ne oluyor bu sayha nedir?”* diye birbirine sorduklarından bahsediliyor.⁹⁶ Demek ki her şey sese bağlıdır. Ama iyi ama kötü fark etmez, kâinattaki her çeşit sese selen denir.

⁹³ 11 Kasım 2009 Çarşamba günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

⁹⁴ El-İsrâ sûresi: 17/44.

⁹⁵ 1 Aralık 2009 Salı günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

⁹⁶ Bahsi geçen ayet; Yasin sûresi: 36/ 52.

Bunların iyi olanlarına, insanı rahatlatanlara mülâyim (müzikal) sesler denir. İnsana gıda verir. Kötü olanlarına da mütenâfir(gürültü) sesler denir. Bunlarda insana eziyet verir. Mûsikî insanın mayasında vardır. Bu sebeple de ona ihtiyaç duyar. Bu yüzden insanları etkiler, onlara ferahlık verir. Hitabet nasıl insanı etkiliyorsa mûsikî de nağmelerle insanı etkiler.⁹⁷

- Tabiattaki Mûsikî Ve Şifa

Tabiat tümüyle bir armoni, bir düzen ve bir ritimdir. Tabiattaki bu armoni kendiliğinden mûsikîyi meydana getirmiştir. O halde kısaca tabiatta bir armoni ve buna dayanan bir mûsikî yaratılmıştır. Çoğu zaman duygulanmak, dinlenmek, baskıya uğramış düşüncelerimizi boşaltabilmek için tabiata koşuyor, daha doğrusu kendimizi onun içine bırakıyoruz. Onu sadece gözlerimizle seyretmiyor, kulaklarımızla da dinliyoruz. Göz kulak birleşimi olan bu algılar ruhumuza ulaşıyor, yerine göre sonsuz bir evren içine dalarak, kendimizi adeta kaybediyoruz. Tabiat bir bütün olup, insan da onun bir parçası olduğuna göre, ondaki armoni insanda da vardır. Ruhî hayat insan armonisinin en önemli elemanıdır. Bu eleman düzenli olduğu üzere, insan günlük yaşantısı içinde ahenkli, çevresine uyumlu ve başarılıdır. Zamanla davranışlarımızdaki bozukluklar, çevrenin olduğu kadar kendi dikkatimizi de çekiyor. Rûhî armonimizde olan bu bozulma olayının anlamı ve nedeni ya içe, ya da çevreye aittir. Öyleyse mûsikî dediğimiz tabiatın tabii armonisini dile getiren bestelerle, bozulan bu insan armonisi niçin düzelmesin? Mûsikî gerçekten insanın ruh dengesini yeniden kurabilen, onu armonileştiren ve çevresine gereği gibi uyumunu tekrar sağlayabilen bir araçtır. Özetle mûsikî; kaynağını tabiattan alan sadece bir düşünüş değil, aynı zamanda düşündürücü niteliği de taşıyan Allah'ın bir iyileştirme aracıdır, diyebiliriz.⁹⁸

- Mûsikînin Millî Yönü

İnsanın tabiatında fitraten ritim ve ahenk kavramı vardır. Bu iki kavram insanın ruhuna hitap eder. Onun kulağı beşikteyken annesinin ninni nağmeleri ile dolar. Daha sonra ecdadının, yüzyıllar boyu ortaya koyduğu en seçkin ve en güzel mûsikî eserlerini dinleyerek, kendi nefsinin ihtiyacı olan zevk ve heyecan duygularını tatmin eder. Bununla

⁹⁷ 11 Kasım 2009 Çarşamba günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

⁹⁸ Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender, *Ruh Hastalıklarının Tedavisinde Mûsikî*, A.Ü.İ.F. D, c: XXXI, s. 272.

da kendi kültürü ile tanışmış olur. Dolayısıyla mûsikînin millî bir yönü vardır. Her toplumun kendi kültüründen gelen bir mûsikîsi vardır. Bu, tarihi çağların akışı içerisinde zamanımıza kadar süregelmiş ve vazgeçilmez köklü bir gelenektir. Yabancı kültürlerin mûsikî konusunda ortaya koyduğu Klasik Batı Müziği'nin, Türk halkı arasında elbette tamamen benimsenip dinlenmeyeceği gerçeği kendiliğinden meydana çıkmış olacaktır. Bize düşen önce kendi kültürümüze, yani müziğimize sahip çıkmaktır. Batı'da ve doğu'daki mûsikî okullarında, mûsikî öğretimi ve eğitimini, kendi sistemlerine göre, kendi enstrümanlarını kullanarak yaptıklarını görmekteyiz. Yani bu ülkeler, kendi mûsikîlerine sahip çıkmışlardır. Öyle ise; biz de millî mûsikîmize sahip çikalım. Geleceğin ümidi ve teminatı olan çocuklarımıza millî mûsikîmizi teslim etmekte geç kalmayalım. Bugün okullarımızda çocuklarımıza Türk Mûsikîsi ses sistemi yerine, Batı'nın tampere ses sistemi ile eğitim ve öğretim yapılmaktadır. Enstrüman olarak da, ilk ve orta dereceli okullarda; mandolin, flüt ve org çalma dersleri verilmektedir. Bu çalgıların yerine, çocuklarımızın ellerinde, Klasik Türk Mûsikîsi ve Türk Halk Mûsikîsi enstrümanlarından kanun, ud, tambur, bağlama, cura vs. hiç birinin bulunmaması, Türk Mûsikîsi'nin eğitim ve öğretimi açısından büyük bir eksiklik ve çelişki oluşturmaktadır.⁹⁹

- Mûsikînin Hükümü

Mûsikî ile ilgili bir husus da haram mı, helâl mi olduğudur. İslam tarihinde bu konu üzerine pek çok tartışma yapılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de bulunan bazı ayetlerden yola çıkarak birtakım kimseler helâl derken, bazıları da haram demişler. Hatta bazen aynı ayeti delil gösterip birinin haram dediğine, diğeri helâl demiştir. Esasen İslam'ın başlangıcından ve dokuzuncu yüzyıldan itibaren artık sistemli bir şekilde filozofların, tıpçıların, edebiyatçıları, din adamlarının vs. geneline baktığımızda mûsikîye ilgi duyduklarını hatta bazen mûsikî ile uğraştıklarını görmekteyiz. Çünkü bu insanlar mûsikîden etkilenmiştir. Onlar mûsikînin bir gıda, bir ihtiyaç olduğunu fark etmiş ve bunu temin etmek için gerekli çarelere başvurmuşlardır. Bunlardan İbn-i Sina(1037), mûsikîyi riyazî ilimlerin yani matematik ilimlerinin üçüncüsü saymıştır. İmâm Gazzâlî(1111) ise; baharda çiçeklerin açısından ve udun tellerinin sesinden etkilenmeyen insanın mizacını fâsit yani bozuk

⁹⁹ Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender, *Türk Mûsikîsi Türk Halkının Kendi Öz Varlığıdır*. Milli Eğitim (Kültür, Sanat ve Eğitim) Dergisi, Ankara – 1996, sayı 130, s. 25.

saymıştır. Yine İmâm Gazzâlî, *Kimya-ı Saadet'te*; “nasıl ki demirin içinde ateş gizliyse, mûsikîde de ilahi aşk gizlidir.” demiştir.

Ruhi Kalender'e göre mûsikînin hükmü hususunda en güzel açıklamayı İmâm Gazzâlî yapmıştır. O mûsikîyi bir araç olarak görmüş, mûsikî, dinleyenlerin seviyesine göre haram da olur, helâl de olur demiştir. Bu sebeple mutasavvıflar da kilise çanı dahi çalsa biz onda Allah'ı hatırlarız derler. Onlara göre bir enstrüman olsun, bir kadın sesi olsun, veya müzikal olan herhangi bir şey olsun hep Allah'ı anma vesilesidir. Onlar düşünürler ki; bu ses çok güzel ve insanın ruhunu okşuyor, Allah ne güzel yaratmış derler ve bunu dinlerken Allah'ı hatırlarlar. Bu güzel bir çıkarımdır.

Mûsikînin haram olduğunu düşünenler, şu ayeti delil gösterirler: “*İnsanlardan öylesi vardır ki, her hangi bir ilmî delile dayanmadan, Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lâfı satın alır. İşte onlara rüsvay edici bir azap vardır*”¹⁰⁰. Burada geçen “boş lâfı” sözcüğünü, onlar mûsikî olarak çevirirler. Hâlbuki onu Allah'ı hatırlamak için dinleyen boş bir uğraş yapmıyor ki. Elbette bir insan mûsikî dinlese ve ben Allah'ı andım dolayısıyla namaza gerek kalmadı dese bu yanlış olur. Kastedilen şey; insan, ibadetin haricinde günlük yaşamında bir takım şeylere ihtiyaç duyar. İnsan sadece robot gibi ibadet etmesi için değil, Allah'ın yüceliğini ve kudretini, O'nun yarattıklarından yola çıkarak tefekkür etmesi için de yaratılmıştır. İnsana bunu bahşeden Allah'tır. Yine mûsikî haramdır diyenler, onu israf olarak görürler. Yani onlara göre mûsikî boş vakit geçirmek için bir uğraştır. Buna kesinlikle katılamayız. Mûsikî nasıl boş zaman olur? Sadece mûsikî için değil diğer sanat dalları içinde böyledir. Yani siz bir konser çıkışında, oh çok güzel boş vakit geçirdik diyen insan duydunuz mu? Ya da başka sanat gösterilerinde, bir tiyatro çıkışında... Bu kesinlikle bir yanılgıdır, çünkü sanatla insanın yaşamı güzelleşir anlam kazanır. Vaktinin kıymetini, kâinatın ne derecede güzel yaratıldığını, işi güzellik ve güzeli arama olan bir insandan daha iyi kim anlayabilir?

Yani özetle mûsikîyi eğlence ya da boş zaman geçirme aracı olarak düşünmek, onu hiç bilmemek demektir. Mûsikî helâldir ve insana bahşedilen en büyük nimetlerden biridir. Buna bir örnek vermek gerekirse; günümüzde insanların en çok kullandıkları teknolojik

---

¹⁰⁰ El-Lukman: 31/6

aletlerin başında televizyon gelmektedir. Şimdi birisi sorsa, dese ki, televizyon haram mı, helâl mi? Ona deriz ki; sevgili kardeşim televizyonu sen ne amaçla kullanıyorsun? Onu Allah'ın sana yasakladığı kötü görüntüleri izlemek için kullanıyorsan o sana haramdır. Yok değilse niye haram olsun? Bak ne güzel bir imkân, insanlar bütün dünyadan haber alabiliyor. Dînî kanallar izleyebiliyor, ilâhiler dinleyebiliyor. Efendim, kötü görüntüler çıkıyor. Çıkıyorsa elinde kumanda var. Kimse zorla izletmiyor ki. Allah'ın bahşettiği en büyük nimet akıldır. İnsan aklını kullanmalı ve düşünmelidir. İslam şekil dîni değil akıl dînidir. Sonuç olarak mûsikî, dinleyenlerin onu ne için dinlediklerine göre haram da olur, helâl de olur.¹⁰¹

- Çalgı Çalmanın Hükümü

Çalgı çalmak hakkında ise, bir nas bulunmadığı için, bazı fâkihler, çalgı çalmayı ve dinlemeyi “lehiv” sayarak yasaklamaya çalışmışlardır. Buna karşılık diğer bir kısım fâkihler ve çoğunlukla mutasavvıflar, sazlı mûsikînin bazı insanlar için lehiv olduğunu kabul etmekle beraber, bazılarının için de ibâdet sayılabileceği hükmüne varmışlardır. Bu mutasavvıflara göre Ses ve Saz Mûsikîsi arasında hiçbir fark yoktur. Her iki çeşit mûsikî de maddî ve cismanî bir takım hisleri tahrik ettiği gibi, mânevî ve vicdânî en yüksek hislerin meydana gelmesine de sebep olabilir. Hangi çeşit mûsikî olursa olsun, dinleyenlerin seviyelerine göre, helâl veya haram olabilir. Sûfîlerin semâ' dedikleri işte budur. Avâmın semâ'ı nefse ait bir takım zevklerle ilgili olduğu için zararlıdır. Asıl makbul olan semâ' ise, havâsın semâ'ıdır. Bunlar mûsikîyi derin bir vecd içinde dinlerler. Güzel nağmeler onları maddî âleme doğru götürür. İşte onların bu anlayışları dolayısıyla mûsikîye olan ilgileri çok daha fazladır. Tarikat âyinlerinin özellikle mûsikî ve şiirin yardımıyla yapılması da, bu sanatların tekkede çokça yapılmasına sebep olmuştur. Mutasavvıflar arasında, ilâhiler, na'tlar, tevşîhler meydana getiren ve bunları bizzat besteleyen birçok bestekârın her yüzyılda yetiştiğini görmek mümkündür.¹⁰²

¹⁰¹ 16 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

¹⁰² a.g.e.

2. Ruhi Kalender'e Göre Dînî Mûsikî

Tüm dünyadaki müziklerin çıkış noktası dindir. Her devirde din duygusu insanlar üzerinde ağırlık kazanmıştır. Denilebilir ki; kul mahsulü olan sanat, ilk önce dünyada bu yönde yani dînî duygular çerçevesinde gelişmiştir.¹⁰³ Halkın bağrından çıkmış olan mûsikî onun dînî yaşayışında da etki etmiş, din ile birlikte insanlara ulaşmıştır. Bu bağlamda tarihsel ve kültürel manâda mûsikînin dînî hüviyet kazanması ibâdethânelerde yahut dînî maksatla yapılmasını gerektirir. İslam dîni açısından da bunun tarifi şöyledir: câmilerde, tekkelerde ve çeşitli dînî merâsimlerde, ibâdet ve zikir esnâsında icrâ edilen mûsikîye bu ad verilir. Adından da anlaşılacağı gibi dînî ve tasavvufî konuları işlemektedir.¹⁰⁴ Mûsikî aslında kendi başına Allah'ı hatırlatır. Gerek dînî olsun gerek lâ-dînî olsun insan Allah'ı hatırlar. Dînî olan zaten belli ama lâ-dînî olan da mesela Sadettin Kaynak'ın (1961) "*Çile Bülbülüm Çile*" adlı eserinde "*Allah*" denildiğinde, aslında bir yakarış anlatılıyor. Bunu anlayan anlıyor.

- İslam'da Dînî Mûsikînin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Türklerin İslam'dan önce sahip oldukları çeşitli dinlerde, mûsikînin önemli bir yeri olduğunu, kaynaklardan öğrenmekteyiz. İslam'da da, bu sanata karşı menfi bir tutum mevcut değildir. Hz. Muhammed (S.A.S.) güzel sese büyük önem vermiş ve ezâmı da güzel sese sahip Bilâl-i Habeşî'ye okutmuştur. Aynı şekilde Kur'ân'ı güzel sesle okuyanları taltif etmiştir. Esasen insanların fitratında bulunan güzele ve güzel sese ilgi duyma kabiliyeti, Hz. Peygamberin böyle bir teşviki ile birleşince İslam'da, Dînî Mûsikînin ilk nüveleri görülmeye başlamıştır.¹⁰⁵

- Dînî Mûsikî ve Tebliğ

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerim'de, Allah namazı farz kılmıştır. Peygamberimiz de bunun nasıl uygulanacağını ve uygulanabilirliğini bize örnek olarak göstermiştir. Yani biz dînimizin pratiğe yönelik yönünü Hz. Peygamberden öğreniyoruz. Onun uygulamalarına

¹⁰³ Fatih Koca, *Ahmet Hatipoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Mûsikî Anlayışı (Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara – 2004, s. 95.

¹⁰⁴ Doç. Ayhan Altınkuşlar, Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender, Yrd. Doç. Dr. Nuri Özcan, "*İmam Hatip Liseleri İçin Dini Mûsikî 1*", Kalem Yayınları, Ankara – 1996, s. 12.

¹⁰⁵ Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender, *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Notları, Türk (Din Mûsikîsi – I)*, Basılmamış eser, Ankara – 1992, s. 8-9.

baktığımızda görüyoruz ki; Bilâl Habeşî'ye “*Ey Bilâl! Bizi ferahlandır*”¹⁰⁶ diyor. Yani bize ezân oku ve biz bunu güzel nağmelerinle dinleyip ferahlanalım diyor. Neden O’nu seçiyor başka kimse yok muydu? Ey ashâbım haydi biriniz kalksın da ezân okusun demiyor. Yani dînin diğer insanlara olan tebliğinde, ulaştırılmasında, ibâdetlere çağrı esnasında vs. hep güzel sesin veya mûsikînin etkileme gücünden yararlanılıyor. Ayrıca dînin özellikle tebliği sırasında insanlara onu en güzel şekilde sunmak lazım, muhatap ona hayranlık duymalı ve tekrarını talep etmeli. Bu yalnızca İslam’da böyle değil ki; bugün kiliselere gidin bakın Avrupa’da, her sırada birer İncil vardır ve bunlar notalı şekliyle yazılmıştır. Gelen dinleyiciler onu notadan takip ederler. Yani din adamı için mûsikî önem arz etmekte ve mûsikî, dînin ibâdetleri sırasında kullanılabilir.

- Dînî Mûsikî Formları

Dînî Mûsikî ikiye ayrılır; Câmi Mûsikîsi ve Tasavvuf (tekke) Mûsikîsi. Câmi Mûsikîsi; bir müslümanın câmide geçen ibâdet hayatı ve bu ibadeti yaparken ortaya çıkan ses mûsikîsinden ibarettir. Câmi Mûsikîsi denilince de ilk akla gelen; namazın cemaatle ifâsı esnasında imam ve müezzin (veya müezzinler)’in ses mûsikîsine dayalı icrâları olmaktadır. Kâmet, namazın cemaatle kılınması esnasındaki kıraat, selamdan sonra okunan ibareler, tesbih, dua ve aşırılar hep bunun içerisinde mütalâa edilmektedir. Bununla birlikte zamana ve zemine göre, bu nevi içine giren; temcit, salât, münacat, na’t, tardıyye, tekbir, cumhur müezzinliği, mevlit, mirâciye,¹⁰⁷ bunların arasında okunan ilâhi ve tevşihler de zikredilmektedir. Bu mûsikî türünde çalgı âleti kullanılmamaktadır. Dînî zaruret nedeniyle çoğunlukla güfte olarak adlandırabileceğimiz söz unsuru, Arapçadır.¹⁰⁸

Camilerde yalnız ses mûsikîsine yer verilmiştir. Özellikler dua mahiyetinde olan bu mûsikî, islâmiyetin ilk devirlerinden beri tabii bir gelişme ile yine Türklerin elinde en yüksek dereceye ulaşmıştır. Temcid, Salât, Salâ, Na’t, Tardıyye, Tekbir, Cumhur Müezzinliği, Kâmet, Ezân gibi namaza ait hususlar Türk mûsikîşinasların elinde mûsikî

¹⁰⁶ Ebû Dâvud, *Es-Sünen*, Edeb, Hadis: 4985-4986, c. IV, s. 296- 297.

¹⁰⁷ Burada geçen terimlerin hepsi ders kitabında ayrıntılı olarak işlenmiştir.

¹⁰⁸ Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender, *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Notları, Türk (Din Mûsikîsi – II)*, Basılmamış eser, Ankara – 1992, s. 1.

yönünden daha güzelleşmiş ve zenginleşmiştir. Camilerde okunan tesbih ve ilâhiler de büyük bir yekûn tutmaktadır. Özellikle Ramazan ayında ve mevlid sırasında okunmak üzere bestelenmiş birçok ilâhiler vardır. Cami Mûsikîsi'nde daha çok Arapça sözlere yer verilse de, bestelerin çoğu Türklere aittir. Bu eserlerde hâkim olan ruh; zühd, takva, ubûdiyet, münacaât ve duadır.¹⁰⁹ Bu formların bazıları günümüzde hiç kullanılmamaktadır. Bazıları da unutulmuştur.

- Ezân ve Kâmet

Cami mûsikîsi günün vakitlerine göre farklı makamlarda icrâ edilir. Nasıl ki bir yıl üç yüz altmış beş gündür, mevsimlere bürünmüştür. Hep kış olmaz, hep yaz da olmaz, ama hepsi kendi zamanında çok güzel ve doğaya en uygundur. İşte bunun gibi günün vakitleri de birbirine denk değildir. Bunu fark eden atalarımız ezânları ve onu takiben camideki ibadet esnâsında yapılan mûsikîyi, farklı makamlarda yapmışlar. O anda nasıl bir makam daha isabetli oluyorsa ona dikkat etmişlerdir.¹¹⁰ Ezânların ve Kâmetin icrası için din görevlileri iyi yetiştirilmeli ve iyi bir mûsikî kabiliyetine sahip olmalıdır. Günümüzde bu yönde sevindirici çalışmalar yapılmaktadır. Eskiden daha üzücü bir tablo vardı. Kendi kendimize sanatçılardan birisi bir Ezân okusa da şöyle güzel bir Ezân dinlese diye düşünürdük. Sonradan moda oldu ve sanatçılar Ramazanda televizyonlarda Ezân okumaya başladı fakat bu, istediğimiz ölçüde bir gelişme değildi çünkü makam yapmayı bilse de Ezân okumayı bilmediği için çok bâriz tecvit ve hataları yaptılar. Bütün bunlar düşünüldüğünde Ezânın ve Kâmetin icrası için bir eğitimin şart olduğu muhakkaktır.

-Kur'ân-ı Kerim

Hz. Peygamber, sahâbeden Ebû Mûsa'ya Kur'ân okutup ardından: *“Ey Ebû Musa! Gerçekten sana, Dâvud ailesine verilen mizmarlardan bir mizmar¹¹¹ verilmiştir.”¹¹²* buyuruyor. Yani Kur'ân'ın güzel sesle okunmasını teşvik ediyor. Nitekim hadislerde bunu görmekteyiz: *“Kur'ân-ı Kerîm'i okurken seslerinizle süsleyiniz”*. *“Muhakkak güzel ses,*

¹⁰⁹ Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender, *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Notları, Türk (Din Mûsikîsi –I)*, Basılmamış eser, Ankara – 1992, s. 10.

¹¹⁰ 11 Kasım 2009 Çarşamba günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız söyleşi.

¹¹¹ Lügatte “düdük, zurna” gibi üflemeli sazlar anlamına gelmektedir. Kutsal kitap Zebur'un âyetlerine de Mezmûr adı verilmektedir.

¹¹² El-Buhârî, a.g.e., El-Fedâilu'l-Kur'ân: 31

Kur'ân-ı Kerîm'in okunuşundaki güzelliği artırır."¹¹³ "*Her şeyin bir süsü vardır; Kur'ân-ı Kerîm'in süsü de güzel sestir.*"¹¹⁴ "*Kur'ân-ı Kerîm'i Arapların besteleriyle (onların okuyuş tarzlarıyla ve kaideleriyle) okuyunuz.*"¹¹⁵ "*Kur'ân-ı Kerîm'i uyum (ahenk) ve makamla okumayan bizden değildir.*"¹¹⁶ Böylece Hz. Peygamberin, Kur'ân'ı güzel sesle okumaları için ümmeti teşvik etmesi, Müslümanların Kur'ân'ı güzel ses ve hoş nağmelerle okumalarına ve bu şekilde okunan kıraatlara ilgi göstermelerine sebep olmuştur.

-Tekke (Tasavvuf) Mûsikîsi

Türk Din Mûsikîsi'nin diğer formu ise; Tasavvuf (Tekke) Mûsikîsi'dir ve ilk olarak, ilk Türk tarîkatı olan Yesevîlik ile başlar. Bu mûsikî üç bölümden oluşur: Mevlevî Mûsikîsi, Bektâşî Mûsikîsi, Kâdirî, Celvetî ve Gülşenî Mûsikîsi. Bunlardan Mevlevî mûsikîsi; âyinlerden oluşur, Bektâşî Mûsikîsi; cem törenleri ve nefes adı verilen ilâhilerden oluşur, diğer tarîkatlarda ise durak ve ism-i celal gibi zikir unsurlarına ait türler vardır. Bir de bütün tarîkatlarda olan mersiye türü vardır ki; özellikle Hz. Hüseyin (r.a.) ve kerbelâ şehitleri için yapılmıştır.¹¹⁷

- Tekke Mûsikîsine Işık Tutan Tasavvuf Düşüncesi

Tasavvuf, Kur'ân'ın kendisidir. Çünkü onda Allah düşüncesi vardır. Allah bize ne vermiş ve ne istiyor? İşte bunu en güzel tasavvuf ifade ediyor. Bize Allah'ı düşündürünce, Allah sevgisi ortaya çıkıyor, bu sevginin kaynağı da Allah değil mi? O halde tasavvuf bizi Allah'a ulaştıran bir vasıtaadır. Bu düşünceyi takiben O'na yaklaşmak için de O'nun emir ve yasaklarına riayet etmemiz gerekir. Bunu yaparken ondan korkarak yaparız çünkü O buyuruyor ki: "*Yalnız benden korkun.*"¹¹⁸ Fakat nasıl korkarız? Hem sevip hem nasıl korkarız? Anne babamızı düşünelim. Onlardan korkarız değil mi? Fakat aynı zamanda severiz. Sevdiğimiz halde korkarız, deriz ki; yanlış bir şey yaparsam bana bağırır, kızar ve bir takım ambargolar uygular. Harçlık veriyorsa harçlığı keser veya daha ileri gidersek bizi

¹¹³ El-Buhârî, Kitâbu't-Tevhîd, bâb: 52; Ebû Dâvud, *Sünen*, Vitir, 20'de rivâyet edilmiştir.

¹¹⁴ Celâleddin Abdurrahman Es-Suyûtî; *el-Câmiu's-Sağîr fî Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr*, Mısır 1954. c. II, s. 125.

¹¹⁵ Es-Suyûtî, a.g.e, II/52.

¹¹⁶ Sa'd İbn Ebî Vakkas'tan "*Kitâbu't-Tabakâti'l-Kübrâ*", III/137 ve Ebû Dâvud, İbn Mâce Sünenlerinde rivâyet edilmektedir.

¹¹⁷ a.g.e.

¹¹⁸ Bakara süresi – 150.

dövecek. İşte bu yaptırımdır. Severiz ama yanlış bir şey yapıp da yaptırımına uğramak istemeyiz. Hâlbuki anne babamız bizi seviyor. Aslında bütün yaptırımlar bizim iyiliğimiz için. İşte Allah'ı aynen böyle severiz. Tasavvufun konusu aşktır. Aşk ise iki çeşittir. Birincisi platonik aşktır. Bu aşkı doğrudan doğruya antropologlar inceler. İnsanı sevmek, tabiatı sevmek gibi... Bunun için de eserler, besteler yapılmıştır. İkincisi ise; gerçek olan ilahî aşktır. O'nu ve onun yarattıklarını onun için sevmeyi içerir. Kul bakıyor ki her şey kendisi için yaratılmış. Kâinata baktıkça, kendine baktıkça hayret ediyor ve bunları düşünüyor. Böylelikle aşkı, daha da çok artırıyor ve Allah'ı zikrediyor, O'na şükrediyor.¹¹⁹ İşte böyle Allah düşüncesiyle doğan tasavvufta sûfler bir araya gelerek güzel sohbetler yapmışlar, güzel şiirler okumuşlardır. Beste şiirin uzaması, konuşmanın uzamasıdır. Mutasavvıflar zamanla bu güzel sözleri mûsikîyi kullanarak, uzatmışlar ve terennüm ederek tasavvuf mûsikîsini ortaya çıkarmışlardır. Bunu bizim tarihimizde en iyi yapanlar da Mevlevîler olmuştur. Bugünkü mûsikîmizin temellerini dışarılarda aramasın kimse, Mevlevî âyinlerine baksın.¹²⁰

3. Ruhi Kalender'e Göre Mûsikî Eğitimi

Mûsikî, genelde insan hayatının her anına tesir eden ve toplumun ortak yanını teşkil eden güzel sanatların bir dalıdır. Bu yönüyle mûsikî eğitiminin o toplumun anlayışı ve yapısıyla örtüşmesi gerekir. Bu konuda Ahmed Arvasi şöyle der: “*Her sanat, içinde doğduğu tabii ve coğrafi çevrenin izlerini taşır*¹²¹. *Türk Mûsikîsi'nin de içinde geliştiği sosyolojik, psikolojik ve felsefi bir ortamı olmuştur. Fakat gerçekten de en güzel sanat eserleri daima dinin bağrından çıkmıştır. Bu hüküm, hem Batı, hem bizim ve hem de bütün kültür ve medeniyet dünyası için geçerlidir*¹²².”¹²³ Bu anlayışa sahip olan Ruhi Kalender, sanatın ve bu manâda mûsikînin toplumun kendi öz varlığı olduğunu, bunun için de ilk

¹¹⁹ 1 Aralık 2009 Salı günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

¹²⁰ 11 Kasım 2009 Çarşamba günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

¹²¹ S. Ahmed Arvasi; *Diyalektikimiz ve Estetikimiz*, Burak Yay. İstanbul tsz. s. 119.

¹²² Arvasi, a.g.e. s. 140.

¹²³ Bayram Akdoğan, “*Türk Din Mûsikîsi Tarihine Bir Bakış*” A.Ü.İ.F. Dergisi, Cilt: 49, sayı: 1, Yıl:2008, s. 151-190.

olarak yeni nesillere bunu aktarmanın gereğini belirtmiştir. Çünkü o toplumun devamı ancak bununla mümkündür.¹²⁴

- İlkokulda Mûsikî Eğitimi

Türk çocuğuna, kendi mûsikîsi ve bu mûsikînin çalgı aletleri millî bir anlayışla öğretilmelidir. Verilecek bu eğitimin sonucunda, ilkokul öğrencilerin kazanımları şunlar olacaktır: Çevre imkânlarından başlayarak tek ve çok sesli millî bir şarkı dağarcığına sahip olurlar. Tek ve toplu iş yapma alışkanlığı ile sorumluluk duygusu kazanırlar. Yaratma yetenekleri ve anlatım güçlerini geliştirirler. Okul içi ve okul dışı tecrübelerini zenginleştirir, zamanlarını müzikle değerlendirme istek ve alışkanlığını kazanırlar. Millî evrensel sanat değerlerini tanırlar benimser ve severler. Böylece, çevre müzik kalkınmasında ve yurt çapında müzik gelişiminde etkili olabilirler, çağdaş Türk müziğinin doğmasını ve yayılmasını hızlandıracak bir ortamın yaratılmasında görüş kazanırlar.¹²⁵

- Orta Dereceli Okullarda Mûsikî Eğitimi

Orta dereceli okullarda ise, müzik eğitiminin amacı; kişilikleri oturmuş toplumsal yaşayışın hazzını duymuş, millî ve evrensel müzik sanatına yönelerek, bilim, teknik ve güzel sanatların diğer dallarıyla birlikte müzikte de çağdaş uygarlığın yaşayıcı uygulayıcı ve yaratıcı bir ortamı durumuna gelmiş genç kuşakların yetişmesini sağlamaktır. Bu eğitimin kazanımları ise şöyledir: öğrencilerde müzik dinleyip, bir ihtiyaç haline getirmek ve müzik yoluyla onların anlatım güçlerini, belleme ve yaratma yeteneklerini geliştirmek, onlarda güzele ve iyiye karşı bir ilgi uyandırmak, öğrencilere kendi çevrelerinden başlayan ve gittikçe gelişen tek ve çok sesli eğitsel değeri olan bir türkü ve şarkı dağarcığı (repertuar) kazandırmak, dağarcıklarına giren müzikleri mümkün olduğu kadar notasıyla da doğru ve güzel bir biçimde okuyup yazma becerisi kazanmalarını sağlamaya çalışmak. Öğrencileri bir çalgı çalmaya isteklendirmek. İstekli ve üstün yetenekli öğrencilerin ileride müzik mesleğine yönelebilmeleri için gerekli görgü, bilgi ve beceriyi kazanmalarını sağlamak. Öğrencilerin müzik yoluyla, tek ve toplu iş yapmada sorumluluk kazanmalarını

¹²⁴ Ruhi Kalender, “*Türk Mûsikîsi Türk Halkının Kendi Öz Varlığıdır*” Milli Eğitim (Kültür, Sanat ve Eğitim) Dergisi, Sayı 130, Ankara – 1996, s. 25-26.

¹²⁵ Ruhi Kalender, “*İlk ve Orta Eğitimde Mûsikî Öğretimi*” Tercüman Milli Eğitim Sempozyumu, İstanbul, 21-24 Ocak 1984. Tebliğ notu, s. 4-5.

sağlamak. Onların millî şuurlarını güçlendirmek. Millî ve evrensel sanat müziği, sanat ürünlerini tanımak ve sevdirmek, öğrencilerin orta öğretim seviyesinde köklü ve tutarlı bir müzik kültürü almalarını sağlamaktır.¹²⁶

- Okullardaki Mûsikî Eğitiminin Durumu

Burada bahsedilen kazanımlar; ilk ve orta dereceli okulların müzik programı amaçlarında yer almaktadır. Fakat yine de millî bir Türk Mûsikîsi eğitimi bu okullarda verilmemektedir.¹²⁷ 1985-86 eğitim öğretim yılında, orta dereceli okulların I. devresinde, okutulmakta olan mûsikî dersi kitabının 60. sahifesinde, “Orkestra Çalgıları” başlığı altında, bu çalgıların tarifleri ve çeşitleri açıklanmaktadır. Bu kitabın hiçbir yerinde Türk Mûsikîsi çalgılarından söz edilmemiştir. 102-104. sahifelerde “Tarih Boyunca Müzik” başlığı altında; yabancı müziklerin tarihi gelişmesinden söz ederken, Türk Mûsikîsi tarihine hiç değinilmemiştir. Aynı kitabın 107-109. Sahifelerinde, “Büyük Besteciler” başlığı altında; otuz beş yabancı müzik bestekârının kısa biyografi ve eserlerinin adları yer almaktadır. Buna karşılık, Türk Mûsikîsi bestekârlarına yer verilmemiş olması, daima yadırganacak bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁸

- Okullarda İyi Bir Mûsikî Eğitimi Nasıl Olmalıdır?

Mûsikî derslerinin ilk ve orta düzeydeki okullarda, bundan sonraki eğitim ve öğretimi konusunda da, iyileştirme maksatlı olarak şu gibi faaliyetlerde bulunulabilir: ilk ve orta dereceli okullarda, Türk Mûsikîsi öğretim ve eğitimi, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yeniden hazırlanacak ders programları çerçevesinde, gerekli araç ve gereçlerle birlikte teorik ve uygulamalı olarak haftada en az iki saat yapılmalıdır. İlkokuldan başlayarak kulakta ses ve ritim geliştirme eğitimi için ninni ve basit okul şarkıları ezbere söyletilmelidir. Orta öğretimde nota ve solfej öğretiminin en iyi bir şekilde yapılarak, uygulaması da şarkı ve türküleri notadan okuyabilecek duruma getirmek suretiyle yapılmalıdır. Türk Mûsikîsi Tarihinin ana kaynakları ve Türk Mûsikîsinin ünlü bestekârlarının biyografi ve eserleri tanıtılmalıdır. Türk Mûsikîsi ses sistemleri bilimsel ve

¹²⁶ M.E.B, Tebliğler dergisi, sayı. 1661, Ankara - 14 Haziran 1971.

¹²⁷ Ruhi Kalender, a.g.e. s. 5-6.

¹²⁸ Ruhi Kalender, “*Türk Mûsikîsi Türk Halkının Kendi Öz Varlığıdır*” Milli Eğitim (Kültür, Sanat ve Eğitim) Dergisi, Sayı 130, Ankara – 1996, s. 25-26.

uygulamalı olarak gösterilmelidir. Türk Mûsikîsinde kullanılmakta olan makam ve usûller, teorik bilgi ile birlikte uygulamalı olarak öğretilmelidir. Dünya Mûsikîsi Tarihi'nin ana hatları ve Batı Mûsikîsi ses sistemleriyle, Türk Mûsikîsi ses sistemlerinin karşılaştırılması yapılmalıdır. Türk Mûsikîsi'nin; Klasik Türk Mûsikîsi, Türk Sanat Mûsikîsi, Türk Din Mûsikîsi, Türk Halk Mûsikîsi dallarında yeterli bilgi verilmelidir. Okullarda çeşitli yayın araçları ile ders aralarında veya müsait zamanlarda, kulak eğitimini geliştirmek için, Türk Mûsikîsi örnekleri yayınlanmalıdır. Fen liseleri, sağlık meslek liseleri gibi, mûsikî ağırlıklı ortaokul ve liseler kurulmalı ve bu kuruluşlar yüksek öğretim kuruluşlarına kaynak oluşturmalıdır.¹²⁹

4. Ruhi Kalender'e Göre Dînî Mûsikî Eğitimi

Dînî Mûsikî günümüzde İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinde ders olarak okutulmaktadır. İlahiyat Fakültelerinde "Türk Din Mûsikîsi" adıyla, yalnız II. sınıflarda ve bir dönem boyunca seçmeli olarak okutulmaktadır. Bu ders; teorik ve pratik olarak iki bölümden oluşmaktadır. Bu Fakültelerde, bu derslerin eğitim ve öğretimi, sayıları pek az olan fakat bir mûsikî eğitimi yapan kurumu bitirmiş öğretim görevlileri veya mûsikî ile ilgisi olan öğretim elemanları tarafından yürütülmektedir. Fakülteden mezun olan öğretmen adaylarından bazıları, İmam Hatip Liselerinde, meslek dersleri arasında yer alan Dînî Mûsikî derslerini okutmaktadır. Ayrıca İlahiyat fakültelerinde, bir yarıyıld, haftada iki veya üç saatle, bu derste mûsikînin temelinde uzun zamana bağlı gerekli nota ve solfej öğretimi ile kulak eğitiminin yeterli düzeyde yapılamadığı da görülmektedir.

Türk Din Mûsikîsi dersi İmam Hatip Liselerinde, 1985-1986 eğitim öğretim yılında elli lisede bütün sınıflarda, 1987-1988 eğitim öğretim yılından itibaren de bütün liselerde, 2.3. ve 4. sınıflarda haftada iki saat normal seçmeli ders olarak okutulmaya başlamıştır. Bu okullarda, Dînî Mûsikî dersleri, Milli Eğitim Bakanlığının, 1985 yılından itibaren açmış olduğu, yirmi günlük Dînî Mûsikî Hizmetiçi Eğitim kurslarını gören toplam 376 öğretmen tarafından yürütülmektedir.¹³⁰ Ruhi Kalender, bu hizmetiçi kurslara, öğretim görevlisi

¹²⁹ Ruhi Kalender," *İlk ve Orta Eğitimde Mûsikî Öğretimi*" Tercüman Milli Eğitim Sempozyumu, İstanbul, 21-24 Ocak 1984. Tebliğ notu, s. 6-7.

¹³⁰ İmam Hatip Liselerinde bugün Türk Din Mûsikîsi dersinin durumu daha kötüdür. Çoğu merkez okulda bile bu dersleri verecek ehliyetli kimse yoktur. Ruhi Kalender yirmi yıl öncesinde kendi dönemde olan

olarak katılmıştır. Bu kurslara davet edilen bazı öğretmenlerin, mûsikî ile ilgilerinin olmadığını, Ruhi Kalender tarafından müşâhede edilmiştir. Bu seçimin mümkün olduğu kadar, mûsikî ile yakından ülfeti olan ve özellikle hâfız öğretmenler arasından yapılamadığı anlaşılmıştır. Ayrıca bu liselerde görevli bayan öğretmenlerin, yapılan bu Dînî mûsikî Hizmetiçi Eğitim kurslarına çağrılmadıkları görülmüş ve az da olsa bu güzel sanatı öğrenme fırsatından mahrum bırakıldığı dikkati çekmiştir. Bu nedenle kız imam hatip liselerinde ve kız Kur'ân kursu okullarında Dînî Mûsikî dersi öğretmen açığının kapatılmasında güçlük çekilmektedir.¹³¹

- Okullarda İyi Bir Dînî Mûsikî Eğitimi Nasıl Olmalıdır?

Dînî mûsikî derslerinin bundan sonraki eğitim ve öğretimi konusunda da, iyileştirme maksatlı olarak şu gibi faaliyetlerde bulunulabilir: Türk Mûsikîsinin eğitim ve öğretimi nesillerden beridir, usta-çırak metodu ile yapılmaktadır. Öncelikle bu boşluğu doldurmak için hâlen faaliyetlerini sürdüren İstanbul'daki ve günümüzde sayısı pek az olan Devlet Türk Mûsikîsi Konservatuar'ı gibi okullar, diğer büyük şehirlerde de kurularak, Türk Mûsikîsinin eğitim ve öğretimini yaptıracak öğretmenler yetiştirilmelidir. İlahiyat Fakültelerinde, Türk Din Mûsikîsi dersi, hazırlık sınıfından başlamak üzere, bütün sınıflarda en az haftada dört saat, dersin araç ve gereçleriyle birlikte, teorik ve uygulamalı olarak yapılmalıdır. Bu derslerde Türk Mûsikîsi tarihinin ana kaynakları ve ünlü bestekârlarının biyografisi ve eserleri tanıtılmalıdır. Türk Mûsikîsi ses sistemleri bilimsel ve uygulamalı olarak öğretilmelidir. Türk Mûsikîsi'nde kullanılan makam ve usûller, teorik bilgilerin yanında, uygulamalı olarak öğretilmelidir. Nota ve solfej öğretiminin en iyi bir şekilde yapılarak, uygulamalı olarak da kolay ilâhileri okuyabilecek bir duruma getirilmelidir. Dünya Mûsikîsi Tarihi'nin ana hatları ve Batı Mûsikîsi ses sistemleriyle, Türk Mûsikîsi ses sistemlerinin karşılaştırılması yapılmalıdır. Türk Mûsikîsinde özellikle Türk Din Mûsikîsi'nde kullanılan çalgıların çalınması, istekli ve yetenekli öğrencilere öğretilmelidir. Türk Mûsikîsi'nin; Klasik Türk Mûsikîsi, Türk Sanat Mûsikîsi, Türk Din Mûsikîsi, Türk Halk Mûsikîsi dallarında yeterli bilgi verilmelidir. Okullarda çeşitli yayın

---

durumdan bahsetmektedir. Ne yazık ki onların bu çabaları boşa çıkmış, bu yönde İmam Hatip Liselerinde bir gelişme olmamıştır.

¹³¹ Ruhi Kalender, *Dini Mûsikî Dersi Özel Öğretim Yöntemleri*, A.Ü.İ.F, Diyanet Vakfı, D.İ.B, "Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri", Ankara, 8-10 Nisan 1988. Tebliğ Notu.

araçlarıyla, ders aralarında veya müsait zamanlarda, kulak eğitimini geliştirmek için, Türk Din Mûsikîsi örnekleri yayınlanmalıdır. İlahiyat Fakülteleri ve İmam Hatip Liselerinde, ders programlarında, mûsikî dersine amaca uygun yer verilmeli ve her sınıfa, Türk Din Mûsikîsi mecburi ders olarak okutulmalıdır. Mecburi ders dışında özel yetenekleri geliştirmek için seçmeli mûsikî dersleri konulmalıdır. Fen Liseleri, Sağlık Meslek Liseleri gibi, mûsikî ağırlıklı ortaokul ve liseler kurulmalı ve bu kuruluşlar, Yüksek Öğretim kurumlarına kaynak olmalı ve alt yapı oluşturmalıdır. Bu arada şu önemli noktayı da vurgulamak gerekir ki; radyo ve televizyonlarda Türk Mûsikîsi türlerine daha çok yer verilmelidir. Bununla normal mûsikî eğitimi almamış olan her yaştaki halkımızın ruhlarına hitap ederek, onların mûsikî ihtiyaçları giderilmelidir. Türk Mûsikîsi, toplumumuzda millî ve insanî değerlere bağlı olarak daha zevkle yaşanılır bir duruma getirilmelidir.¹³²

- Türk Din Mûsikîsi dersinin İlahiyat Fakülteleri Açısından Önemi

Türk Din Mûsikîsi dersinin İlahiyat Fakülteleri ve bir ilahiyatçı için önemi büyüktür. Bir ilahiyatçı aynı zamanda din adamı demektir. Başka bir iş yapabilir, illa imam-hatip olmasına da gerek yok. O gittiği her toplumda ilahiyatçı kimliğiyle öne çıkacaktır. Öğretmen olsa bu sefer yine geleceğin insanları için dînin ulaştırıcısı ve tanıtıcısı olacaktır. İşte ilahiyatçı mûsikîyi ve özellikle Dînî Mûsikîyi iyi bilirse, bu onun için en önemli materyal olacaktır. Üzülerek belirtmek isteriz ki; bu dersin İlahiyat Fakültelerinin bazı bölümlerinde seçmeli olarak okutulması çok yanlıştır. Bu dersin İlahiyat Fakültelerinin bütün bölümlerinde ve daha fazla dönemi kapsayacak şekilde verilmesi gerekir. Biraz önce bahsi geçen sebepler düşünüldüğünde bu derse gereken önemin verilmediği kanaatindeyiz.

Bir ilahiyatçı kesinlikle Türk Din Mûsikîsi'nin, Ezân, Kâmet, Tesbîh, Temcit, Münâcât, Mahfel Sürmesi, Tekbîr, Salâ, Tevşih, Mevlit, Tardiyye, Mirâciyye ve daha birçok formu konusunda bilgi sahibi olmalıdır. Çünkü bunlar bizim manevi değerlerimizi, kültürümüzü ve bizi biz yapan birçok unsuru oluşturan hazinelerimizdir. Hem bir öğrenci hangi alanda yetişiyorsa o alanda bilgi sahibi olmalıdır. Şimdi bir tıpçı düşünün ki; kalkıp,

¹³² A.g.e.

efendim ben şu bölümde okudum tıpla ilgili şu bölümler beni ilgilendirmez, diyecek. Böyle şey olur mu? O alanında uzmanlaşacak fakat tıpla ilgili diğer bölümlerden haberi olacak ki, gerçek bir tıpçı olsun. İlahiyatçı da aynı şekilde, hangi bölüme yönelirse yönelsin bu ders hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Fakat en son olarak şunu da ilave etmek gerekir ki, bir insanın mesleği ne olursa olsun fikri, düşüncesi, kültürü, milleti veya inancı –ki bunlar çoğaltılabilir- mûsikîye bizâtihi ihtiyaç duyacaktır. Yani sayılan gerekçeler olmasa bile zaten bu eğitim onun ihtiyacı olacak niteliktedir.¹³³

5. Ruhi Kalender’e Göre Mûsikîde Usûl

Usûl bir mûsikî bestesinin yani eserin zaman bakımından eşit bölümlere (kalıplara) ayrılma tarzına denir.¹³⁴ Kuvveti birbirine eşit olmayan, fakat mutlaka kuvvetli, yarı kuvvetli ve zayıf zamanlar gibi, çeşitli vuruşların sıralanmasıyla meydana gelen belli kalıplara denir. Başka bir deyişle usûl zamanın kalıplaşmış halidir. Mesela, herhangi bir yere elimizle birincileri kuvvetli vurmak şartıyla, bir, iki, üç - bir, iki, üç - bir, iki, üç diye vurursak bunu dinleyen müzikal kulağa sahip bir kimse, üçerli gruplar vurduğumuzu hemen fark eder. Çünkü zaman içindeki uygunluk, birbirini düzenli aralıklarla takip eden, kuvvetli vuruşların gelmesiyle sağlanmış olur. O halde usûllerde dikkatimizi çeken şey, vuruşlar ve bunların kuvvetli veya zayıf oluşlarıdır.¹³⁵

Usûl, Klasik Türk Mûsikîsi’nin en önemli unsurlarından biridir. Serbest olarak usûlsüz olarak okunan eserler mevcut ise de, çoğunluk, özellikle de Sanat Mûsikîsi usûlle icra edilmektedir. Ritim duygusu esasında tüm kâinatı sarmıştır. Kâinat bir ahenk bir düzenlilik içinde cereyan etmektedir. Gezegenlerin deverânı, doğadaki devinim hep bir düzen bir düzenlilik arz etmektedir. İnsanın kalbi bile dinlenildiğinde düm-tek şeklinde atmaktadır. Birinci kuvvetli, ikinci zayıftır. Bu ritim bozulduğunda kalbin düzeni bozulacaktır. Bu da vücutta aksaklıklar ortaya çıkaracaktır. Demek ki; ritim duygusu her şeyin ahengini akışını düzenliyor. Bütün bunların sonucu Türk Mûsikîsinde usûle büyük önem verilmiştir. Çok

¹³³ 14 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi’ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

¹³⁴ 1 Aralık 2009 Salı günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi’ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

¹³⁵ Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender, *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Notları, Türk (Din Mûsikîsi –I)*, Basılmamış eser, Ankara – 1992, s. 22.

büyük zamanlara yayılan büyük usûller, tarih içinde, insandaki bu ritim duygusunun sonucu olarak ve atalarımızın bunun bilincinde olması sonucu ortaya çıkmıştır.¹³⁶ Ritim duygusu çok önemlidir. İnsan ritmin verdiği coşkunlukla yerinde duramaz. Kendisi raks etmese bile ayağı farkında olmadan o ritmi takip eder. Mevlânâ hazretleri bir gün çarşıda esnafların çıkır çıkır çekiç seslerini duyunca, ritmin ahengiyle başlamıştır raks etmeye. Bugün gençler tarafından sevilen müziklere baktığınızda görürsünüz ki; o müziklerdeki en büyük çekicilik ritmin verdiği armonidir. Gençler o ritmin ahengiyle raks ediyor, hop oturup hop kalkıyor, kendisini yerden yere vuruyor. Melodiden etkilendiği için yapmıyor, aksine ritim onu coşturuyor. Demek ki; ritim dimağa ulaştınca insanda bir hareketlenme başlıyor.¹³⁷

6. Ruhi Kalender'e Göre Güfte Ve Beste Unsuru

Güfte kelimesi Farsça “guften” söylemek fiilinden gelir. Türk müziğinde sözlü bir eserin bestelenmiş olan manzume sözlerine denilir. Sözlü eserleri, saz eserlerinden güfte unsuru ayırır. Beste ise; manayı ifade edecek melodilerin bir araya getirilmesidir. Beste; bir müzik eserini oluşturan ezgilerin bütünüdür. Farsçada bağlamak demektir. Türkçede ise “ırlamak” denir. İnsanoğlu dünyaya geldiği zaman önce ses vardır, söz sonradan gelir. Bir bebek derdini anlatmak için sesini kullanır ve annesi bebeğin ifadesini, sesinden anlar. Fakat yine de, asıl olan sözlerdir. Çünkü bir bestekâr, genelde öncelikle güfteyi okur ve o güfteye en uygun makam ve usûlü seçer. Bu sebeple güfte yazarı ve bestekâr hemen hemen aynı duyguları ve derin anlamı kavramalıdır.¹³⁸

Eskiden daha çok güfteler aruz kalıplarıyla oluşturulurdu. Bu da beste yapılırken, kişiye büyük kolaylık sağlıyordu. Ayrıca ikâ, beste ve güftenin birbiriyle mükemmel uyumunu meydana getiriyordu. Günümüzde aruz kalıbı yerine hece ölçüsü kullanıldığı için bazı prozodik, ve melodik problemler ortaya çıkmaktadır. Sofyan ile ölçülendirilmiş bir eserde hece ölçüsünü oturtmak için yer yer ölçü başına sekizlik sus işareti getirildiği gibi, düyekle ölçülendirilmiş bir eserde de ölçü başında dörtlük sus işareti görebiliyoruz. Bu da

¹³⁶ 1 Aralık 2009 Salı günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

¹³⁷ Aynı röportaj.

¹³⁸ 20 Aralık 2009 Çarşamba günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

hem hânendeyi, hem sâzendeyi, hem de dinleyiciyi rahatsız etmektedir. Müzik bir bütün olarak uyum içindedir. Mesela şu önemlidir diye söylüyoruz ama aslında; beste de, güfte de, usûl de birer ana kolon gibidir. Birindeki zayıflık diğerlerini etkiler. Sanat güzeli arama olduğu için bir mûsikî cümlesini bir araya getiren her öge en güzel şekilde olmalıdır.¹³⁹

Beste yapmak için müzisyen olmak şart olmadığı gibi, güfte için de edebiyatçı olmaya gerek yoktur. “*Erler Demine Destur Alalım*” isimli rast ilâhiyi Ahmet Hatipoğlu, Hacı Tahsîne Hanımdan dinlemiş ve kasete almıştır. Sonradan çok beğenilmiş ve günümüzde halen en çok icra edilen ilâhilerden biri olmuştur. Hacı Tahsîne Hanım sıradan bir ev hanımıdır, fakat çok güzel bir eser ortaya koymuştur. Tabii ki eğitimin payı olmakla birlikte daha çok yaratıcılık işidir. Ayrıca konu sınırlaması da yoktur. Herkes her şey için beste yapabilir. Sadece sevgiliye beste yapılmaz, başka duygularla da beste yapılabilir. Mustafa Nâfiz Irmak’ın bestesi olan “*Kanaryam güzel kuşum ben sana vurulmuşum*” isimli Hicâz şarkı bir kuş için yapılmıştır. Önemli olan gönülden olmasıdır.¹⁴⁰

Bir bestekâr beste yaparken toplumun psikolojisini bilmeli ve ona göre davranmalıdır. Bunun yanında hangi dilde eser ortaya koyacaksa, o dilin kurallarını bozmadan güfteyi bestelemeli, prozodi ile ilgili yanlışlar yapmamalıdır. Şart olmasa da daha sanatlı ve edebi eserler ortaya koymak için elden geldiğince edebiyat bilmesi faydasına olacaktır. Önceden belirttiğimiz gibi edebiyat bilmesi eser meydana getirmesi için şart değildir, çünkü örnekleri vardır. Ama en muhteşem eserlere baktığımızda; edebiyatımızla, kültürümüzle beslendiğini görürüz. Örneğin bir ilâhi bestelenecekse; bestekâr Türk Tasavvuf Edebiyatı, tasavvuf şiirleri hakkında bilgi sahibi olursa, bu edebiyatın kapsayan Türkçe, Arapça ve Farsça dilleri hakkında bilgi sahibiyse, eser daha başarılı olacaktır. Bir Halk Mûsikîsi eseri bestelenecekse; bestekâr o yörenin ağzını bilmeli, kültürü hakkında bilgi sahibi olmalıdır.¹⁴¹

¹³⁹ 20 Ocak 2009 Salı günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi’ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

¹⁴⁰ Aynı röportaj

¹⁴¹ Aynı röportaj

7. Ruhi Kalender'e Göre Uslûp (Tavr) Unsuru

Türk Mûsikîsi her ne kadar nazarî bilgiler içerse de, bu mûsikînin asıl öğrenim şekli usta – çırak yöntemi ile olmuştur. Çünkü Türk Mûsikîsi nazarî bilgiden çok amelî bilgi ile icrâ edilir. Öğrenci hocasını dinler, kulağını ona verip onu taklit eder ve böylelikle uslûp veya tavr dediğimiz şekliyle Türk Mûsikîsini öğrenir. Tabi ki, buradan nazarî bilgilerin faydasız olduğu şeklinde bir şey çıkarılmamalıdır. Elbette makam bilgisinin, usûl bilgisinin, nota bilgisinin okuyuşta faydası olacaktır fakat kastedilen; bir insanın güzel sesi ve mûsikî bilgisi olması yetmeyecektir çünkü Klasik Türk Musikisi tavrı çalışma ile elde edilir. Bugün köşeli köşeli okuyanların eksikliği, bu tavidir. Ayrıca bu yalnızca okuyuş için geçerli değildir. Türk Mûsikîsinde her sazın ayrı bir tavrı vardır. Hatta bazen aynı sazın bile başka tavidaki kullanışları olabilmektedir. Örneğin ney sazında bu böyledir. Demek ki; sazandeler, sazlarından en güzel sesi Türk Mûsikîsi uslûbuna uygun olarak çıkarmalı o sazın virtüözü olmalı ve hânendeler ise; seslerini bu mûsikîye göre en güzel şekilde kullanmalıdır.¹⁴²

Tavr konusunda en önemli özelliklerden biri de prozodi meselesidir. Bir beste yapılırken prozodisi usûlle birlikte güfteye giydirilir. Fakat eğer okuyucu telaffuzuna dikkat ederek Türkçedeki aslî haliyle okumazsa yine istenilen olmayacaktır. Diğer bir husus gırtlığın iyi kullanılmasıdır. İnsana bahşedilen hançereden daha iyi bir enstrüman yoktur. Sadettin Kaynak'a (1961) neden enstrüman kullanmadığını sorduklarında şöyle cevap verirmiş: "*Benim gırtlığım var onlara ihtiyacım yok.*" Çünkü her nağme, her nota orada zaten var.¹⁴³

Bir diğer husus ise; icra sırasında okuyucu nefesini iyi kullanmalıdır. İki türlü nefes vardır; iyi nefes, kötü nefes. İyi nefes diyaframı doldurarak daha tok bir şekilde kullanılır. İyi nefes dik durarak diyafram açık bir şekilde alınabilir. Okurken ayakta olmak daha güzeldir. Diyafram açık olduğu için daha rahat kullanılabilir. Mesela, Hafız Burhan (1943) çok kilolu olmasına rağmen sandalyeye dayanarak ayakta okumuş. Kötü nefes, zayıf olduğu gibi, süresinin kısa olmasıyla daha yorucudur. İyi nefes kullanılacak ve bu sırada muhakkak ağız açık bir şekilde okunacaktır. Ağızını açmadan küçük dudak hareketleriyle

¹⁴² 1 Aralık 2009 Salı günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

¹⁴³ Aynı röportaj

okumak rahatsız edici olduğu gibi, sesleri kapattığı için notaların çıkarılmasını da zorlaştırır. Ağız açmadan kastımız, opera sanatçıları gibi ağızını kocaman açarak okumak da değildir. Çünkü Türk Musikisi aynı şekilde göze de hitap eden bir sanattır. Şimdi mesela biri bir konserde bir kasîde okusa yüzü çarşaf gibi buruş buruş oluyor. Sanki adama eziyet ediyorlar gibi, seyirciler onu o halde izliyor. İnsan içinden yahu şu kaside bitse de şu adam, bu eziyetten kurtulsa diyor. Hâlbuki merhum Münir Nurettin Selçuk (1981), sahneye en güzel şekilde çıkar ve öyle dik nağmelerde bile yüzünde hiçbir buruşma olmadan, kalplere hitap ederek öyle güzel okurdu ki. Hatta bazen o dik seslerde bile hiç kızarıp bozarmadan rahat bir şekilde nasıl okuyor diye hayret eder ve kendi kendime; acaba okumuyor da, ses kayıttan mı geliyor, diye sorar, konuşuyor zannederdim. Aynı şekilde eserlerin sonunda meyan yapıp da sert bir şekilde bitirilmesi uygun değildir. Meyan yapılıyorsa bile kulağı tırmalamayacak ve bitiş hissi verecek şekilde, yumuşak bir edâ ile yapılmalıdır. Örneğin; bir uçağın iniş sırasındaki hareketi gibi, ne kadar yumuşak olursa o kadar güzel olacaktır.¹⁴⁴

8. Ruhi Kalender'e Göre Prozodi Unsuru

Prozodi bir bestede harf, hece ve kelimenin notalara yerleştirilmesidir. Güfte ve bestenin en güzel şekilde bir araya gelmesi ve bir müzik cümlesinin oluşmasını sağlar. Diksiyon nasıl bir konuşmacının anlaşılır kılınması için yardımcı oluyorsa, prozodi de müzikte kelimelerin asıllarına uygun şekilde kullanılıp daha iyi anlaşılmasına ve doğru kullanılmasına yardımcı olur. Türkçe kelimeler asıl itibariyle kapalı ve açık hecelere göre bestelenir. Açık heceler en fazla bir birim zaman alırken, kapalı heceler bir birim zamanın üzerinde değerlendirilir. Şayet kelime başka bir dilden geldiyse, o dilin konuşma kuralına göre şekillenir. Müziğin bir tarifi de; konuşmanın uzatılmasıdır. Bu uzatmayı eğer doğru yapmazsak dilin yapısını ve eserin anlaşılabilirliğini bozmuş oluruz. Ses uyumu daima ritme ayak uydurmalıdır. Usûl nasıl kuvvetli, yarı kuvvetli ve zayıf olarak bir ahenk içinde ilerliyorsa kelimelerde bunlara kulağı rahatsız etmeyecek bir ahenk içinde giydirilmelidir.

¹⁴⁴ 1 Aralık 2009 Salı günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

V. BÖLÜM

BAZI SANATÇI, İLİM ADAMI VE TALEBELERİNİN RUHİ KALENDER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde Ruhi Kalender'in çağdaşı olan, beraber meşk faaliyetlerinde bulunduğu ve alanında derinleşmesi için faydalandığı, ders aldığı, kendisinden yararlandığı bazı isimleri vermek istiyoruz. Bu kişilerle muhtelif mekân ve zamanlarda çalışmalar yapmıştır. Bunları kendisiyle yaptığımız röportajlar vasıtasıyla elde ettiğimiz için bazı kişiler atlanmış olabilir. Ama biz, tezde bulunsun bulunmasın elden geldiğince bunları kaydetmeye çalıştık. Bu isimlerden tespit edebildiklerimiz şöyledir: Ankara Radyosu'ndan kemani Cahit Ünyaylar, Kanuni Gültekin Aydoğdu, neyzen Ekrem Vural, Tahir Engin İçöz, İsmail Akdeniz, kemani Şenol Dinleyen, kemani merhum Demir Karabaş, kemençeci M. Emin Seyfelioglu, neyzen Uğur Onuk, neyzen Ali Balakbabalar ve babası neyzen Muhsin Balakbabalar, Erol Sayan, Gündoğdu Duran, Doğan Dikmen, Ela Altun, Zekai Tunca, neyzen Cihat Gencer. Şimdi de uzun yıllar birlikte çalışmalar yaptığı, mesaisini paylaştığı ve onu tanıyan ve programlarını takip edip, kendisi hakkında bize bilgi veren bazı sanatçılar, ilim adamları ve talebeleriyle yaptığımız röportajlardan bir bölüm vererek, kendisi ile ilgili bazı tespitlerin konumuza ışık tutacağını düşünüyoruz.

-Yrd. Doç. Dr. Bayram AKDOĞAN¹⁴⁵

Ruhi Hocamla, ben ilk defa Milli Eğitim Bakanlığı Din öğretimi Genel Müdürlüğü Hizmetiçi Eğitim Dairesi'nin tertip etmiş olduğu, Dînî Mûsikî Kursu'nda karşılaştım. Samsun'da 1985'te yapılan bir kurstu. Nuri Özcan Hocalarla birlikte ders veriyorlardı. Derslerinde esprili ve sempatik oluşuyla ilgi topluyor ve seviliyordu. Ayrıca özellikle bu alanda olan bilgisi ve becerisi beni çok etki altında bıraktı. Hatta bir seferinde odamda Yusuf Paşa'nın Segâh Peşrevi'ni üflemeğe çalışırken, bir el arkadan omzuma dokundu. Dönüp baktım ki; Ruhi Hocam: *"Aferin Bayram aferin! Çok güzel, iyi gidiyorsun, Maşallah! Bayram bu Ney'e dikkat et, bir gün işine yarayabilir."* dedi. Tabi söyleyene

¹⁴⁵ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı Başkanı.

değil, söyletene bak demişler. Ondan üç sene sonra o ney işime yaradı ve hocamın Fakültesinde vazife yaptığı bölümde asistan oldum.

Tabii ki hocamın benim üzerimde çok büyük hizmetleri vardır. Yetişmemde vesile hocamdır. Bir talebenin hocasından istifade edebilmesi, onun alanında en mükemmel olduğunu düşünmesine bağlıdır. Bu manada ben de gerçekten onun bu alanda zirvede olduğunu ve mükemmel olduğunu düşünüyorum ve gerçekten kendisine saygı duyuyordum. Bu aslında bana göre olsa da, gerçekte de öyleydi. Çünkü Hocam sadece Türk Din Mûsikîsi veya Türk Mûsikîsi dalında iyi bir bilgi sahibi ve icracı değildi, aynı zamanda bu alanda yeterli derecede bir akademisyendi. Yani o hem iyi bir müzisyen hem de iyi bir nazariyatçı idi. Buna ek olarak kalemi çok kuvvetliydi. Ben akademik yazı yazmayı hocamdan öğrendim. Eğer hocamın döneminde bilgisayar olsaydı, çok daha önemli çalışmalara imza atardı. Çünkü bütün her şeyi el ile insan gücü ile yaptı. Diğer hocalarımla kıyaslama yapmak tabii doğru olmaz, bu alanda hizmet etmiş birçok üstadımız vardır. Fakat şunu da ifade etmek isterim ki; bana göre Ruhi Kalender, Türkiye’de bu alanda çok yönlülüğü ve bilgisiyile en önde gelenlerden biridir. Genelde bu alanda bir insan ya iyi bir icracı ya da iyi bir akademisyen olur. İkisi birden kuvvetli olmaz. Hocamda ikisi de kuvvetliydi. Bu konuda Yüksek Lisans çalışması yaptırmamın sebebi de budur. Allah uzun ömür versin ama hocamın eserleri ve mûsikî hakkındaki fikirlerini hayattayken ulaşıp, gelecek nesillere aktarmak ihtiyacını duyduk.

İnsanî yönünü düşündüğümde ise, şunları söyleyebilirim: Hocam çok zarif, kibar ve yardımsever biridir. Bana öğretmenliğinin haricinde baba vekilliği yapmış ve sıkıntılı zamanlarımda yanımda olmuş, bu sıkıntıları gidermek için gayret etmiştir. Gurbete gelmiş bir insanı sahipsiz bırakmamış ve talebesine sahip çıkmıştır. Ayrıca hocamın birçok güzel davranışı da onun bana öğretisi olmuştur. Emekliliğinin ardından elimden geldiğince hocamın bu güzel davranışlarını sürdürmeye ve yaşatmaya çalıştım. Örneğin; hocam her kandil ve bayramlarda tek tek odaları dolaşır ve herkese ziyarete bulunurdu. Kapıdan da olsa herkese uğrar, selam eder, gününü tebrik ederdi. Bunun gibi adet ve geleneklerini elimden geldiğince yaşatmaya çalışıyorum.

Hocam ayrıca boş konuşmayı ve konuşulmasını hiç sevmezdi. Bazı kişilerin bedeni ve nefsânî şekilde konuşması onu hemen rahatsız ederdi. Hâl ve hareketlerinden hemen anlardınız. Biri dedikoduya başlayınca, hemen ya o günün havasından ya da bir şeyden bahsederek konuyu değiştirmeye çalışırdı. Müzikten, arabalardan, yeme-içme ve gezme gibi konularda konuşurduk. Başka mevzuları sevmezdi. Sevmediği bir davranış da olsa insanı kırmazdı. Gönül insanı bir kişiliği vardı. Başkaları bazen tatsız şaka yapar onun anlamadığını zannederdi. Hâlbuki ben, hocaya yakınlığım nedeniyle bilirdim. Anlardı ama yine de o insanı üzmemek için bir şey demezdi. Çünkü insanın hatasını yüzüne vurmazdı. Bazen bana anlatır, benimle dertleşirdi. Yine de isim vermezdi. Kalbini kıranları söylemezdi.

Ben halen, hocamla görüşüyor ve O'nun fikir ve görüşlerinden istifade ediyorum. Verdiği hizmetleri ve memleketimiz, kültürümüz açısından yaptığı çalışmaları çok önemli kabul ediyorum. Allah'tan hocama hayırlı ve uzun ömürler nasip etmesini diliyorum, çalışmanızda başarılar diliyorum ve bana da zaman ayırdığınız için teşekkür ediyorum.¹⁴⁶

- **Fatih KOCA**¹⁴⁷

Ruhi Hocamı, 1994 yılında Ankara İlahiyat'ı kazanınca tanıma fırsatı buldum. Zaten müziğe merakımız vardı. Okulda koro için ilan görünce, ben de katılmak istedim ve hocamın dördüncü kattaki odasında yapılan çalışmalara iştirak ettim. O zaman Mustafa İsmail Toprak, Abdullah Kazancı ve Ruhi Baykara gibi değerli kişiler vardı. Hafız olmam ve ney üflemem sebebiyle de bana ayrı bir ilgi gösterdiler. Korolarda ney üfledim ve ilk konserde ayrıca "*Sevdim Seni Ben Mağbuduma*" isimli eseri solo olarak okudum.

Okulda devam eden bu çalışmanın yanında Ruhi Hocam ayrıca özel olarak da öğrencilerle ilgileniyor ve onları yetiştirmek için çaba sarf ediyordu. Ben az da olsa nota okuyabiliyordum fakat neyle deşifre ediyordum. Solfej okuyabilmem için ilk olarak bana ödev olarak Sadettin Kaynak'ın "*Ya Sahibe'l-Cemal*" isimli eserini verdi. Hem usûl hem de solfej okuyarak okumam gerekiyordu. Bu eser bana çok ağır geldi. Bir süre beni

¹⁴⁶ 8 Mart 2010 tarihinde Yrd. Doç. Dr. Bayram Akdoğan Hocamla, Fakülteodaki odasında yapılan röportaj.

¹⁴⁷ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk Din Mûsikîsi Öğretim Görevlisi.

uğraştırdı. Meğer sonradan anladım ki; o eser bana çok şey kazandırdı. Benim için çok büyük bir eserdi. Hocamın bana verdiği ikinci eser “*Mâhestü*” adlı Hüzam Ayinin birinci selamıydı. Üçüncü olarak ise “*Levlâke*” isimli Rast eserdi. Zorlansam da müzikte bir aşamayı geçmeme vesile oldu. Bunlar hocamın bana olan yardım ve destekleri. Onun bu yöntemiyle notayı tanıdım ve notalar arasında ayırım yapabildim. Ne yaptığımın farkında oldum, hocamın bana en büyük hizmeti budur.

Şuanda devam ettirdiğim korolar ve derslerde hep hocamdan elde ettiğim kazanımları öğretmeye ve devam ettirmeye çalışıyorum. Gerçek bir öğretmendi. Hiç bıkmazdı. Ben hocamla saatlerce çalıştığımızı ve aynı notaları tekrar ve tekrar okuduğumu biliyorum. Dizlerime usûlle vura vura, hocam kanunu ile birlikte bana önce yerinden, sonra bir ses, sonra dört ses ve en son olarak beş ses ilahiler okuttu ve beni çalıştırdı. Böylelikle hem tiz sesleri hem de pes sesleri iyi kullanmamı sağladı. Bas sesleri sağlam olarak basmayı hocam çalıştırdı. Bunun yanında tabi Bayram Hocamı da unutmamak gerekir. Hocamı rahatsız etmek istemezdim bazen ve Bayram Hocama giderdim. Onunla birlikte çalışmalar yapardık. Öğrenci olduğum bu yıllar benim müziği keşfetmeme ve bugünkü hale gelmeme büyük katkı sağlamış ve bunun da baş mimarı Ruhi Hocam olmuştur. Hocamla yurt içi ve dışında birçok konser, açılış ve meşklere katıldık.

İnsanî yönüyle de Ruhi Hocam gerçekten çok büyük bir insandır. Pozitif enerjisiyle insanları sarardı. Hem programlarda hem de derslerinde o kadar değişik bir insandı ki etrafına bir anda neşe saçıyordu. Derse girince şöyle bir dışarı bakar ve: “Bakın çocuklar! Dışarıda ağaçlar ne güzel, çiçekler açmış.” diyerek söze başlardı. Dert, keder, sıkıntı... Bunların hepsinden ârî bir insandır. İç dünyasında kötümserliği barındırmayan bir yapısı vardır ve bunu kesinlikle kendisiyle yaşamayan, dışarı yansıtan bir insandır. Bu nedenle derslerde çok sevilir ve konserlerde ayakta alkışlanır. Fakat yine aynı hocamın konser sırasında da, insanları gözyaşları içinde bıraktığına da şahit oldum. Adeta o, etrafındaki insanları duygu seline salıyordu. Ahlâken de, hocamın kesinlikle üçüncü bir şahıs konuştuğunu görmedim. Eğer konuşuluyorsa, o şahıs olmadığı için bir şey ifade etmez. Vele ki etmişse mutlaka iyi yönünü söyler, buna rağmen de ilk görüşmesinde o kişiye senin hakkında şunları söyledik diye anlatırdı. Bu ayrı bir şeydir. Bu İslam ahlâkıdır. Ben, hocamdan müziğin dışında, ahlâkı öğrendim. Müziğin dışında, Allah’a olan muhabbetini

görerek, aynı sevgiyi muhabbeti duyabilir miyim, bunu öğrendim. İbadetlerine olan ısrarını ve sevgisini gördüm ve örnek aldım. Daima mütevâzîdir. Hiçbir insanı, hiçbir öğrenciyi boş göndermez. Muhakkak bir şey ikram eder. Fakat bundan daha önemlisi, eğer bir öğrencide bir gayret nişanı görüyorsa onu asla bırakmaz ve canla başla ona faydalı olmaya çalışır. Yeter ki, o öğrencide bir cevher belirtisi görsün, hemen onu sahiplenir.

Hocamın güzelliğini ve diğer insanlarda farkını anlatmak için şu hadiseyi hatıramız olarak nakletmek isterim: 2004 yılında Kırgızistan’a konser ve konferans vesilesi ile Ruhi Hocamla birlikte gittik. Orada bir nehrin kenarında, Hocamın bir bülbül ile konuşmasına şahidim. Prof. Dr. Nusret Çam, Prof. Dr. Ömer Faruk Harman ve Prof. Dr. Mustafa Kara da bizimle birlikteydi. Irmağın karşı tarafındaki bir bülbüle, onun sesiyle seslendi ve o bülbül de ona aynı tonla cevap verdi. Bu yaklaşık beş dakika sürdü. Hepimiz hayretler içinde onu izledik.

Ben hocamın hakkını ödeyemem. Allah nasip etti ve hocama bir konuda yardımım dokundu. Bu da benim için bir nimettir. Hocama hacca gidebilmesi konusunda yardım ettim ve hala bunun sevincini her fırsatta dile getirmesi: “*Fatih’ciğim! Hâlâ haccin sevincini içimde yaşıyorum.*” demesi, beni ne kadar mutlu ediyor anlatamam. Bu benim için bir gururdur. O, bizim için örnek bir insandır. Yaklaşık on yedi yıllık bu süre içerisinde iyiliğinden başka bir şey görmedim. Allah’tan hocama uzun ve hayırlı ömürler diliyorum.¹⁴⁸

- **Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ¹⁴⁹**

Ruhi Beyle yetmişli yıllarda tanıştım zannediyorum. Ruhi bey ismiyle müsemma, yani kalender bir insandır. Çok iyi bir insan, dedikodusu olmayan sadece mûsikî ile meşgul olan, insani münasebetleri gayet iyi olan gayretli, çalışkan bir arkadaş... O aynı zamanda dost canlısı bir insan, dost olduğu insanlarla görüşmekten zevk alan vefalı bir arkadaşır. Emekli olmasına rağmen hâlâ arar veya Fakülteye geldiği zaman uğrar. Fedakâr ve

¹⁴⁸ 8 Mart 2010 tarihinde Fatih Koca Hocamla, Fakülteadaki odasında yapılan röportaj.

¹⁴⁹ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü İslam Felsefesi Ana Bilim Dalı öğretim üyesi.

insanlara iyilik yapmayı seven birisidir. Biz O'nun ile Fakültede oda arkadaşydık. Saat altıdan sonra beraber mûsikî meşki yapardık. Ayrıca özellikle yöneticilik yaptığım zamanda mûsikî faaliyetlerinin geliştirilmesi hususunda çabada bulunduk. Beraber kalıp da odamızda sohbet ettiğimiz zamanlarda, ben hiçbir kimsenin aleyhinde konuştuğunu görmedim. Ya mûsikîden bahseder ya da Wolksvagen bir arabası vardı, ondan bahsederdi. Yani Kur'ânî bir düşünceye sahipti. Odasında kanun çalarken onu zevkle izlerdim. Çünkü duyarak hissederek çalardı. Bir sanatı icra etmekten ziyade, mûsikî sanatını kanunla duyan ve duyuran bir edayla çalardı. Hem burada hem de başka yerlerde verdiği konserlerde hep kendisi, o konserde icra edilen ilâhileri yaşayan ve yaşatan birisidir. Öğrenci ve hocalar o konserlerden sonra gönül huzuru ile ayrılırlardı. Onu talebeler ve hocalar çok severlerdi. Yani kısaca Ruhi Bey yaşayan bir mûsikî idi. Değer hükümleri olan ve bunlara önce kendisi riayet eden bir insandı. Sevgi doluydu ve insanlara sevgi ile muamele ederdi.

Bence Ruhi Bey, İlahiyat Fakültesi ve Türkiye için bir kıymettir. O kıymetin değerinin layık-ı vechile verilmediğini düşünüyorum. Dil problemi yüzünden yardımcı doçent olarak emekli olsa da, aslında asıl değeri bunun üstündedir. Yetiştirmek istediği öğrencileri için de, canla başla çalışmıştır.¹⁵⁰

- **Ekrem VURAL**¹⁵¹

Bizim Ruhi Beyle eskiden bazı çalışmalarımız oldu. Beraber olduğumuz konserler oldu. Mesela ticaret odalar birliğinde bir konser programımız olmuştu. İlahiyat Fakültesindeki programlarda ben fazla bulunmadım. Ben Ruhi Beyi daha çok meşk çalışmalarımız vesilesiyle hatırlıyorum. Buralarda benden ders aldı kendisi. Dedegân yolu olarak biz arkadaşlara özellikle zor eserler geçtirmeye çalışırdık. Eserlerin zor yerleri olduğunda herkes oradan kaçmaya çalışırdı. Ben ise onun üstüne üstüne giderdim. Bununda kendisine bizzat faydalı olduğunu biliyorum. Azimli ve çalışkan bir arkadaşdır.¹⁵²

¹⁵⁰ 8 Mart 2010 tarihinde Prof. Dr. Hayrani Altıntaş Beyle, Fakültedeki odasında yapılan röportaj.

¹⁵¹ Ankara Radyosu emekli neyzenlerindendir. Son dedelerden ders almış, yaşayan son üstatlardandır.

¹⁵² 1 Mart 2010 tarihinde Ekrem Vural Beyle, Bayburt El Sanatları Merkezi'nde (Bayındır 1 sk. no22/6 Kızılay) yapılan röportaj.

- **Uğur ONUK**¹⁵³

Ben Ruhi Beyle 1983 yılında tanıştım. Kendisi o zaman Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde okulun korosunu çalıştırıyordu. O yıllardan itibaren konser ve programlara beni çağırdı. Birçok programda birlikte olduk. Şunu söyleyebilirim; kendi şahsına münhasır birisidir. Yani kimseye benzemez. Hani derler ya; insan insana benzemez diye, öyle değil, o gerçekten çok farklı bir insandır. Çok temiz kalpli ve içi dışı bir, biridir. Bir insanın arkasından asla konuşmaz. Dürüstlüğüne inandığım biridir. Ayrıca müzik bilgisi ve sanat zevki olan biridir. Benim doğum yerim de Elazığ'dır ve anne tarafından hemşeri de sayılırız. Yaklaşık yirmi yıllık dostluğumuzda hiçbir anlaşmazlığımız olmadı. Bize en garip gelen özelliği; heyecanlı bir yapısı vardı. Konserlerden önce çok gergin ve panik havası içinde olurdu. Biz onun yapısını ve kişiliğini bildiğimiz için, bunu hoş görürdük. Şahsına karşı önce büyük bir saygı, sonra da büyük bir sevgi duyduğum bir insandır. Emekli olmasına üzülmüştük. Ben ona sağlık ve uzun ömürler diler, selamlar ve hürmetler ederim.¹⁵⁴

- **Hamza TOKSÖZ**¹⁵⁵

1981 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine girdim. Dr. Ruhi Kalender ile Fakülte hayatımın üçüncü ayında tanıştım. Koro çalışmaları için istekli ve ilgili öğrenci araştırması için 129 numaralı anfiye gelmişti. Mustafa Demirci, Ali Fuat Aydın, M. Arif Öztürk ve ben Hamza Toksöz, hocanın yanına gittik. “*Hocam biz varız.*” dedik. Sevindi, heyecanla “*Hemen başlayalım.*” dedi. O hafta Çarşamba günü başladık. Yirmi üç kişi olmuştuk. Hatırladıklarımın bazıları İskender Türe, Mehmet Akif Sütçü, Ömer Turan, Nuri Uygun idi. Gelen arkadaşların istekli hali hocayı sevindirdi.

Odaya girdiğimde notalarla dolu bir masa, ağırlıklı olarak müzikle ilgili eserlerle dolu bir kitaplık, bir yanda kanun, bir yanda kudüm, bir yanda bendir, çalpara, tambur, ud, keman vb. enstrümanlar hep çalacak birilerini bekliyordu.

¹⁵³ Ankara Radyosu neyzenlerindedir.

¹⁵⁴ 19 Mart 2010 tarihinde Ulus'taki Ankara Radyosu'nda Uğur Onuk Beyle yapılan röportaj.

¹⁵⁵ Amasya Kız Teknik ve Meslek Lisesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, Amasya Belediye Konservatuvarı TTM Korosu Kudümzeni.

Hoca bizi ayakta karşıladı, teşekkür üstüne teşekkür... Herkesle tek tek ilgilendi. Kimin, nelerden hoşlandığını, koro için mi, enstrüman için mi geldiklerini sordu. Arkadaşların çoğu koro istekliydi. Neyzen merhum M. Arif Öztürk, udî Nuri Uygun, tambur için Ömer Turan, bir de rebap çalan bir arkadaş vardı. Epeyce saz elemanı vardı. Ben de ritim çalışmak istediğimi söylemiştim. İskender Türe ile bendir ve kudüm çalışmaya karar verdik. Dönüşümlü kudüm- bendir, kardeş kardeş geçiniyorduk.

Eldeki malzeme buydu. Ne yapsın hoca. Kime ne versin. Kimle ne çalışsın. Herkes karar aşamasındaydı. Kimseyi kırmadan notayla çalışmak istediğini söyledi. Ancak koro buna hazır değildi. Hâlbuki nota, hoca için her şeydi. Ama yine de nota diye tutturmadı.

Bana sık sık “Aman Hamza’cığım nota önemli, nota çalış, ne zaman istersen emrindeyim.” diyordu. Bu tarzında bile ince bir ruh, kibar bir insan, karşısındakine değer veren ve bu verdiği değeri hissettiren bir üstad vardı. Çalışmalar ve repertuar oluşturma programı epeyce sürdü.

İlk konser hazırlıkları ertesi sene oldu. Yani ikinci sınıftayız. Dînî Mûsikî dersini seçtik. Hoca ile artık daha çok bir aradayız. Hem ders hem koro, keyfimiz yerinde. Artık repertuar genişliyor, öğrendikçe yenilerini istiyoruz. Tabi ki hoca mest oluyor. Koro son sürat hazırlanıyor. İlk konser 129 numaralı anfide... Zor şartlarda, ama başarılı bir ilk konser oldu. Hatta ilk eser “*Kudümün rahmeti zevk-ü safadır*” idi.

Konser öncesi hocanın eli ayağı birbirine karışır, tatlı bir telaş yaşardı. Tabii ki zor beğenen biri oluşu bunda etkiliydi. Onun bu hali bizi hep motive etti, en iyiyi yapmaya sevk etti. İlk konser bir iki ufak pürüzle ama başarıyla bitti. Alkış tufanı, çiçek sunumu hocayı biraz rahatlattı. Kimler yoktu ki; dekan Prof. Dr. Necati Öner, Fakülte sekreteri merhum Fevzi bey, Doç. Dr. Hayrani Altıntaş, Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay, Prof. Dr. İbrahim Agâh Çubukçu, Prof. Dr. M. Sait Hatipoğlu, Doç. Dr. Sabri Hizmetli, Doç. Dr. Erdoğan Fırat, Kur’an-ı Kerim okutmanı merhum Demirhan Ünlü, Şevki Saka ve daha niceleri...

Katılanların çoğunun bizzat hocayı tebrik etmeleri, dekanın “*İhtiyaç listenizi bana ulaştırın.*” demesi hocayı havalara uçuruyordu. Hocanın ayağı adeta yere değmiyordu. Hepimiz terlemiştik. Eşi Türkan Kalender Hanımefendiye, hocayı götürmesini

söylemiştim. Hocanın meşhur emektar Wolkswagen'ıyla gittiler. M. Demirci, ben ve Ali Fuat Aydın bir iki fotoğraf faslından sonra kendimizi eve attık.

Ertesi gün derse gittiğimizde hocanın çalışmaya çağrısını duyduk. Gittiğimizde: *“Fazla dinlendik, artık bu işin devamını mutlaka isterler bizden. Onun için çok çalışmalıyız.”* dedi.

Ruhi Hoca bizim için çok önemli, biz de O'nun için... Bu sebeple isteklerimiz daima tarafından kabul edilirdi. Hocam taksimimizi özledik. Biraz vakit ayırabilir misiniz? Hoca hemen kanunu alıp Hicaz taksime başladılar. Her dinleyişimizde ayrı bir haz, ayrı bir ruh haline salardı bizi. Her taksim sonrası ayrı bir coşku ile çalışmaya daldık.

Yeni hazırlıklar, yeni konserler birbirini izledi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Farabi Salonu tarihinin ilk Türk Tasavvuf Müsikişi konserine ev sahipliği yapması, Türkiye Diyanet Vakfı kuruluş yıldönümü TTM Konseri, dönemin Devlet Bakanı Vecdi Gönül onur konuğu. TRT'ye Ramazan Paket Programı çekimi, Konya Mevlana Camii'nde mevlid programı ilâhi çekimleri, TRT Arı Stüdyolarında paket program çekimleri, Yunus Emre Sevgi Konseri, İlahiyat Vakfı yararına konser vs. hepsi; Kalender Hoca'nın kalenderliği, heyecanı, gayreti, teşviki, öğretmedeki motivasyon ve öğretme mahareti, uzmanlığı, tatlı dili bize hep coşku ve heyecan verirdi. Korodaki ilk üç yılda repertuarımda 300(üç yüz) eser oluşmuştu. Bu Kalender Hoca'nın başarısından başka bir şey değildi. Onun rahle-i tedrisinden geçip de bunu başaramayan olmamıştır diyebilirim.

Arkadaşımız Mustafa Demirci'den sonra koro başkanlığına beni getirmiş ve bu onuru iki yıla yakın taşımış idim. 1985-1987 aralığında yaklaşık 13 (on üç) büyük konser ve program organizasyonu gerçekleşti. İki kere TRT için program çekimi, Mevlana Konseri, TRT den telif ücretli program çekimi gerçekleşti. Tabi ki hep hocamızın desteği ve gayretleri ile... Elbet bu programların hemen hepsinde TRT sazları desteği vardı. Bu da Kalender Hoca'yı daha da rahatlatıyordu. Uğur Onuk neyde, Tevfik Soyata, sonraları ise Selçuk Sipahioğlu tamburda, Demir Karabaş kemanda, Arif Reha Sağbaş kanunda, ismini hatırlayamadığım bir ritim saz, bazen rebap, bazen tırnak kemane sanatçılarının desteği konserler için oldukça yararlı oluyordu.

Bazı arkadaşlarım ve ben bu çalışma ve konserlerin çok yararını gördük. Şahsen ben, bugün ulaştığım düzeye Kalender Hoca sayesinde, onun öğrettikleriyle vardım. İşte Sayın Dr. Ruhi Kalender benim için böylesi önemli bir âbidevî kişiliktir. Öğrendiklerimi öğrencilere aktarmanın yanında kudümü de merak duyan bazı öğrencilerime öğretmeye çalıştım. Ülkemizin çeşitli illerinde görev sürdürmekte ve öğrendiklerini etraflarındaki insanlara aktarmaktadırlar. Bu vesile ile saygıdeğer hocam Dr. Ruhi Kalender Bey ve eşleri Türkan Kalender Hanımefendi'ye en kalbi saygı ve sevgilerimi sunuyorum. Tabi ki diğer hocalarımı da şükran ve minnetle hatırımda tutuyorum. Selam ile...¹⁵⁶

Amasya 15.01.201

Mustafa SARI¹⁵⁷

1981 - 1990 yılları arasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenciydim. Önceden de Türk Din Mûsikîsi'ne meraklıydım Ruhi Kalender Hoca'nın tüm derslerini takip ederdim. O zamana kadar pek nota bilmezdik. Hocamız sağ olsun bize o yıllarda sahip çıktı, nota ve nazariyat konularında yardımcı oldu. Verdiği fotokopiler ve dokümanlarla eser repertuarımızı genişlettik. Yine o yıllarda Fakültenin, içinde bayanların da olduğu bir korosu vardı, tabi koronun başında da hocamız bulunuyordu. Dördüncü kattaki odasında yapılan bu çalışmalarda öğrendiklerimizi defterime not alırdım. O defteri hâlâ kullanmaktayım. O gün ki çalışmaların meslek hayatımızda çok faydası oldu. Aldığımız eğitim sayesinde, hem imam hatiplik görevimde hem de Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenliğimde, verilecek mesajı daha güzel anlatabildim. Örneğin okulda öğrencilere ordunun duasını kendimce müzikal olarak ifade ettim, öğrencilerim çok beğendi ve üç kıta olan bu duayı öğrencilerime böyle öğrettim. Hem ayrıca bir İmam Hatip olarak yaptığım görev boyunca, Kur'an okumamızın, Kâmet, Ezân, Mevlit vs. hep Türk Din Mûsikîsi ile ilgili olması hasebiyle diyebilirim ki; burada temelini attığımız bilgiler görev hayatımızda bize sürekli lazım oldu.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Hamza TOKSÖZ, "Hamza Toksöz'ün Gözündeki Dr. Ruhi Kalender" (Özel yazısı).

¹⁵⁷ Balıkesir Yıldırım Camii İmam Hatibi.

¹⁵⁸ 14 Ekim 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'nde Ruhi Kalender'in odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

SONUÇ

Ruhi Kalender geçtiğimiz yüzyılın, Türk Din Mûsikîsi alanında yetişmiş önemli akademisyenlerinden birisidir. Yaptığı çalışmaları, telif ettiği kitapları, makaleleri, sunduğu tebliğleri ve Türk Mûsikîsi ile ilgili çok değerli fikirleri ve bilgileri açısından önemli bir değer teşkil etmektedir. O, çalışmaları ile yalnızca bir kaynak niteliği taşımamakta, ayrıca mûsikîmizin bugünü ve yarını ile alakalı öneri ve tavsiyeleriyle bize ışık tutmaktadır.

Yapılan bu çalışma ile öncelikle Ruhi Kalender'in hayatı incelendi ve böylece onu mûsikîye sevk eden âmiller ortaya konmaya çalışıldı. Yakın Mûsikî Tarihi'ne yönelik bilgi ve belgelerle bize önemli bilgiler sundu. Bütün bunları yaparken kendisine ait olan ve dağınık halde bulunan tüm materyaller bir araya getirildi. Böylece Ruhi Kalender'in bizatihi kendisinin fikirlerinin yanında yaptığı çalışmalarında okuyucuya kolaylıkla sunulması sağlandı. Kendisini tanıyan önemli ilim adamları, sanatçılar ve öğrencilerinin fikirleri ve tavsiyeleri ışığında tezin daha anlaşılır olması ve bilgilerin imkân ölçüsünde eksiksiz olması sağlandı.

Türk Mûsikî ve özellikle Türk Din Mûsikî açısından bir çalışma yapılacak olsa, ilgili konuda Ruhi Kalender'in düşünceleri doğrultusunda kaynak oluşturabilecek bir çalışma ortaya çıktı. Bütün bunları ifade ederken de her ne kadar çalışmanın önemine işaret etsek de şunu belirtmek isteriz ki; Türk Mûsikî ve özellikle Türk Din Mûsikî açısından kaynak teşkil edeceği düşüncemiz yapılan işi büyütme maksatlı değil, yalnızca Ruhi Kalender'in, Türk Mûsikîsi açısından önemine binaen söylenmektedir. Yoksa ortaya koyduğu eserleri ile çok kıymetli hocalarımız ve büyüklerimiz vardır ve yaptıkları çalışmaları ile önemli hizmetlere imza atmaktadır.

“Ruhi Kalender'in Hayatı, Eserleri Ve Mûsikî Hakkındaki Görüşleri” isimli bu tezi yalnızca Ruhi Kalender Hocamızın yazılı kaynakları ile bile, çok daha kapsamlı ve detaylı araştırmalar yapılabilecek bir seviyede gördük. Ortaya koyduğu kaynak kitaplar ve makaleler, özellikle İlahiyat Fakültelerindeki Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dallarında devam eden dersler için, İmam Hatip Liseleri öğrencileri için ve Dînî Mûsikî alanında araştırma yapmak isteyenler için büyük önem arz etmektedir. Tezimizde işte biz bütün bu

kaynaklardan yola çıkarak ana temalarıyla Ruhi Kalender'in mûsikî hakkındaki önemli bilgilerini tasnif etmeye çalıştık ve bunu elimizden geldiğince akademik bir dille sunmaya çalıştık. Sonuç olarak ortaya, Ruhi Kalender ile ilgili bir biyografi eseri koymaya çalıştık. Ele alınan bir insan olduğu için yer yer bilimsel düşüncelerle birlikte duygusal ifadeler ve anlatımlar da tezimizde bulunmaktadır. Fakat bunlar akademik dilin dışına çıkmadan verilmeye çalışılmıştır. Ümit edilen başarıyı Cenab-ı Haktan niyaz ediyorum.

KAYNAKLAR

AK Ahmet Şahin, *Türk Mûsikîsi Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara - 2009.

AKDOĞAN Bayram, *İsmâil-i Ankaravî ve Mûsikî Risâlesi, Mevlevilik ve Mûsikî*, Rağbet Yayınları, İstanbul – 2009.

_____ ; *Din Görevlilerine Mûsikî Eğitimi Verilmesi Hakkında Örnek Bir Metod*, A.Ü.İ.F.D, Cilt: XLIII, Sayı: 2, Yıl: 2002, s. 315-353.

_____ ; “*Türk Din Mûsikîsinin Anadolu’da Doğuşu ve Tarihi Seyri Hakkında Bazı Mülahazalar*”, A.Ü.İ.F. Dergisi, Cilt: XLIV, Sayı: 1, Yıl: 2003, s. 345-371.

_____ ; “*Türk Din Mûsikîsi Tarihine Bir Bakış*” A.Ü.İ.F. Dergisi, Cilt: 49, sayı: 1, Yıl: 2008, s. 151-190.

_____ ; “*Sanat, Sanatçı, Sanat Eseri ve Ahlak*”, A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Cilt XLII, s. 213-245.

Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı, Ruhi KALENDER’ e ait çalışma ve faaliyet listesi.

ARVASI S. Ahmed; *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, Burak Yayınları, İstanbul-tsz.

el-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil b. İbrahim Ebû Abdillâh; “*Târîhu’l-Kebîr*”, Neşreden: Dâru’l-Fikr, Tahkîk: Es-Seyyid Hâşim en-Nedvî, cüz. 8.

CAN Yılmaz, GÜN Recep, *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği*, Kayıhan yayınları, İstanbul-2006.

ÇAM Nusret, *İslamda Sanat Sanatta İslam*, Akçağ yayınları, Ankara-2008

Ebû Dâvud Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî; “*Sünen-i Ebî Dâvud*,” c. I- IV, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, Tarihsiz.

DEVELİOĞLU Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1970.

EZGİ Suphi, *Amelî ve Nazarî Türk Mûsikîsi*, İstanbul Konservatuvarı Yayını, İstanbul 1933-1953. c. 3,

KALENDER Ruhi, ÖZCAN Nuri, ALTINKUŞLAR Ayhan, *İmam Hatip Liseleri İçin (Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre) Dînî Mûsikî I*, Kalem Yayınları, Ankara-1996.

_____ ; *İmam Hatip Liseleri İçin Dînî Mûsikî II (11 ve 12. Sınıflar İçin)*, Basılmamış kitap.

KALENDER Ruhi, AKDOĞAN Bayram, *Türk Tasavvuf Mûsikîsi'nden Seçme Eserler Cilt – I*, Ankara – 1990, Basılmamış kitap.

KALENDER Ruhi, *XV. Yüzyılda Mûsikî Kuramı (Nazariyatı) ve Zeynu'l-Elhân fî İlmi't-Te'lîf ve'l-Evzân, Lâdikli Mehmed Çelebi*, Ankara – 1982, Basılmamış doktora tezi.

_____ ; *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Kitabı*, Ankara-1983, Basılmamış kitap.

_____ ; *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Notları (3 cilt)*, Basılmamış kitap.

_____ ; “Yüzyılımızın Başlarında İstanbul’un Mûsikî Hayatı” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XXIII, Ankara – 1978, s. 411-44.

_____ ; -“15. Yüzyılda Arapça Mûsikî Terimleri ve Türkçe Karşılıkları” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XXIV, Ankara – 1981, s. 485-489.

_____ ; -“Kitabü'n-Nağam” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XXV, Ankara –1981 s. 395-418, Çeviri: Yahya İbn Ali Yahya el-Müneccim, *Kitabü'n-Nağam*, Bağdat – 1950

_____ ; -“Türk Mûsikîsinde Kullanılan Makamların Tesirleri” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XXIX, Ankara - 1987, s. 361-375.

_____ ; -“Ruh Hastalıklarının Tedavisinde Mûsikî” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XXXI, Ankara – 1989, s. 271-281.

_____ ; -“İslam’a Göre Ses ve Mûsikî Sanatı” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XXXIII, Ankara – 1992, s. 187-201. Çeviri: Dr. Şahade Ali en-Natür, *el-Mavrid*, cilt: IV, s. 3-12. Bağdat - 1984.

_____ ; -“*Türk Mûsikîsi Makamlarında Geçki*” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XXXIV, Ankara – 1993, s. 75-85.

_____ ; -“*Türk Mûsikîsi Türk Halkının Kendi Öz Varlığıdır*” Milli Eğitim (Kültür, Sanat ve Eğitim) Dergisi, Sayı 130, Ankara – 1996, s. 25-26.

_____ ; -“*XV. Yüzyıla Kadar Arap, İran ve Türk Mûsikîsi’nin Kısa Tarihçesi*” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XXXIX, Ankara – 1999, s. 253-272.

_____ ; “*Türk Mûsikîsi Türk Halkının Kendi Öz Varlığıdır.*” Milli Eğitim (Kültür, Sanat ve Eğitim) Dergisi, Ankara – 1996, sayı 130, s. 25.

_____ ; “*Dini Mûsikî Dersi Özel Öğretim Yöntemleri*” A.Ü.İ.F, Diyanet Vakfı, D.İ.B, “Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri”, Ankara, 8-10 Nisan 1988. Tebliğ Notu.

Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Haz. Heyet, TDV Yayınları, No: 86

KOCA Fatih, “*Ahmet Hatipoğlu’nun Hayatı, Eserleri ve Mûsikî Anlayışı (Yüksek Lisans Tezi)*”, Ankara – 2004, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, “*Birinci Müzik Kongresi Bildiriler*”, Ankara – 1988.

M.E.B, Tebliğler dergisi, sayı. 1661, Ankara - 1971.

Es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman; “*el-Câmiu’s-Sağîr fî Ehâdîsi’l-Beşîri’n-Nezîr*”, c. I- II, Mısır 1954.

TANRIKORUR Cinuçen, *Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi*, Dergâh Yayınları, İstanbul-2005.

TIRAŞCI Mehmet, Ruhi KALENDER ile röportaj, Ankara – Beşevler, 7 Ekim 2009.

_____ ; Ruhi KALENDER ile röportaj, Ankara – Beşevler, 14 Ekim 2009.

_____ ; Ruhi KALENDER ile röportaj, Ankara – Beşevler, 27 Ekim 2009.

- _____ ; Ruhi KALENDER ile röportaj, Ankara – Beşevler, 11 Kasım 2009.
- _____ ; Ruhi KALENDER ile röportaj, Ankara – Beşevler, 1 Aralık 2009.
- _____ ; Ruhi KALENDER ile röportaj, Ankara – Beşevler, 16 Aralık 2009.
- _____ ; Ruhi KALENDER ile röportaj, Ankara – Beşevler, 30 Aralık 2009.
- _____ ; Ruhi KALENDER ile röportaj, Ankara – Beşevler, 20 Ocak 2010.
- _____ ; Türkan KALENDER ile röportaj, Ankara – Çankaya, 14 Ocak 2010.
- _____ ; Mustafa SARI ile röportaj, Ankara – Beşevler, 14 Ekim 2009.
- _____ ; Ekram VURAL ile röportaj, Ankara – Kızılay, 1 Mart 2010.
- _____ ; Hayrani ALTINTAŞ ile röportaj, Ankara – Beşevler, 8 Mart 2010.
- _____ ; Bayram AKDOĞAN ile röportaj, Ankara – Beşevler, 8 Mart 2010.
- _____ ; Fatih KOCA ile röportaj, Ankara – Beşevler, 8 Mart 2010.
- _____ ; Uğur ONUK ile röportaj, Ankara – Ulus, 19 Mart 2010.

TOKSÖZ Hamza, “*Hamza Toksöz’ün Gözünde Dr.Ruhi Kalender*” (Özel yazısı).

EK BÖLÜM

RESİMLERLE RUHİ KALENDER

Elazığ Lisesi 5.Sınıf talebelik dönemleri. 14 Mart 1954

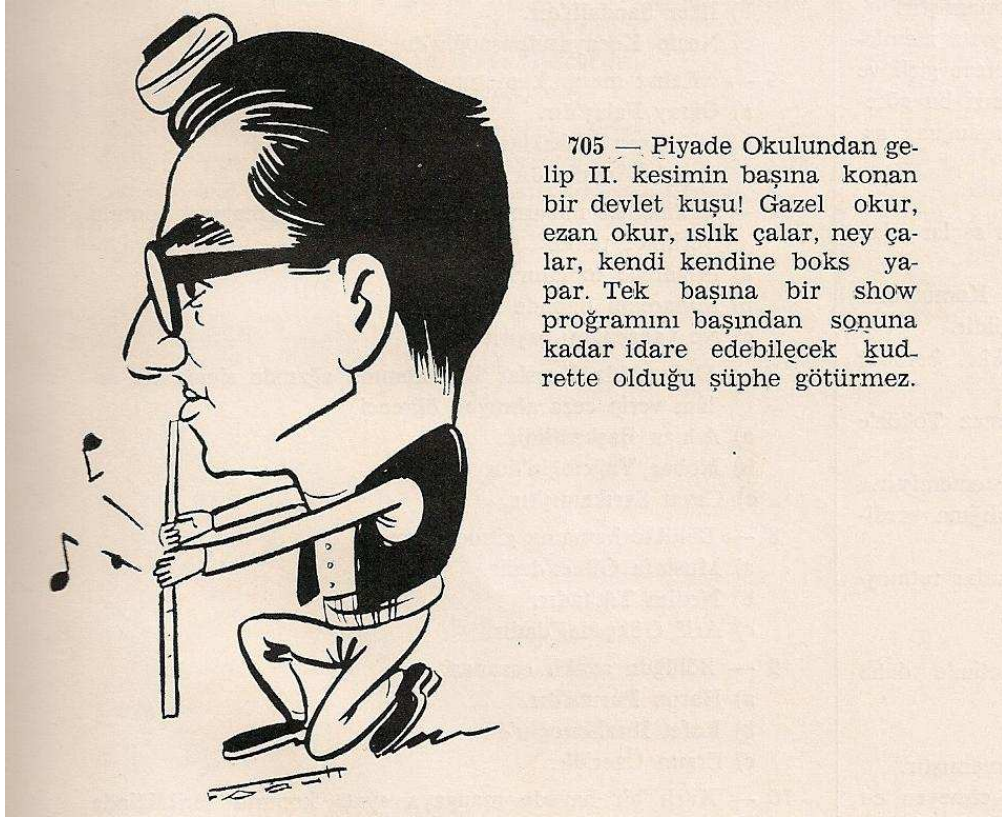
A.Ü. İlahiyat Fakültesi öğrencilik yılları 1958.

15 Mart 1964 İstanbul.

59. Tugay Komutanlığı Levazım Amirliği Levazım Subaylığı Erzincan – 1964

Askerlik görevi sırasında hatıra yıllığında çıkan karikatürü.

İran Camii Bayram Namazı Hamburg – 1967

İran Camii'nde bir bayram namazı sonrası sohbet Hamburg – 1967

İlahiyat Fakültesi Koro Çalışması 1980

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Müsikîsi Korusu TRT 2 Programı -
1984.

A.Ü. İlahiyat Fakültesi Kız Öğrenciler Korusu Türk Tasavvuf Müsikîsi Konseri 28 Nisan
1985.

1985 Samsun'da Öğretmenlere Dini Mûsikî Hizmet İçi Kursu'nda, Piknik Esnasında Koro Faliyeti

1985 Aynı Kursta Hüsn-ü Hat Hocaları ve Talebeleriyle Birlikte.

A.Ü. 50. Kuruluş Yıldönümü Konseri, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi,

Konya'da Kadir Gecesi programı öncesi Amir Ateş'le birlikte - 1986.

A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korusu Konseri - 2 Mart 1986.

A.Ü. 50. Kuruluş Yıldönümü Konseri, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi,
28 Haziran 1986.

A.Ü. İlahiyat Fakültesi Koro Çalışması – 1986.

Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri Konseri, Ankara 10 Nisan 1988

Hizmet İçi Eğitim Kursu, Bartın – 2 Şubat 1989.

Hizmet İçi Eğitim Kursu, Bartın – 30 Haziran 1989.

Biga'da 1993'te Yrd. Doç Dr. Nuri Özcan, Dr. Mustafa Kılıç ile birlikte derste.

A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yıl Sonu Konseri – 1996

Fakülte de hocalarla birlikte.

A.Ü. İlahiyat Fakültesi 4. kattaki odasında

A.Ü. İlahiyat Fakültesi Bahçesi. Soldan sağa; Prof. Dr. Mehmet Bayraktar, Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender, Prof. Dr. M. Sait Hatipoğlu, Prof. Dr. Osman Taştan.

A.Ü. İlahiyat Fakültesi Bahçesi. Soldan sağa; Bayram Akdoğan, Ruhi Kalender, Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Halil İbrahim Sarıoğlu.

Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uluslar Arası Orta Asya'da İslam Sempozyumu, Kazakistan 20-21 Mayıs 2004

Sempozyum sonrasında D.İ Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu, Prof. Dr. Nusret Çam, Prof. Dr. Mehmet Görmez, Prof. Dr. Seyfettin Erşahin, Prof. Dr. Mustafa Erdem ile birlikte. Kırgızistan.

A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Tasavvuf Mûsikîsi Korosu Mezuniyet Konseri, 2006.

Eşi Türkan Hanımefendinin yaptığı Ruhi Kalender portresi.

Eşi Türkan Hanımefendi ve oğlu Metin Kalender ile birlikte.

Eşi Türkan Hanımefendi ile birlikte.

Oğlu Metin Kalender.

Kızı Nergis Melike.